

บทที่ 4

ผลของการวิจัย

1. ชาติพันธุ์และพัฒนารทางสังคมชาวมอญ

มอญเป็นชนชาติเก่าแก่ชนชาติหนึ่งในภูมิภาคอุษาคเนย์ ที่สามารถกล่าวได้ว่าเคยมีความเจริญรุ่งเรืองถึงขั้นสูงสุดชนชาติหนึ่งในดินแดนภูมิภาคแถบนี้ ในอดีตกาลครั้งแรกที่ชาวมอญได้พากันอพยพลงมาตั้งถิ่นฐานสร้างบ้านแปลงเมืองบริเวณปากอ่าวเมาะตะมะ นั้น ยังมีจำนวนของชาวมอญไม่มากนัก ต่อมาเมื่อได้รวบรวมชาวมอญมากขึ้นจนเป็นปึกแผ่นดีแล้ว จึงได้สร้าง “เมืองสะเทิม” ขึ้นมาในช่วงก่อนพุทธศักราช 241 ปี เพื่อเป็นศูนย์กลางการเมืองการปกครองของชาวมอญ หลังจากนั้นต่อมาชาวมอญก็ขยายตัวเพิ่มจำนวนมากขึ้นจึงได้มีการสร้างเมืองใหม่ขึ้นมาอีกหลายเมือง จนกลายเป็นอาณาจักรขนาดใหญ่ ครอบคลุมดินแดนบริเวณที่ราบลุ่มตอนกลางของประเทศพม่า และได้มีการย้ายเมืองแห่งศูนย์กลางการเมืองการปกครองของชาวมอญไปยังหัวเมืองอื่นๆ อีกหลายครั้ง เนื่องจากการขยายอำนาจและจากผลของการตีระหว่างมอญกับพม่า ก่อนที่มอญจะถูกพม่าเข้ายึดครองจนมอญสูญสิ้นเอกราชและอาณาจักรมอญได้ถึงแก่ล่มสลายลงในปี พ.ศ. 2300

มอญมีชาติพันธุ์ที่สืบเชื้อสายอยู่ในกลุ่มของชนเผ่ามอญโกลอยด์ ภาษาที่ชาวมอญใช้ในการติดต่อสื่อสารถูกจัดอยู่ในกลุ่ม “มอญ-เขมร”(Mon-Khmer) หรือ ตระกูลออสโตร-เอเชียติก (Austro-Asiatic) ซึ่งตามพงศาวดารพม่าได้กล่าวว่า “มอญ” เป็นชนชาติแรกที่ตั้งถิ่นฐานขึ้นในพม่า จนเป็นกลายอาณาจักร โดยตั้งอยู่บริเวณพม่าตอนล่าง(Lower burma) บริเวณลุ่มแม่น้ำอิรวดี จนถึงอ่าวเมาะตะมะ เป็นเวลาหลายศตวรรษก่อนคริสตกาล โดยเมืองที่มีอาณาเขตขนาดใหญ่ที่สำคัญของอาณาจักรมอญในขณะนั้น คือเมืองพะสิม(Bassein) เมืองเมาะตะมะ(Martaban) และเมืองหงสาวดี(Pagu) ต่อมาภายหลังบ้านเมืองก็ได้เจริญรุ่งเรืองขยายตัวออกไป โดยเมืองที่เจริญก้าวหน้ามีความสำคัญและเป็นเอกราชไม่ขึ้นต่อกัน ในขณะนั้นได้แก่เมืองสะเทิม (Tathon) เมืองทวันเท (Twante) เมืองทะเล (Dala) และเมืองหงสาวดี (Pegu) อาณาจักรของมอญได้เรียกตนเองว่า “รามัญเทศ (Ramannadesa)” หรือ “รามัญประเทศ” โดยมีหลักฐานปรากฏอยู่ในจารึกกัลยาณี ซึ่งได้ทำการบันทึกชื่ออาณาจักรของมอญนี้ไว้เป็นภาษาบาลี สืบเนื่องจากการที่ชาวมอญได้มีการติดต่อในเรื่องของการค้าขายสินค้าที่พ่อค้าต่างชาติได้เดินทางเข้ามาติดต่อซื้อสินค้าที่มีอยู่ในท้องถิ่นและจากการที่ไปมีปฏิสัมพันธ์กับชนที่หลากหลายเชื้อชาติ จึงได้

ลูกชาวต่างชาติเรียกขานนาม “มอญ” ไว้หลายนามอาทิ เช่น ชาวอาหรับเรียกมอญว่า “รามัญเทศ” Ramannadesa, ส่วนชาวพม่าเรียกมอญว่า “ตะเลง” (Talaing) นับตั้งแต่สมัยของพระเจ้าอโนรุท ในช่วงปี พ.ศ.1587-1620 ก่อนที่พม่าจะรบชนะและยึดครองมอญได้สำเร็จ ในปี พ.ศ.2300 กับอีกชื่อหนึ่งที่ชนชาติชาวตะวันตกที่เข้ามาติดต่อด้านค้าขายใช้เรียกชาวมอญคือ “ปิกวาน” (Piguan) และที่ใช้เรียกกันอย่างแพร่หลายคือ “มอญ” (Mon) ซึ่งมาจากคำว่า “รามัญ” (Raman) ที่ถูกใช้เรียกกันในอดีต แต่ต่อมาภายหลังได้เกิดการกร่อนเสียงและเพี้ยนไปจากที่เรียกว่า “รามัญ” จนเหลือแต่เพียงคำหลังเท่านั้นจึงออกเสียงเป็น “มอญ” (สุภรณ์ โอเจริญ, 2541, น.1-17)

คนไทยในครั้งอดีตนั้น เรียกชาวมอญว่า “รามัญ” ตามเอกสารโบราณของไทยที่เรียกตามชื่อของดินแดนที่มีมอญอาศัยอยู่ว่า “รามัญเทศ” ต่อมาได้เรียกขานว่า “เม็งและมอญ” และจนถึงในช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ได้มีการเปลี่ยนการเขียนคำว่า “มอญ” มาเป็น “มอน” โดยในข้อสันนิษฐานว่าคำว่า “มอญ” นั้นน่าจะมาจากนามของกษัตริย์องค์แรกของชาวมอญนามว่า “พระเจ้ามะนุรธา” ที่ได้เอาชื่อของพระองค์ท่านมาเป็นชื่อของชนเผ่าชาวมอญโดยได้ผสมเสียงจาก “มะนะ” มาเป็น “มน” และรวมกับสระอุ ที่ในเสียงในภาษามอญออกเป็นเสียงตัว “ว” ประกอบกับการออกเสียงที่เร็วและเร็ว จึงเพี้ยนเป็นเสียงว่า “โมน” หรือ “มอน” ต่อมาจึงกลายเป็น “มอญ” (สุทิน สมองผัน และทรงศักดิ์ แซ่ตั้ง, 2544, น.9)

การศึกษาถึงแหล่งที่มาและพัฒนาการในการตั้งถิ่นฐานของชาวมอญ ในปัจจุบันได้มีการศึกษาค้นคว้าถึงแหล่งกำเนิดการตั้งถิ่นฐานในครั้งแรกของการดำรงชาติพันธุ์ชาวมอญ ตั้งแต่อดีตจวบจนปัจจุบันว่ามีจุดกำเนิดมาจากที่ใดและมีการสร้างบ้านแปลงเมือง ตามลำดับช่วงเวลาอย่างไรนั้น จากการศึกษาค้นคว้าประวัติศาสตร์และความเป็นมาในด้านการตั้งถิ่นฐานชาวมอญของนักวิชาการด้วยหลักวิธีการศึกษา โดยการสืบค้นข้อมูลหลักฐานร่องรอยทางประวัติศาสตร์นำมาอ้างอิง ทั้งที่เป็นจารึก เอกสารทางประวัติศาสตร์ ประกอบกับร่องรอยหลักฐานทางวัตถุที่ได้มีการสร้างไว้แต่ครั้งในอดีต ทั้งของพม่าและไทย ที่ถูกค้นพบโดยแต่ละกลุ่มของผู้ที่ทำการศึกษา ซึ่งได้ถูกนำมาใช้ประกอบในการอธิบายถึงพัฒนาการทางสังคมของชาวมอญ ซึ่งพบว่า ผลลัพธ์ที่ได้จากการศึกษาและคำอธิบายในประเด็นของการตั้งถิ่นฐานของมอญในช่วงแรกก่อนที่จะอพยพเข้าไปตั้งถิ่นฐานอยู่ในพม่ายังมีข้อที่แตกต่างไม่สอดคล้องตรงกันนักจากการศึกษาผลงานทางวิชาการของนายแพทย์สุเ็ด คชเสนี พระมหาช่วง อุเจริญ อาจารย์สุภรณ์ โอเจริญ และอะระโห โอชีมาได้นำมาประมวลสรุปเป็นประเด็น ตามข้อสันนิษฐานที่เป็นกรอบความคิดดั้งเดิม ที่ได้กล่าวถึงแหล่งที่มาและถิ่นที่อยู่ตามลำดับของชาวมอญ โดยสรุปได้ดังนี้คือ

1. แนวคิดที่หนึ่ง “จากจีนมุ่งสู่พม่า” ซึ่งมีความเชื่อว่า มอญตั้งถิ่นฐานครั้งแรกแถบบริเวณตอนใต้ของประเทศจีนในเขตติดต่อกับประเทศอินเดีย จนถึงในช่วงต้นพุทธกาลจึงได้

อพยพเข้ามายังพม่า โดยทำการตั้งถิ่นที่อยู่บริเวณตอนเหนือของจ๊อกเซ่ (Kyauk Se) และที่มินบู (Minbu) ต่อมาได้อพยพเคลื่อนย้ายลงไปทางใต้ ทำการสร้างบ้านเมืองจนเข้มแข็งเป็นปึกแผ่นดีแล้ว จึงได้สถาปนาเมืองหลวงขึ้นมาคือ เมืองไตกะละ (Taikkala) สะเทิม (Thaton) หงสาวดี (Pegu) และเมืองเมาะตะมะ ตามลำดับ

2. แนวคิดที่สอง “จากจีนลงสู่ทวารวดีและไปยังพม่า” ซึ่งมีความเชื่อว่ามอญน่าจะอพยพมาจากมองโกเลียและบ้างก็เชื่อว่ามอญมีถิ่นกำเนิดมาจากที่ราบโตนกิงซึ่งอยู่ทางด้านตะวันออกเฉียงใต้ของประเทศจีน ต่อมาได้อพยพลงมาตั้งเป็นชุมชนจนขยายตัวใหญ่มากขึ้น จนกลายเป็นอาณาจักรทวารวดีซึ่งอยู่ในพื้นที่ตอนกลางของประเทศไทย โดยหลักฐานสำคัญที่ใช้ยืนยันอ้างอิงคือจารึกมอญที่นครปฐมหรือประปโทม และที่ลพบุรี โดยที่จารึกที่พบทั้งสองแห่งนั้น มีอายุเก่าแก่กว่าจารึกภาษามอญที่เมืองสะเทิม และพุกาม ถึงราวห้าร้อยปี ภายหลังการตั้งของอาณาจักรทวารวดี สืบต่อมาจนถึงคริสต์ศตวรรษที่ 10 อาณาจักรทวารวดีของมอญก็ถูกพวกเขมรหรือขมาเข้าโจมตีจนต้องอพยพโยกย้ายขึ้นเหนือไปและได้ตั้งเมืองใหม่ คือ “เมืองหริภุญไชย” ซึ่งปัจจุบันก็คือลำพูน ต่อมาในราวคริสต์ศตวรรษที่ 12-13 ชาวไทยก็อพยพจากตอนบนลงมา และยกทัพเข้าตีอีก อาณาจักรทวารวดีจึงถึงกาลล่มสลาย มอญจึงได้อพยพไปตั้งถิ่นฐานอยู่ที่เมืองสะเทิมในประเทศพม่า

3. แนวคิดที่สาม “จากอินเดียลงสู่พม่า” ตามพงศาวดารของมอญฉบับภาษารามัญ ที่ได้บันทึกไว้เชื่อว่าชนชาวมอญได้รวมตัวกันขึ้น โดยได้ตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยทางตอนใต้ของประเทศอินเดีย บริเวณที่ราบลุ่มดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำคริสนา กับแม่น้ำโคทาวารี แล้วจึงแผ่ขยายขึ้นไปทางทิศเหนือจรดกับภูเขาคิมาลัย พื้นที่นี้เรียกว่า “ด้อยะเลนเกียะเหนียะ” ซึ่งต่อมาได้ตั้งเป็นเมืองขึ้น ชื่อว่า “เมืองทูปินะ” อยู่ในเขตพื้นที่ของแคว้นมณีปุระหรือแคว้นอัสสัมในปัจจุบัน โดยพระเจ้าติสสะได้เสด็จขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์ปกครองชาวมอญ ต่อมาพระราชโอรสทั้งสองพระองค์ของพระเจ้าติสสะ ก็ได้พาราษฎรส่วนหนึ่งลงเรือสำเภา ล่องเรือตามลำน้ำเรื่อยลงมาจาก “เมืองทูปินะ” ไปจนกระทั่งถึงปากอ่าวเมาะตะมะ เมื่อพบว่าบริเวณพื้นที่ถิ่นนั้นมีอุดมสมบูรณ์ และทำเลชัยภูมิที่ดีจึงได้ทรงตั้งเป็นถิ่นฐานมั่นคงเป็นการถาวร ต่อมาชาวมอญจาก “เมืองทูปินะ” ก็ได้อพยพตามมาสมทบอีกเป็นจำนวนมาก จนกลายเป็นชุมชนขนาดใหญ่จึงได้สร้างเป็นเมืองขึ้นมาชื่อว่า “เมืองสะเทิม” หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “เมืองสุธรรมวดี” สร้างก่อนพุทธศักราช 241 ปี โดยมี “พระเจ้าสีหะราชา” ซึ่งเป็นบุตรบุญธรรมของพระราชโอรสของพระเจ้าติสสะทั้งสองพระองค์ ได้รับการสถาปนาขึ้นครองราชย์เป็นปฐมกษัตริย์ของชาวมอญ โดยในระหว่างรัชสมัยของพระองค์ได้ทรงสร้างความเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก ทั้งในด้านพระราชอำนาจ ด้านวิถึวัฒนธรรม และการเศรษฐกิจโดยการติดต่อค้าขายกับนานาประเทศ เมืองสะเทิม ได้มีกษัตริย์ปกครองสืบต่อ

กันมา จนถึงสมัยของพระเจ้ามโหสถ กษัตริย์องค์ที่ 59 ก็ถูกพม่าเข้ารุกราน โดยพระเจ้าอะโนระธามังช่อ หรือพระเจ้าอนุรุธะธรรมราชา ซึ่งขณะนั้นทรงครองราชย์เป็นเจ้าเมืองพุกาม ได้ยกทัพเข้าโจมตีและทำการยึดครองเมืองสะเทิมได้สำเร็จ ในปี พ.ศ. 1176 ซึ่งถือได้ว่าเป็นการสิ้นสุดแห่งราชวงศ์กษัตริย์แห่ง “เมืองสะเทิม”

ผลจากการที่เมืองสะเทิมถูกทัพพม่าเข้ายึดครองได้สำเร็จ ทำให้ชาวมอญได้อพยพหนีภัยของสงครามไปอยู่ที่เมืองหงสาวดี ซึ่งอยู่ติดกันทางด้านทิศตะวันตก โดยเมืองหงสาวดีนี้มีอาณาเขตด้านทิศเหนือจรดเมืองอังวะ ทิศใต้จรดมหาสมุทรอินเดีย และทิศตะวันตกจรดเมืองย่างกุ้ง ตามตำนานพื้นเมืองของมอญกล่าวถึงการสร้างเมืองหงสาวดี ว่าบริเวณที่ตั้งเมืองหงสาวดี แต่เดิมในอดีตนั้นเป็นท้องทะเล ต่อมาในภายหลังดินตะกอนได้ไหลมาทับถมสะสมกันจนสูงมากขึ้นทำให้พื้นน้ำทะเลบริเวณนั้นตื้นเขินขึ้นมา จนกลายเป็นผืนแผ่นดินขนาดใหญ่ทอดไกลออกไป ในพงศาวดารมอญได้บันทึกว่า “เมืองหงสาวดี” ได้สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 1116 โดยพระเจ้าสังกรทตที่หนึ่งซึ่งเป็นราชบุตรของพระเจ้าเสนะคงคากับพระวิมลราชเทวี และมีกษัตริย์ปกครองเรื่อยมา รวมทั้งสิ้น 17 พระองค์ เป็นระยะเวลารวม 150 ปี ก่อนที่จะร้างไป

ก่อนที่เมืองสะเทิม จะแตกลงในปี พ.ศ. 1176 ครั้งหนึ่งในช่วงสมัยของพระเจ้าอลังคเจตุ กษัตริย์พม่าแห่งเมืองพุกาม ได้ทรงยกทัพมาตีเมืองสะเทิม มอญผู้ไม่ได้จึงถูกกวาดต้อนไปเป็นเชลยศึกที่เมืองพุกามและมอญส่วนหนึ่งก็หลบหนีไปยังเมืองหงสาวดี เมื่อชนะศึกแล้วพระองค์ได้เสด็จเที่ยวชมบริเวณโดยรอบพบว่าป่าเมาะตะมะแห่งเมืองสะเทิม นั้น มีความร่มรื่นสวยงาม จึงได้โปรดให้สร้างเมืองเมาะตะมะขึ้น เมื่อสร้างเสร็จแล้วได้ทรงแต่งตั้งให้ “อะลิมามัง” เป็นเจ้าเมืองปกครอง ส่วนพระองค์ก็ได้เสด็จกลับเมืองพุกามไม่นานต่อมาพระองค์ก็ทรงสวรรคต พระเจ้าฝรั่งนันทะชัย ซึ่งเป็นพระราชโอรสก็ขึ้นครองราชย์แทน ขณะเดียวกันนั้นเจ้าเมืองเมาะตะมะก็ขัดขึ้นไม่ยอมสวามิภักดิ์ขึ้นต่อเมืองพุกาม พระเจ้าฝรั่งนันทะชัย จึงทรงได้จัดทัพและรับสั่งให้ “สีหะสุระ” ซึ่งเป็นแม่ทัพนำทัพไปตีเมืองเมาะตะมะ กองทัพของ “อะลิมามัง” ผู้ไม่ได้จึงแตกพ่ายและหลบหนีไปยังเมืองลำพูน แต่ทัพพม่าก็ไม่ได้ยกติดตามเข้าตีสืบเนื่องจากขณะนั้นเมืองลำพูนอยู่ภายใต้การปกครองของไทย พม่าจึงได้แต่งตั้ง “ตะราพะญา” ขึ้นเป็นเจ้าเมืองเมาะตะมะ โดยมีทัพของ “สีหะสุระ” เป็นกองกำลังตั้งมั่นอยู่ถึงสามปีจึงได้ยกทัพกลับเมืองพุกาม ภายหลังต่อมา “อะลิมามัง” ได้ยกทัพเข้าตีเมืองเมาะตะมะโดยการสนับสนุนกำลังทหารจากพระเจ้ากรุงเชียงใหม่ และก็สามารถยึดเมืองเมาะตะมะกลับคืนได้สำเร็จ พระเจ้ากรุงเชียงใหม่ได้แต่งตั้ง “อะลิมามัง” ขึ้นปกครองเป็นเจ้าเมืองเมาะตะมะสืบต่อมา

ในช่วงปี พ.ศ. 1830 มอญก็ยังตกอยู่ภายใต้อำนาจการปกครองของพม่า ต่อมา มะกะโท ได้รวบรวมชาวมอญเข้ากอบกู้เอกราชคืน โดยได้นำทัพเข้าตีและสามารถยึดเมืองเมาะตะมะ

ได้สำเร็จ และได้สถาปนาयกเมืองเมาะตะมะขึ้นเป็นเมืองหลวงของมอญ เมื่อ พ.ศ. 1830 โดย “มะกะโท” ได้ขึ้นครองราชย์เป็นปฐมกษัตริย์องค์แรกแห่งเมืองเมาะตะมะ ทรงพระนามว่า “พระเจ้าฟ้ารั่ว” ต่อมาได้ทรงเป็นราชบุตรเขยของ “พ่อขุนรามคำแหง” ภายหลังจากนั้นได้มีกษัตริย์มอญปกครองราชสมบัติสืบต่อกันมาจนถึงรัชสมัย ของพระเจ้าราชาธิราช หรือ พญาอู่ จึงได้ย้ายเมืองเมาะตะมะ ซึ่งเป็นหลวงของมอญ กลับไปยังเมืองหงสาวดี ในปี พ.ศ. 1911 และต่อมามอญก็ได้เสียเมืองหงสาวดีให้แก่พม่าอีกครั้ง โดยครั้งแรกในรัชสมัยของกษัตริย์ “ตากาโรจปอย” เมื่อปี 2082 มอญได้กอบกู้เอกราชคืนได้สำเร็จในปี 2093 โดย “สมิงสอทูต” และครั้งที่สองในปี 2094 เมื่อ “สมิงทอ” ขึ้นครองเมืองหงสาวดีได้เพียงปีเดียวก็ถูกพม่าเข้ายึดครอง จนถึงปี พ.ศ. 2283 มอญจึงกอบกู้เอกราชคืนมาได้ โดย “สมิงทอพุทธเกษ” และต่อมาจึงได้ขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์มอญแห่งเมืองหงสาวดี ทรงพระนามว่าพระเจ้าช้างลาย

เมื่อ พญาทะละ ได้ทรงขึ้นครองราชย์ต่อจากพระเจ้าช้างลาย เมื่อปี พ.ศ. 2290 ซึ่งตรงกับรัชสมัยของพระเจ้าอลองพญา กษัตริย์พม่าเจ้าเมืองอังวะ พระองค์ต้องการที่จะแผ่ขยายอาณาเขตและอำนาจออกไปยังเมืองหงสาวดี โดยได้ออกอุบายศึกโดยการส่งทหารเข้าโจมตีก่อวณชาวมอญตามแนวชายแดน เพื่อให้เกิดความหวาดกลัวระส่ำระสาย ต่อจากนั้นจึงได้วางการยุทธ์ขึ้นต่อมา โดยการยกพระราชธิดาให้กับพระยาทะละเพื่อให้เกิดความไว้วางใจ พระยาทะละซึ่งต้องการที่จะยุติการสงครามและความเดือดร้อนของชาวมอญบริเวณชายแดน จึงได้รับพระราชธิดาของพระเจ้าอลองพญาเป็นพระมเหสี ด้วยความเชื่อใจในความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ จึงทำให้พระยาทะละหลงกลศึกในครั้งนี้ ดังนั้น เมื่อพระยาทะละออกจากเมืองเพื่อไปเจรจายุติศึกที่เคยพิพาทบาดหมางกับพม่า จึงถูกพม่าจับตัวเอาไว้และต่อมาพม่าได้ยกกองทัพเข้าตีกรุงหงสาวดี ถึงแม้ว่า แม่ทัพนายกองทหารของชาวมอญที่รักษากรุงหงสาวดีในขณะนั้นทั้งสามคนคือ ตะละบัน ตะละเกล็บ และตะละเสี้ยง ได้พยายามทำการต่อสู้อย่างสุดความสามารถ แต่ท้ายสุดมิอาจต้านทานทัพพม่าได้ กรุงหงสาวดีจึงถูกพม่าตีแตกลงในปี พ.ศ. 2300 และมอญก็อยู่ภายใต้การปกครองของพมานับแต่นั้นเป็นต้นมา

ถึงแม้ว่าพม่าจะได้ชัยชนะอย่างเด็ดขาด ในการศึกสงครามแต่พม่าก็ได้รับอิทธิพลทางด้านวัฒนธรรมจากมอญเช่นกัน โดยพม่าได้ยอมรับและได้นำเอาวัฒนธรรมของมอญมาปรับใช้ในวิถีชีวิตของสังคมตนเอง เช่น ในด้านภาษา ซึ่งได้ใช้ภาษามอญในการจดจารบันทึกจารึกหลวงทดแทนของเดิมที่เป็นภาษาบาลีสันสกฤต ในด้านการนับถือพุทธศาสนานิกายเถรวาทที่ชาวมอญนับถืออยู่ในขณะนั้นพม่าก็ได้รับเอามาเป็นศาสนาที่นับถือสูงสุดในพุกาม ซึ่งมอญได้รับอิทธิพลสืบเนื่องจากการที่ชาวมอญได้มีการติดต่ออย่างใกล้ชิดกับลังกา ที่ในขณะนั้นได้เป็นเมือง

แห่งศูนย์กลางของพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทและต่อมาพุทธศาสนานิกายเถรวาทนี้ก็ได้เกิดการแพร่หลายออกไปทั่วทั้งดินแดนของเอเชียอาคเนย์

2. การอพยพเคลื่อนย้ายชาวมอญมาตั้งถิ่นฐานในดินแดนสุวรรณภูมิ

การที่มอญพ่ายแพ้สงครามให้กับพม่าในแต่ละครั้ง ตั้งแต่ครั้งเสียเมืองสะเทิม ครั้งแรกในปี พ.ศ. 1176 และเมืองหงสาวดี ครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ.2082 กับครั้งที่ 3 เมื่อ พ.ศ.2094 และครั้งสุดท้ายก่อนที่มอญจะสูญเสียเอกราชอย่างสิ้นเชิง เมื่อปี พ.ศ. 2300 นั้น ในแต่ละครั้ง คราวใดที่พม่าเข้ายึดเมืองมอญได้ก็จะปกครองอย่างเคร่งครัด ตามแนวนโยบาย ในการที่จะกลืนมอญให้เป็นพม่าทั้งหมด พม่าได้ข่มเหงย่ำยีสตรีชาวมอญ ในด้านแรงงานก็ได้เกณฑ์ชาวมอญทั้งชายหญิงเป็นจำนวนมากไปก่อสร้างบ้านเมืองให้กับพม่าและให้ทำการเพาะปลูกพืชผลใช้เป็นเสบียงอาหารให้กับทัพพม่า การเกณฑ์แรงงานนี้มีบ่อยครั้งมาก และแต่ละครั้งก็ใช้ระยะเวลายาวนานมาก ทำให้สภาพครอบครัวของชาวมอญต้องแตกแยกได้รับความเดือดร้อน ตลอดจนการเกณฑ์ชายฉกรรจ์เข้าไปเป็นทหารในกองทัพเข้าสู้รบกับไทยและชนกลุ่มอื่น สิ่งบีบคั้นต่างๆ เหล่านี้ เมื่อผู้ใดไม่ปฏิบัติตามหรือแสดงการขัดขืนก็จะถูกทางการพม่าลงโทษอย่างรุนแรงหรือถึงแก่อสัญชีพ เงื่อนไขแห่งความเดือดร้อนเหล่านี้เมื่อสะสมมากเข้าจึงเป็นสาเหตุแห่งความหวาดกลัวและเกิดความเบื่อหน่ายจากการถูกเอาเปรียบกดขี่ขูดรีดแรงงาน ตลอดจนทรัพย์สินของชาวมอญที่ถูกพม่าขูดรีด มอญจึงได้อพยพหนีภัยจากการกดขี่และความลำบากยากแค้นในการดำรงชีวิตเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารแห่งกษัตริย์ไทย ซึ่งทุกครั้งก็ได้รับพระมหากรุณาธิคุณให้ตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนและที่ทำกินในบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยากับลุ่มน้ำแม่กลอง ซึ่งในภายหลังต่อมาชาวมอญก็ได้ขยายขยายถิ่นที่อยู่ขยายออกไปตั้งเป็นชุมชนใหม่ยังพื้นที่โดยรอบ

จวน เครือวิชฌยาจารย์ (2542,4-5) ได้กล่าวถึงการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนของชาวมอญว่าสืบเนื่องจากผลกระทบจากสงครามระหว่างมอญกับพม่า ทำให้ชาวมอญต้องอพยพหลบหนีภัยเข้าสู่ประเทศไทยหลายครั้งหลายคราว ส่วนมอญที่ยังอยู่ในพม่าก็มีสภาพเป็นชนกลุ่มน้อยมาจนถึงปัจจุบัน โดยมอญได้รวมตัวกันอยู่อย่างหนาแน่น อยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงใต้ของพม่าบริเวณแถบเมืองมะละแหม่งจนถึงเมืองเมาะ ซึ่งชนชาวมอญเหล่านี้ยังคงรักษาวัฒนธรรมมอญนับถือพุทธศาสนายังคงพูดและใช้ภาษามอญ

การอพยพของชาวมอญเข้ามายังไทยนั้น เป็นไปด้วยความยากลำบากและต้องใช้เวลาในการเดินทางเป็นอย่างมาก เนื่องจากแนวชายแดนระหว่างไทยกับพม่า นั้น ภูมิประเทศเป็นป่าเขาสูงและรกทึบตลอดแนว ตั้งแต่เทือกเขาถนนธงชัยจรดเทือกเขาตะนาวศรี จากการศึกษา

ของ อรรถาธิบาย (2536, น.5-6) ได้กล่าวถึงรูปแบบของการอพยพและเส้นทางที่ชาวมอญเข้ามายังไทย ดังนี้

1. รูปแบบของการอพยพนั้นแบ่งได้สองลักษณะ คือ

1.1 ในรูปแบบของความสมัครใจที่จะอพยพเข้ามาเองชาวมอญ เพื่อต้องการที่จะมีสภาพชีวิตที่ดีกว่า หรือด้วยต้องการที่จะหลีกเลี่ยงความเบียดเบียนที่จะต้องถูกเกณฑ์ไปเป็นทหาร หรือประสงค์ที่จะหลบหนีจากการกวาดล้างจากพม่าเนื่องจากการก่อกบฏของมอญ

1.2 ในลักษณะของเชลยศึกสงคราม เช่นในปี พ.ศ. 2138 เมื่อไทยยกทัพไปตีพม่า ภายหลังเสร็จศึกแล้วไทย ก็ได้กวาดต้อนมอญติดตามกลับมาเป็นจำนวนมาก

2. เส้นทางที่มอญใช้ในการหลบหนีพมามายังไทย และเส้นทางที่ไทยได้กวาดต้อนชาวมอญกลับมาในการอพยพแต่ละครั้งนั้น ก็จะใช้เส้นทางที่ต่างกันไปตามเงื่อนไขเหตุปัจจัย โดยพบว่า เส้นทางหลักที่ใช้ในการเดินทางมี 4 เส้นทางคือ

2.1 ทางด่านแม่ละเมา ในการเดินทางเข้ามายังเมืองตากหรือเมืองระแหง

2.2 ทางด่านเจดีย์สามองค์ เพื่อเข้ามายังเมืองกาญจนบุรี

2.3 อพยพเข้ามาทางเมืองอุทัยธานี

2.4 อพยพเข้ามาทางเมืองเชียงใหม่

เมื่อครั้งใดก็ตามที่มอญได้รับความเดือดร้อน จากการกดขี่ข่มเหงของพม่าและได้ประสบกับความอดคัดัดสนในการดำรงชีวิต เนื่องจากการพ่ายแพ้สงครามให้แก่พม่านั้น มอญก็จะอพยพหลบหนีเข้ามายังไทย ซึ่งทุกครั้งก็จะได้รับความเอื้อเฟื้อจากไทยตลอดมา กษัตริย์ของไทยทุกพระองค์ได้ทรงรับเอาชาวมอญ รวมถึงคณะสงฆ์ ทั้งหมดที่อพยพเข้ามาให้อยู่อาศัยและทรงพระราชทานที่ดินให้เป็นที่ตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนและเป็นที่ทำกิน ส่วนผู้ที่มีความรู้ความสามารถก็จัดให้เข้ารับราชการตามความเหมาะสม ซึ่งในการอพยพของชาวมอญเข้ามาสู่ประเทศไทยครั้งนี้สำคัญ ๆ รวมจำนวน 10 ครั้ง คือ ในสมัยอยุธยา 6 ครั้ง ในสมัยกรุงธนบุรี 1 ครั้ง และในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น 3 ครั้ง ดังนี้คือ

ครั้งที่ 1 ระหว่าง พ.ศ. 2082-2084 ได้มีการอพยพของชาวมอญเกิดขึ้น ตามที่ปรากฏในหลักฐานของมอญก็คือเมื่อพระเจ้าตะเบ็งชเวตี้ ยกทัพไปตีเมืองหงสาวดีแตกลง ในปี พ.ศ.2082 ซึ่งในครั้งนั้นได้มีชาวมอญเป็นจำนวนมาก ที่ได้ทำการหลบหนีเข้ามายังกรุงศรีอยุธยา พระมหากษัตริย์ไทยทรงโปรดให้ตั้งบ้านเรือนอยู่แถบตัวเมืองกรุงศรีอยุธยาชั้นนอก กับอีกครั้งหนึ่งในช่วงระยะเวลาใกล้เคียงกันในช่วงปี พ.ศ.2084 ครั้งที่ราชวงศ์ตองอูได้ยกทัพเข้าตีเมืองเมะตะมะจนแตกลง ครั้งนั้นได้มีการเข่นฆ่าฟันชาวมอญจำนวนมากทำให้ชาวมอญหนีเข้ามาสู่กรุงศรีอยุธยาอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งถือได้ว่าเป็นระลอกแรกของมอญอพยพในช่วงเวลาที่ใกล้เคียงกัน

ครั้งที่ 2 ในสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชา ระหว่างปี พ.ศ.2112-2133 ภายหลังที่สมเด็จพระนเรศวรได้ทรงประกาศอิสรภาพ การที่ไทยไม่ขึ้นต่อพม่าอีกต่อไป ณ เมืองแครง เมื่อปี พ.ศ.2127 ก่อนที่พระนเรศวรจะยกทัพกลับกรุงศรีอยุธยา ได้ทรงเกลี้ยกล่อมและทรงชักชวนให้ชาวมอญเข้าสวามิภักดิ์ต่อไทยได้เป็นอันมาก โดยในครั้งนั้น มีมอญจำนวนประมาณหนึ่งหมื่นคน ได้อพยพติดตามพระองค์กลับมาพร้อมกัน และเมื่อมาถึงกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระมหาธรรมราชาได้โปรดให้ชาวมอญตั้งบ้านเรือนอยู่ที่รอบนอกกรุงศรีอยุธยา ส่วนแม่ทัพนายกองชาวมอญก็ทรงให้ตั้งบ้านเรือนใกล้กับเขตพระราชฐานของพระราชวังชั้นใน

ครั้งที่ 3 ในสมัยสมเด็จพระนเรศวร ระหว่างปี พ.ศ.2133-2148 มอญได้พากันกระด้างกระเดื่องต่อพม่าจนถึงขั้นก่อการกบฏขึ้น ในปี พ.ศ. 2136 สืบเนื่องมาจากการสงครามระหว่างไทยกับพม่า ทำให้พม่าต้องเกณฑ์แรงงานชาวมอญไปช่วยในการสงคราม และขณะนั้นก็ได้เกิดข้าวยากหมากแพงขึ้น เพราะเหตุที่พืชผลเกิดเสียหายจากโรคระบาด ทำให้ชาวมอญได้รับความเดือดร้อนในการดำรงชีวิตเป็นอย่างยิ่งจึงได้ก่อการกบฏขึ้นมา พม่าก็เข้าปราบปรามเช่นฆ่าชาวมอญล้มตายลงเป็นจำนวนมาก ชาวมอญหลายพันคนจึงได้พากันอพยพหนีเข้ามายังไทย ต่อมาในปี พ.ศ.2138 เมื่อครั้งที่สมเด็จพระนเรศวรทรงยกทัพไปตีเมืองหงสาวดี ภายหลังจากที่พระองค์ทรงประเมินความเข้มแข็งของพม่าแล้วทรงเห็นว่าเป็นการยากที่จะเอาชนะพม่าได้ จึงได้ทรงเลิกทัพกลับกรุงศรีอยุธยา ในระหว่างทางเสด็จกลับนั้น พระองค์ก็ได้กวาดต้อนชาวมอญตามกลับมาด้วยเป็นจำนวนมาก ทั้งนี้เพื่อเป็นการตัดทอนกำลังทัพพม่าและเป็นการเพิ่มกำลังคนให้แก่ฝ่ายไทย สมเด็จพระนเรศวรได้โปรดให้ชาวมอญตั้งบ้านเรือนอยู่ที่รอบนอกกรุงศรีอยุธยาใกล้เคียงกับถิ่นที่อยู่เดิมของชาวมอญที่อพยพมาในครั้งก่อน

ครั้งที่ 4 ในสมัยของพระเจ้าสุทโธทรมหาราช แห่งพม่า ซึ่งตรงกับสมัยของสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ในช่วงปี พ.ศ.2173-2198 มอญก็ได้รวมตัวกันก่อการกบฏและถูกพม่าเข้าปราบปรามอย่างหนัก จนแตกพ่ายและได้หลบหนีไปยังเมืองเมาะละเลิง แต่พม่าก็ตามไปทำการปราบปรามและได้ฆ่าชาวมอญล้มตายลงเป็นจำนวนมาก มอญจึงได้อพยพหลบหนีเข้าสู่กรุงศรีอยุธยาอีกครั้ง

ครั้งที่ 5 ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ช่วงปี พ.ศ.2199-2231 สาเหตุแห่งการอพยพของมอญในครั้งนี้ เนื่องจากสงครามระหว่างจีนกับพม่า ในปี พ.ศ.2203 พม่าได้เกณฑ์มอญเข้าช่วยทำศึก แต่มอญได้ไปช่วยรบอย่างไม่เต็มใจและมีบางส่วนที่หลบหนีทัพไป ดังนั้น เมื่อเสร็จศึกกับจีนเรียบร้อยแล้ว “มังนันทมิตร” อุปราชแห่งเมืองเมาะละเลิง จึงได้จับกุมมอญพวกที่หลบหนีและไม่เต็มใจเข้าสู่รบมาทำการลงโทษจนถึงแก่ชีวิตเป็นจำนวนมาก ชาวมอญเห็นดังนั้น จึงได้พากันอพยพหลบหนีเข้ามายังไทยเป็นจำนวนหลายพันคน โดยใช้เส้นทางด่านเจดีย์สามองค์เป็น

เส้นทางในการเดินทางและได้รับพระบรมราชานุญาตให้ตั้งภูมิลำเนาอยู่บริเวณสุดเขตกรุงศรีอยุธยา ติดต่อกับเมืองนนทบุรี

ครั้งที่ 6 ในสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ช่วงปี พ.ศ.2275-2301 สาเหตุแห่งการอพยพของมอญ ในครั้งนี้ เนื่องจากสงครามระหว่างมอญกับพม่า ในปี พ.ศ.2283 มอญได้ร่วมกับพวกเกว ก่อการกบฏขึ้นที่เมืองอังวะ และมอญก็สามารถยึดเมืองหงสาวดีไว้ได้ก่อนที่จะยึดเมืองอังวะ แต่มอญก็ต้องเผชิญกับปัญหาภายในกลุ่มมอญด้วยตนเอง เนื่องจากเกิดการแย่งชิงราชสมบัติกันเอง ผู้นำมอญในช่วงนั้นจึงได้หลบหนีเข้ามายังไทยคือสมิงทอ และกลุ่มที่ติดตามมาภายหลังจำนวนกว่า 400 คน คือกลุ่มของพระยารามัญ 3 คน คือ พระยาราม พระยากลางเมือง และพระยาน้อยวันดีมอญ ได้อพยพเข้ามายังเมืองเชียงใหม่ ผ่านเมืองตากและไปยังกรุงศรีอยุธยา ต่อมาเมื่อพระเจ้าอลองพญา รวบรวมกำลังพม่าจนเข้มแข็งขึ้นและเข้าทำการต่อสู้กับมอญ จนตั้งเป็นขึ้นราชวงศ์อลองพญา และในปี พ.ศ.2300 พม่าก็สามารถตีกรุงหงสาวดีจนแตกลงและเข้าปกครองมอญ โดยใช้แนวนโยบายในการปกครองคือ การกลืนมอญให้เป็นพม่าด้วยวิธีการที่รุนแรง ในเชิงนโยบายและการปกครองที่กดขี่ชาวมอญ ตลอดจนได้มีการเปลี่ยนแปลงวิถีความเป็นอยู่ของชาวมอญหลายประการ ชาวมอญจึงได้พากันอพยพหนีภัยเข้ามาสู่เมืองไทย

ครั้งที่ 7 ในปี พ.ศ.2317 ตรงกับสมัยของพระเจ้ากรุงธนบุรี มอญได้ก่อกบฏขึ้นที่เมืองเมาะตะมะ โดยพระยามอญ 4 คน คือพระยาแจ้ง พระยาอู่ ตละเล็ย และตละเกล็บ จนในที่สุดก็สามารถยึดเมืองเมาะตะมะไว้ได้ จากนั้น ก็ยกทัพตีได้เมืองสะโตงกับหงสาวดีตามลำดับ ไปจนถึงเมืองร่างกุ้ง พม่าได้ต่อสู้และรบจนมอญแตกพ่ายลงมา ในครั้งนี้มอญได้อพยพเข้ามาไทยทางด้านเมืองตากและด่านเจดีย์สามองค์ จำนวนกว่า 3,000 คน พระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดเกล้าให้มอญกลุ่มนี้ไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ปากเกร็ดแขวงเมืองนนทบุรี กับสามโคกแขวงเมืองปทุมธานี ซึ่งทำให้เกิดกลุ่ม“มอญเก่า” ของพระยารามัญวงศ์ และ“มอญใหม่” ของกลุ่มพระยาแจ้ง ผลจากการอพยพของกลุ่มชาวมอญในระลอกนี้ ทั้งของกลุ่มมอญเก่าและกลุ่มมอญใหม่ ถือได้ว่าเป็นการสืบทอดเชื้อสายโดยตรงของคนมอญ ที่นับถือตัวเองว่าเป็นคนมอญในสังคมไทยในปัจจุบัน ดังนั้น คนมอญในปัจจุบันนี้ จึงล้วนอพยพเข้ามาจากการอพยพในระลอกนี้หรือหลังจากนี้ทั้งสิ้น ส่วนมอญที่อพยพก่อนหน้านี้ก็ถูกกลืนหายกลายเป็นคนไทยไปหมดแล้ว รวมทั้งกลุ่มมอญที่อยู่ตามชายแดนแถบเมืองกาญจนบุรี

ครั้งที่ 8 พ.ศ.2336 เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 ยกทัพไปตีเมืองทวาย และยึดเมืองทวายเอาไว้ได้ แต่ก็ไม่สามารถรักษาไว้ จึงต้องทำการถอยทัพกลับไทยและก็ได้นำเอาพวกมอญโดยเฉพาะที่เป็นพวกหัวหน้าเข้ามาไทยอีกจำนวนหนึ่ง

ครั้งที่ 9 พ.ศ.2357 ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2

เมื่อมอญไม่พอใจที่ถูกพม่าเกณฑ์แรงงานจำนวนมากไปก่อสร้างพระมหาธาตุที่เมืองเมฆกุน ซึ่งทำให้ได้รับความเดือดร้อนและถูกขูดรีดจากเจ้าเมืองเมาะตะมะซึ่งเป็นพม่านามว่า “วุ่นกี” ซึ่งมอญไม่อาจขัดขืนได้ จึงหลบหนีเข้ามายังไทยเป็นระลอกใหญ่ราวสี่หมื่นคนเศษ โดยมี “สมิงสอดเป้อ” เป็นหัวหน้าในการอพยพครั้งนี้ โดยใช้เส้นทางสามเส้นทางคือทางด่านเมืองตาก เมืองอุทัยธานี และด่านเจดีย์สามองค์ ครั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงโปรดเกล้าให้มอญไปตั้งบ้านเรือนที่นครเขื่อนขันธ์หรือพระประแดงในปัจจุบัน

ครั้งที่ 10 ครั้งสุดท้าย ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ทรงโปรดให้เจ้าพระยามหาโยธา (ทอเรียะ) คุมทัพของมอญยกกำลังไปกวาดต้อนชาวมอญที่อยู่ในเมืองมอญให้เข้ามาอยู่ในไทย ทั้งนี้ เพื่อความปลอดภัยด้วยเกรงว่ามอญจะได้รับความเดือดร้อนเนื่องจากในขณะนั้นพม่ากำลังรบอยู่กับอังกฤษ เมื่อมอญเข้ามายังไทยแล้วได้โปรดเกล้าให้ไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่นครเขื่อนขันธ์

ชาวมอญที่อพยพเข้ามาสู่ประเทศไทยนอกจากจะได้รับการต้อนรับอย่างดีจากษัตริย์ของไทยทุกพระองค์แล้วยังได้รับพระราชทานที่ดินอันเหมาะสมให้ตั้งเป็นหลักแหล่งถิ่นฐาน ซึ่งส่วนใหญ่จะอยู่ตามริมลุ่มน้ำ โดยเฉพาะบริเวณที่ราบลุ่มสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาตอนเหนือกรุงเทพฯ ขึ้นไป ในบริเวณลุ่มน้ำแม่กลองช่วงตอนบนและตอนล่าง กับบริเวณลุ่มน้ำปิง ซึ่งก็มีชาวมอญบางส่วนที่ได้รวมกลุ่มกันขยายตัวออกไปอาศัยอยู่ในจังหวัดใกล้เคียง เช่นที่ จังหวัดลพบุรี จังหวัดนครราชสีมา และชาวมอญบางกลุ่มก็มุ่งลงสู่ภาคใต้ เช่น จังหวัดชุมพร จังหวัดระนอง จังหวัดสุราษฎร์ธานี

มอญลุ่มน้ำแม่กลอง ได้ตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยกันอย่างหนาแน่นเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะบริเวณริมสองฝั่งแม่น้ำแม่กลอง ตั้งแต่อำเภอบ้านโป่งจนถึงอำเภอโพธาราม ด้วยสืบเนื่องจากเป็นพื้นที่อันอุดมสมบูรณ์ ติดกับแหล่งน้ำเหมาะในการทำเกษตรกรรมและยังเป็นแหล่งอาหารที่มีอยู่ตามธรรมชาติ ตลอดจนมีความสะดวกในด้านการคมนาคม ดังนั้นจึงได้มีชาวมอญจากพม่าและจากลุ่มน้ำเจ้าพระยาได้ติดตามเข้ามาอยู่สมทบในภายหลังเป็นจำนวนมาก ประกอบกับพื้นที่บริเวณนี้อยู่ใกล้กับเส้นทางในการอพยพของช่องทางด่านเจดีย์สามองค์มากที่สุดจึงมีความสะดวกในการที่จะกลับไปเยี่ยมบ้านเดิมที่เมืองมอญและกลับไปสักการะเจดีย์ชะเวดากอง หรือ “เจดีย์ละเก็ง” ที่ชาวมอญนับถือ

การศึกษาถึงจำนวนคนมอญที่อพยพเข้ามาอยู่ในไทย ตั้งแต่ครั้งแรกจนถึงครั้งสุดท้าย ในสมัยรัชกาลที่ 3 โดย สุภรณ์ โอเจริญ (2541, น.98-103) มีดังนี้คือ จากการคาดประมาณโดยรวมด้วยเนื้อสืบทอดในช่วงสมัยกรุงศรีอยุธยานั้นเป็นภาวะศึกสงคราม ทางราชการจึงไม่อาจทำการ

บันทึกหลักฐานไว้ได้อย่างตลอดครบถ้วนกับมีบางส่วนที่ขุนนางไทยได้ปกปิดยอดจำนวนชาวมอญที่แท้จริงไว้เพียงเพื่อต้องการชาวมอญไว้อยู่ในบังคับของตนเอง ประกอบกับการที่มอญต้องล้มตายในการรบและก็มีบ้างที่ได้หลบหนีกลับไปถิ่นเดิม ดังนั้น การคาดคำนวณจึงอาศัยจากบันทึกของชาวต่างชาติที่เข้าติดต่อและร่วมกับบันทึกของไทยที่มีอยู่ ซึ่งคาดคำนวณได้ว่า ในช่วงกรุงศรีอยุธยา มีมอญเข้ามาอาศัยอยู่ประมาณ 30,000 คน ส่วนในช่วงกรุงธนบุรีมีประมาณ 42,000 คน และกรุงรัตนโกสินทร์ ช่วงรัชกาลที่ 3 ถึง รัชกาลที่ 5 นั้นมีมอญเข้ามาอาศัยอยู่ประมาณ 50,000 คน จากการที่มอญได้อยู่อาศัยอย่างต่อเนื่องยาวนานรวมกับการได้สืบเชื้อสายของลูกหลานชาวมอญ จวบจนถึงปีที่มีการศึกษาวิจัยช่วงสุดท้ายคือ พ.ศ.2515 ประมาณว่ามีคนมอญรวมถึงผู้ที่สืบเชื้อสายชาวมอญอาศัยอยู่ไม่น้อยกว่า 100,000 คน ซึ่งภายหลังต่อมา อะระโห โอะชิมะ (2536,น.8) ได้ศึกษาผลการสำรวจของ สุเอ็ด คซเสนี ถึงจำนวนประชากรชาวมอญ ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2512-2515 พบว่ามีจำนวนประชากร 94,299 คน ในจำนวน 13,960 ครัวเรือน ดังนั้น จึงสามารถสรุปได้โดยรวมว่า จากการเทียบเคียงที่มาจากบันทึกหลักฐานอ้างอิง ประกอบกับการสำรวจในเชิงประจักษ์ ถึงจำนวนประชากรนี้ มีความใกล้เคียงกันอย่างมาก จึงสามารถกล่าวได้ว่าในปัจจุบันมีคนชาวมอญอาศัยอยู่ในประเทศไทยไม่น้อยกว่าหนึ่งแสนคน

ผลจากการอพยพของชาวมอญในหลายครั้งหลายคราว ที่เข้ามายังบริเวณลุ่มแม่น้ำแม่กลอง บริเวณบ้านโป่งและโพธาราม ตั้งแต่สมัยอยุธยา สุพรรณบุรี จวบจนกรุงรัตนโกสินทร์ จนถึงการที่ชาวมอญได้มาสร้างชุมชนของตนโดยเรียงรายเป็นระยะตลอดสองฝั่งลุ่มน้ำแม่กลอง โดยแรกเริ่มจากการอพยพของชาวมอญที่เข้ามาทางด้านเจดีย์สามองค์สู่เมืองกาญจนบุรี ในสมัยกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นนี้ ไทยได้จัดให้ชาวมอญจำนวนหนึ่งกระจายกันอยู่เป็นหมู่เป็นเหล่าตามตำบลต่าง ๆ ในแถบแม่น้ำแควน้อยและแม่น้ำแควใหญ่ ที่ซึ่งพม่าใช้เป็นเส้นทางในการยกทัพผ่านด่านเจดีย์สามองค์ เข้ามาตีไทยโดยผ่านทางเมืองกาญจนบุรี ต่อมาทางการได้ยกฐานะตำบลหน้าด่านเหล่านี้ ขึ้นเป็นเมืองรวม 7 เมือง เรียกว่า รามัญ 7 เมือง ได้แก่เมืองไทรโยค, เมืองท่าขนุน, เมืองท่ากระดาน, เมืองท่าตะกั่ว, เมืองทองผาภูมิ, เมืองลุ่มสุม, และเมืองสิงห์ ให้มีหน้าที่ในการสืบข่าวการเคลื่อนไหวของทัพพม่าที่จะเข้ามาตีไทย ในช่วงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นและในกรณีที่เกิดสงครามขึ้นระหว่างไทยกับพม่า ก็จะทำหน้าที่เป็นเมืองหน้าด่านในการสกัดทัพพม่า รวมทั้งการจัดเตรียมเสบียงอาหารกับช่วยนำทางให้กับทัพไทย เนื่องจากมีความชำนาญคุ้นเคยในเส้นทางและสภาพภูมิประเทศเป็นอย่างดี

โสภณ นิไชโยค (2552,น.134-149) ได้กล่าวถึงการตั้งหัวเมืองมอญทั้งเจ็ด ตั้งแต่แรกเมื่อเป็นตำบลหน้าด่าน จนกระทั่งยกขึ้นเป็นเมืองด่านในรัชสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี และยกขึ้นเป็นเจ็ดหัวเมืองในสมัยรัชกาลที่ 1 และสิ้นสุดฐานะหัวเมืองในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยสรุปได้ดังนี้ ใน

แรกเริ่มเมื่อปีพุทธศักราช 2303 พระเจ้าอลองพญา ได้ยกทัพมาตีกรุงศรีอยุธยา ซึ่งตรงกับสมัยของพระเจ้าเอกทัศ ขณะที่ทัพพม่าล้อมกรุงศรีอยุธยาอยู่นั้น พระเจ้าอลองพญาได้ทรงบัญชาการรบและได้ทรงจุดชนวนทำการยิงปืนใหญ่ด้วยพระองค์เอง แต่ปืนใหญ่ได้เกิดระเบิดขึ้นก่อนทำให้พระองค์ได้รับบาดเจ็บสาหัสและถัดมาในวันรุ่งขึ้นพระองค์ก็ทรงสวรรคต พม่าจึงได้ยกทัพกลับไป ต่อมาพระราชโอรสของพระเจ้าอลองพญา คือ พระเจ้ามังลอก ก็ทรงขึ้นครองราชย์ต่อจากพระราชบิดา ปรากฏว่าเจ้าเมืองพม่าตามหัวเมืองต่างๆ กับเจ้าเมืองมอญที่เมาะตะมะ เมาะลำเลิง และเมืองหงสาวดี ก็ได้ตั้งตนแข็งเมืองไม่ขึ้นต่อพระเจ้ามังลอก ในขณะเดียวกันนั่นเอง “สมิงทอมา” ก็ได้รวบรวมกำลังโดยการสนับสนุนจากพระเจ้ากรุงเชียงใหม่ ยกทัพเข้าตีและสามารถยึดเมืองเมาะตะมะกับเมาะลำเลิงได้สำเร็จ แล้วจึงตั้งตนขึ้นเป็นกษัตริย์ของมอญ ต่อมาพระเจ้ามังลอกได้ส่งทัพพม่าเข้าตีทัพของสมิงทอมา ที่เมืองเมาะตะมะกับเมาะลำเลิง จนแตกพ่ายลงและสามารถยึดเมืองมอญไว้ได้สำเร็จ บรรดาหัวหน้ามอญและชาวมอญที่ติดตาม จำนวนหนึ่งพันคน ก็ได้อพยพหลบหนีพม่าเข้ามายังไทย เจ้าเมืองกาญจนบุรี เมื่อทราบข่าวก็จึงได้มีหนังสือไปบอกแจ้งไปยังกรุงศรีอยุธยาว่ามีชาวมอญที่อพยพมาขอเข้าพึ่งพระบรมโพธิสมภารต่อกรุงศรีอยุธยา เมื่อ พระเจ้าเอกทัศได้ทราบความ แล้วจึงโปรดทรงอนุญาตให้รับเอาหัวหน้ามอญและชาวมอญที่ติดตามมาจากเมืองเมาะตะมะและเมาะลำเลิง ทั้งหมดให้เข้ามาอยู่อาศัยในเมืองไทยได้ โดยให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ชายแดนเมืองกาญจนบุรี บริเวณบ้านท่าขนุน ทองผาภูมิ ไทรโยค ท่าตะกั่ว ลุ่มลุ่ม เมืองสิงห์ และท่ากระดาน โดยให้ชาวมอญเหล่านี้มีหน้าที่ในการสอดส่องดูแลแนวชายแดนระหว่างไทยกับพม่า และคอยรายงานความเคลื่อนไหวของทัพพม่าให้แก่ทางการไทย ภายหลังต่อมาไม่นานพม่าก็มีกำลังทัพกล้าแข็งขึ้น จนสามารถยึดเอาเมืองมะริด ตะนาวศรี ทะวายและเมืองเชียงใหม่จากไทยไปได้ตามลำดับ ต่อมาพระเจ้ามังระได้ยกทัพมาตีกรุงศรีอยุธยา อย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งเมื่อวันอังคาร เดือน 5 ขึ้น 9 ค่ำ ปีกุน พุทธศักราช 2310 ในรัชสมัยพระเจ้าเอกทัศ ทัพพม่าก็ตีกรุงศรีอยุธยาแตกลง พวกมอญที่อพยพเข้ามาอยู่ใหม่ตามแนวชายแดนที่เมืองกาญจนบุรีทั้งเจ็ดหมู่บ้าน ก็ได้มีบางส่วนที่อพยพหนีภัยสงครามลงมาอาศัยอยู่กับพวกมอญเก่าซึ่งอพยพเข้ามาก่อนหน้านี้ที่บริเวณบ้านโพธาราม บ้านบางเลา และบ้านนครชุมน์ แขวงเมืองราชบุรี ต่อมาภายหลังจากเสียกรุงศรีอยุธยาได้เจ็ดเดือน พระเจ้าตากสินก็ทรงกอบกู้เอกราชได้สำเร็จ พระองค์ได้ทรงเห็นถึงความสำคัญของชาวมอญและด่านทั้งเจ็ดในเมื่อเกิดศึกสงคราม จึงได้ตั้งหมู่บ้านทั้งเจ็ดยกขึ้นเป็นเมืองด่าน และแต่งตั้งหัวหน้ามอญ 7 คน ซึ่งเป็นญาติกันให้เป็นนายด่าน ต่อมาพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงขึ้นครองราชย์เมื่อปีพุทธศักราช 2325 เป็นปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี จวบจนในปีพุทธศักราช 2328 พระเจ้าประดุรงกษัตริย์พม่า ได้จัดทัพถึง 9 ทัพ ยกเข้ามาตีไทย เนื่องจากชาวมอญมีความชำนาญภูมิประเทศในแถบนี้เป็นอย่างดี ด่านทั้งเจ็ดจึงได้ช่วยทัพไทยใน

การจัดเตรียมเสบียงและเข้าร่วมรบกับพม่าในสงครามเก้าทัพ จนไทยรบชนะพม่าที่ทุ่งลาดหญ้า เมืองกาญจนบุรี ทัพพม่าจึงเลิกทัพล่าถอยกลับไป พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้ทรงเห็นถึงความชอบและความสำคัญของเมืองด่านทั้งเจ็ด จึงทรงโปรดเกล้าให้ยกฐานะขึ้นเป็นหัวเมือง และแต่งตั้งให้นายด่านทั้งเจ็ด เลื่อนตำแหน่งขึ้นเป็นเจ้าเมือง มียศตำแหน่งเป็น “พระ” ทำการปกครองชาวมอญปกครองสืบต่อกันมา จนถึงในสมัยรัชกาลที่ 4 พม่าก็ได้ตกเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษ การสู้รบระหว่างไทยกับพม่าจึงได้ยุติลงอย่างสิ้นเชิง ต่อมาเมื่อรัชกาลที่ 5 ได้ทรงเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครอง ในปีพุทธศักราช 2438 เมืองด่านทั้งเจ็ดหัวเมืองก็ถูกยกเลิก ลดฐานะความสำคัญลงเป็นแค่อำเภอและหมู่บ้านในเมืองกาญจนบุรี จากการที่ไทยจึงได้ยกตำบลหน้าด่านขึ้นเป็นเมืองด่านและกลายเป็นหัวเมืองทั้งเจ็ด หรือที่เรียกกันว่า รามัญ 7 เมือง ซึ่งได้แต่งตั้งให้มีเจ้าครองเมืองดังนี้คือ

1. เมืองท่าขนุน ทรงแต่งตั้ง “พระท่าขนุน” เป็นเจ้าเมือง
2. เมืองทองผาภูมิ ทรงแต่งตั้ง “พระทองผาภูมิ” เป็นเจ้าเมือง
3. เมืองไทรโยค ทรงแต่งตั้ง “พระไทรโยค” เป็นเจ้าเมือง
4. เมืองท่าตะกั่ว ทรงแต่งตั้ง “พระท่าตะกั่ว” เป็นเจ้าเมือง
5. เมืองลุ่มสุม ทรงแต่งตั้ง “พระลุ่มสุม” เป็นเจ้าเมือง
6. เมืองสิงห์ ทรงแต่งตั้ง “พระสิงห์” เป็นเจ้าเมือง
7. เมืองท่ากระดาน ทรงแต่งตั้ง “พระท่ากระดาน” เป็นเจ้าเมือง

ต่อมาจนถึงในสมัยรัชกาลที่ 4 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระราชดำริเห็นว่าเจ้าเมืองทั้งเจ็ดซึ่งเป็นผู้สำเร็จราชการในพระองค์นี้ ว่าไม่มีชื่อที่เป็นทางการ พระองค์จึงได้พระราชทานชื่อให้แก่ผู้สำเร็จราชการในพระองค์ทั้งเจ็ด เมื่อวันจันทร์ เดือน 8 แรม 10 ค่ำ ปีมะเมีย พุทธศักราช 2401 และมีการสืบเชื้อสายของตระกูลสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน ลำดับได้ดังนี้คือ

1. เมืองท่าขนุน “พระพรหมภักดี” ผู้ว่าราชการเมือง แปลงว่า “พระปณฺศติฐบดี” เป็นต้นตระกูลของ หล้าคงคา กุลอาญฤทธิ์ ยศศักดิ์ พลเณรีย
2. เมืองทองผาภูมิ “พระทองผาภูมิ” ผู้ว่าราชการเมือง แปลงว่า “พระเสถณุมิบัติ” เป็นต้นตระกูลของ เสลานนท์ เสลาคุณ
3. เมืองไทรโยค “พระไทรโยค” ผู้ว่าราชการเมือง แปลงว่า “พระนิโครธาภิโยค” เป็นต้นตระกูลของ นิไชโยค นิโครธา นิไทรโยค พระไทรโยค นิโกรธา มะम्म หลวงพล หลวงปลัด ศรีสงคราม หลวงสงคราม

4. เมืองท่าตะกั่ว “พระณรงค์เดชะ” ผู้ว่าราชการเมือง แปลงว่า“พระชินดิฐบดี” เป็นต้นตระกูลของ ปันยารชุน ชินอักษร ชินบดี ชินหงษา มัญญหงษ์ ท่ากั่ว อักษร จำเมือง หลวง พันเทา นิลบดี

5. เมืองลุ่มลุ่ม “พระนรินทร์เดชะ พระลุ่มลุ่ม” ผู้ว่าราชการเมือง แปลงว่า“พระนิพนธ์ภูมิบดี” เป็นต้นตระกูลของ นินบดี นิลบดี นินทบดี หลวงบรรเทา พระบรรเทา

6. เมืองสิงขบุรี“พระสุรินทรศักดิ์ดา พระสมิงสิงขบุรี” ผู้ว่าราชการเมือง แปลงว่า “พระสมิงสิงหนรินทร์”เป็นต้นตระกูลของ สิงคบุรีนทร์ ปลัดสิงห์ อารังโชติ

7. เมืองท่ากระดาน “พระท่ากระดาน” ผู้ว่าราชการเมือง แปลงว่า“พระผลกติฐบดี”เป็นต้นตระกูลของ พลบดี ตูลานนท์ พลดี

ภายหลังเมื่อครั้งที่ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงให้มีการปฏิรูปปรับเปลี่ยนรูปแบบการบริหารราชการแผ่นดินจากระบบเดิม ที่เจ้าเมืองให้ลูกหลานของตนสืบทอดอำนาจทางการเมืองปกครองสืบต่อกันลงมา และได้มีการเปลี่ยนชื่อเจ้าเมืองเป็น ผู้ว่าราชการเมือง จวบจนสิ้นสุดลงเมื่อพระผลกติฐบดี เจ้าเมืองท่ากระดาน ซึ่งเป็นเจ้าเมืองท่านสุดท้ายได้ถึงแก่กรรมลงในสมัยรัชกาลที่ 6 และได้ลดความสำคัญของหัวเมืองหน้าด่านลงเป็นแค่อำเภอและหมู่บ้าน โดยที่ตั้งแห่งเมืองด่านทั้งเจ็ดเหล่านี้ตั้งอยู่ริมแม่น้ำแควน้อย ยกเว้นแต่ เมืองท่ากระดานเพียงเมืองเดียว ที่ตั้งอยู่แม่น้ำแควใหญ่ใต้เมืองศรีสวัสดิ์ลงมา เมืองด่านเหล่านี้ขึ้นตรงต่อเมืองกาญจนบุรี เนื่องจากสภาพภูมิประเทศของเมืองรามัญทั้งเจ็ดนี้มีสภาพทุรกันดารเป็นป่าทึบและภูเขาสูง การทำไร่ทำนาจึงไม่ได้ผลเป็นที่อดคัดมาก ราษฎรส่วนใหญ่จึงมีความยากลำบากมาก กล่าวได้ว่ายากจนอดคัดขัดสน ดังนั้น เจ้าเมืองกรมการทั้งเจ็ดเมืองและราษฎรจึงขออนุญาตอพยพลงมาตั้งบ้านเรือนอยู่ริมแม่น้ำแม่กลอง ตั้งแต่อำเภอบ้านโป่งเรื่อยลงมาถึงเขตอำเภอโพธาราม โดยศูนย์กลางของชุมชนชาวมอญตั้งอยู่บริเวณวัดคงคารามในเขตอำเภอโพธาราม เว้นแต่พระเสลภูมิบดี เจ้าเมืองทองผาภูมิ ได้ไปตั้งบ้านเรือนอยู่ริมน้ำใต้วัดนครชุมน์ ซึ่งอยู่ทางทิศเหนือของวัดคงคาราม ในการเลือกตั้งถิ่นฐานบริเวณนี้ก็ด้วยเหตุปัจจัยหลายประการ อันสืบเนื่องมาจากสภาพพื้นที่บริเวณสองฟากฝั่งแม่น้ำนี้ มีลักษณะเป็นพื้นที่ราบลุ่มอันกว้างใหญ่ทอดไกลออกไป และพื้นที่มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูกพืชผล กับการที่ชุมชนในอดีตนั้นยังต้องพึ่งพาอาศัยแหล่งน้ำตามธรรมชาติ ในการนำมาอุปโภคบริโภคของแต่ละครัวเรือน ทั้งยังเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของชุมชนที่ได้อาศัยจับสัตว์น้ำที่มีอยู่อย่างชุกชุมมาเป็นอาหาร ประกอบกับในครั้งอดีตที่การเดินทางยังมีความยาก ลำบากอยู่นั้น ชุมชนได้อาศัยเส้นทางน้ำเป็นเส้นทางหลักที่มีความสำคัญในการเดินทางไปมาหาสู่กันระหว่างชุมชน

การอพยพผู้คนของกลุ่มชาวมอญและเจ้าเมืองทั้งเจ็ด ที่ได้พากันอพยพโยกย้ายลงมาตั้งถิ่นฐานอยู่ในลุ่มแม่น้ำแม่กลอง ในครั้งแรกนี้ ไม่ปรากฏหลักฐานที่ระบุไว้อย่างชัดเจนว่าอยู่ปีใด แต่จากหลักฐานที่บ่งชี้ชัดได้ว่าอยู่ในช่วงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ส่วนการอพยพใหญ่ของชาวมอญจากเมืองกาญจนบุรีที่ติดตามลงมาในภายหลังอย่าง อยู่ในช่วงรัชกาลที่ 2 และรัชกาลที่ 3 ซึ่งเป็นช่วงระยะเวลาที่ไทยค่อนข้างปลดปล่อยการค้ากับพม่า เนื่องจากพม่าถูกทัพอังกฤษเข้ารุกรานและยึดครองพม่าได้ใน พ.ศ. 2367 ดังนั้นเจ้าเมืองรามัญทั้ง 7 เมือง จึงไม่มีความจำเป็นที่จะต้องอยู่รักษาเมืองด่านเหล่านั้นอีกต่อไป จึงได้พากันอพยพลงมาตั้งบ้านเรือนริมแม่น้ำแม่กลองอันอุดมสมบูรณ์กว่า แต่ก็ยังมีหน้าที่ในการที่จะต้องส่งกรมการขึ้นไปตรวจตราดูแลอยู่เป็นระยะๆ และเจ้าเมืองกรมการก็ต้องเดินทางไปรับเบี้ยหวัดเงินปีที่เมืองกาญจนบุรี

ด้วยเหตุปัจจัยแห่งความสงบสุขทางสังคม กอปรกับความสมบูรณ์ของทรัพยากรทางธรรมชาติและระบบนิเวศที่หลากหลายของลุ่มน้ำแม่กลอง ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นฐานที่มาจากแหล่งปัจจัยสี่ที่จำเป็นในการดำรงวิถีชีวิตของผู้คนแห่งชุมชนในอดีตเป็นอย่างมาก กับการที่ชุมชนของชาวมอญได้มีการพัฒนาขยายตัวเจริญเติบโตก้าวหน้ามากขึ้น ทั้งในด้านการดำรงวิถีแห่งสังคมและการเป็นศูนย์กลางทางพุทธศาสนานิกายรามัญ ที่มีความเข้มแข็งในวัตรปฏิบัติของสังฆะและฆราวาสเป็นอย่างมาก จนได้รับการยอมรับนับถืออย่างแพร่หลาย ก่อให้เกิดการกล่าวขาน ถึงความสงบสุขร่มเย็น ในวิถีความเป็นอยู่ของชุมชนชาวมอญลุ่มน้ำแม่กลอง ซึ่งก่อให้เกิดความเชื่อมั่นแก่ชาวมอญที่อยู่ไกลออกไป จึงทำให้ชาวมอญที่อพยพมาจากพม่าและจากที่อยู่อื่น ได้อพยพติดตามเข้ามาสมทบในภายหลังอีกเป็นจำนวนมาก จนกลายเป็นชุมชนมอญขนาดใหญ่เกิดขึ้น ตลอดแนวสองฟากฝั่งแม่น้ำแม่กลอง โดยในปัจจุบัน ชุมชนชาวมอญทุกแห่งของลุ่มน้ำแม่กลอง ก็ยังคงทำหน้าที่ในการขับเคลื่อนจิตวิญญาณของชนชาวมอญ (รามัญ) ควบคู่ไปกับการสืบสานวิถีวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิม แต่ครั้งในอดีตแห่งการดำรงชาติพันธุ์ของตนเอง ให้เกิดการดำรงคงอยู่ได้อย่างยั่งยืนสืบต่อไป

3. สภาพทั่วไปและข้อมูลพื้นฐาน

ของตำบลคลองตาต อ. โพธาราม จ.ราชบุรี

1. สภาพทั่วไป

ตำบลคลองตาต มีสภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นทุ่งนา และมีลำคลองสายใหญ่ที่แยกจากแม่น้ำแม่กลองทางด้านฝั่งซ้ายของลำน้ำ เข้าไปยังท้องทุ่งนาผ่านไปยังอำเภอบางแพ โดยลำคลองสายหลักคลองนี้ มีเส้นทางไหลของน้ำในลำคลองที่คดเคี้ยวไปมา โดยมีตำนานที่เล่าสืบ

ทอดต่อกันมาว่า ในสมัยโบราณนั้น มีคนแกชื้อ "ตาคต" เป็นชาวบ้านทุ่งลึกหรือห้วงลึก มีอาชีพเลี้ยงวัวเลี้ยงควาย ในแต่ละวันก็จะต้อนฝูงวัวควายไปกินน้ำที่แม่น้ำแม่กลอง จนเวลาผ่านไปนานหลายปี เส้นทางที่เดินผ่านไปมาซึ่งเป็นเส้นทางคดเคี้ยวก็เกิดเป็นร่องทางกว้างขึ้น เมื่อถึงฤดูน้ำหลากเส้นทางที่เดินในตอนแรกจึงกลายเป็นร่องน้ำเล็กๆ ต่อมาเมื่อนานหลายปีเข้า จากบริเวณดังกล่าวที่เป็นร่องน้ำเล็กๆ ต่อมาก็มีน้ำไหลเข้ากลายเป็นคลองเล็กๆ ต่อมาก็ขยายใหญ่ขึ้นดังในปัจจุบัน คนทั่วไปจึงเรียกว่า "คลองตาคต" และชาวบ้านได้ใช้เป็นเส้นทาง ติดต่อกำขายถึงคลองดำเนินสะดวก ต่อมาเมื่อประชาชนได้เข้ามาครอบครองที่ดินเพื่ออยู่อาศัย จึงได้ตั้งชื่อว่า "บ้านคลองตาคต"

2. ลักษณะที่ตั้ง

ตำบลคลองตาคต ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของอำเภอโพธาราม ห่างจากที่ว่าการอำเภอโพธาราม ประมาณ 1 กิโลเมตร มีพื้นที่ 26.53 ตารางกิโลเมตร หรือ 16,579 ไร่

3. อาณาเขตติดต่อ

ตำบลคลองตาคต มีพื้นที่ทอดยาวขนานไปตามแนวริมฝั่งแม่น้ำแม่กลอง ทางด้านทิศตะวันออกและมีพื้นที่ล้อมรอบเขตเทศบาลเมืองโพธาราม

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	ต. นครชุมณ์ อ. บ้านโป่ง จ. ราชบุรี
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	ต. บ้านเลื่อ อ. โพธาราม จ. ราชบุรี
ทิศใต้	ติดต่อกับ	ต. คลองข่อย อ. โพธาราม จ. ราชบุรี
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	แม่น้ำแม่กลอง ต. สร้อยฟ้า อ. โพธาราม จ. ราชบุรี

4. ภูมิประเทศ

สภาพโดยทั่วไปเป็นที่ราบลุ่ม พื้นที่อยู่ในเขตจัดรูปที่ดิน มีความอุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การประกอบอาชีพเกษตรกรรมและเลี้ยงสัตว์ นอกจากนี้ยังมีแม่น้ำแม่กลอง และมีคลองสายเล็กๆ จำนวนมากไหลผ่านในเขตพื้นที่

5. จำนวนหมู่บ้าน ในเขตตำบลคลองตาคต แบ่งการปกครองออกเป็น 11 หมู่บ้าน ดังนี้

หมู่ที่ 1	บ้านวัดไทร	มี นายกิตติ ศิริสมบุญ	เป็นผู้ใหญ่บ้าน
หมู่ที่ 2	บ้านคงคาใต้	มี นายยอดยิ่งแผนคง	เป็นผู้ใหญ่บ้าน
หมู่ที่ 3	บ้านคงคาเหนือ	มี นายขจิต หลักคงคา	เป็นผู้ใหญ่บ้าน
หมู่ที่ 4	บ้านป่าไผ่	มี นายถวัลย์ เก่งการช่าง	เป็นผู้ใหญ่บ้าน
หมู่ที่ 5	บ้านคลองตาคต	มี นายประทีป มีพรบุชา	เป็นผู้ใหญ่บ้าน/กำนัน
หมู่ที่ 6	บ้านหม้อ	มี นายสมใจ จัดละ	เป็นผู้ใหญ่บ้าน

หมู่ที่ 7 บ้านไร่	มี นายอภิรักษ์ ยิ้มแต่	เป็นผู้ใหญ่บ้าน
หมู่ที่ 8 บ้านหนองกลางแตง	มี นายสุพร จุจ้อย	เป็นผู้ใหญ่บ้าน
หมู่ที่ 9 บ้านดอน	มี นายเรืองเดช จันทรีดี	เป็นผู้ใหญ่บ้าน
หมู่ที่ 10 บ้านใหม่	มี นายสุวรรณ ศิริโต	เป็นผู้ใหญ่บ้าน
หมู่ที่ 11 บ้านหาดสำราญ	มี นายธีระ พ่วงปาน	เป็นผู้ใหญ่บ้าน

6. การศึกษา

- มีสถานศึกษาในเขตพื้นที่ จำนวน 6 แห่ง ดังนี้

1. โรงเรียนวัดคงคาราม
2. โรงเรียนธรรมาธิปไตย
3. โรงเรียนบ้านเกาะโพธิ์งาม
4. โรงเรียนวัดบ้านหม้อ
5. โรงเรียนบ้านหาดสำราญ
6. โรงเรียนโพธารัฒนาเสนี (มัธยมศึกษา)

- มีศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก 3 แห่ง คือ

1. ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กโรงเรียนธรรมาธิปไตย
2. ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กโรงเรียนวัดบ้านหม้อ
3. ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านหาดสำราญ

7. การสาธารณสุข มีสถานบริการสาธารณสุข จำนวน 3 แห่ง คือ

1. สถานีอนามัยบ้านไร่ หมู่ที่ 3 มีเจ้าหน้าที่ 4 คน
2. สถานีอนามัยคลองตาต หมู่ที่ 6 มีเจ้าหน้าที่ 3 คน
3. สถานีอนามัยบ้านหาดสำราญ หมู่ที่ 11 มีเจ้าหน้าที่ 2 คน

8. ประชากร

จำนวนประชากรของตำบลคลองตาต รวมทั้งหมด 11,488 คน โดยแยกเป็นชาย 5,533 คน หญิง 5,955 คน และมีจำนวนครัวเรือน 3,144 ครัวเรือน ความหนาแน่นของประชากรเฉลี่ย 433.02 คน / ตารางกิโลเมตร

ตารางที่ 1.1

จำนวนประชากร ของตำบลคลองตาครุด อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี

หมู่ที่	ชื่อหมู่บ้าน	จำนวนประชากร			ร้อยละ
		ชาย	หญิง	รวม	
1	บ้านวัดไทร	720	781	1,501	13.06
2	บ้านคงคาใต้	225	269	494	4.30
3	บ้านคงคาเหนือ	489	555	1,044	9.08
4	บ้านป่าไผ่	713	781	1,494	13.00
5	บ้านคลองตาครุด	530	560	1,090	9.48
6	บ้านหม้อ	328	389	717	6.24
7	บ้านไร่	647	657	1,304	11.35
8	บ้านหนองกลางแตง	467	504	971	8.45
9	บ้านดอน	520	546	1,066	9.27
10	บ้านใหม่	535	588	1,123	9.77
11	บ้านหาดสำราญ	359	325	684	5.95
		5,533	5,955	11,488	

ที่มาของข้อมูล ฝ่ายทะเบียน อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี

ข้อมูล ณ วันที่ 1 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2552

9. การอุตสาหกรรม

ตลาดเอกชน	จำนวน	1	แห่ง
ปั้มน้ำมันและก๊าซ	จำนวน	21	แห่ง
โรงสีข้าว	จำนวน	3	แห่ง
โรงงานอุตสาหกรรม	จำนวน	20	แห่ง

10. การรักษาความสงบเรียบร้อย

สถานีตำรวจชุมชน สถานีที่ตั้งอยู่บริเวณ หมู่ที่ 3 จำนวน 1 แห่ง

อาสาสมัครป้องกันภัยฝ่ายพลเรือน ตั้งศูนย์อยู่ที่ทำการ อบต.คลองตาครุด

11. สถาบันทางศาสนา

มีวัดในเขตพื้นที่ จำนวน 4 วัด ดังนี้คือ

1. วัดบ้านหม้อ
2. วัดป่าไผ่
3. วัดคงคาราม
4. วัดสันติธรรมการาม

12. ด้านการปกครอง

แบ่งพื้นที่การปกครองออกเป็น 11 หมู่บ้าน

1. ฝ่ายปกครอง ประกอบด้วยกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน สารวัตร กำนัน และแพทย์ประจำตำบล จำนวนรวม 36 คน
2. ฝ่ายพัฒนา มีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จำนวน 1 องค์กร คือ องค์การบริหาร ส่วนตำบลคลองตาตต ประกอบด้วยคณะผู้บริหาร จำนวน 4 คน และสมาชิกสภาฯ จำนวน 22 คน กับ พนักงานส่วนตำบลและลูกจ้าง จำนวนรวม 41 คน

13. ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

1. แม่น้ำ จำนวน 1 สาย (แม่น้ำแม่กลอง)
2. คลอง จำนวน 3 สาย (คลองคงคา, คลองบ้านใหม่ และคลองตาตต)
3. คลองชลประทาน จำนวน 1 สาย (โครงการบำรุงรักษาราชบุรีฝั่งซ้าย)

14. ด้านแหล่งท่องเที่ยว

1. วัดคงคาราม เป็นสถานที่ท่องเที่ยวชมงานจิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถ พิพิธภัณฑสถานบ้าน
2. ค่ายหลวงบ้านไร่ เป็นสถานที่ท่องเที่ยวและดำเนินกิจกรรมการฝึกอบรม ลูกเสือ

4. สภาพทั่วไปและข้อมูลพื้นฐาน

ของชุมชนบ้านคงคาเหนือ หมู่ที่ 3 ต. คลองตาตต อ. โพธาราม จ.ราชบุรี

1. สภาพทั่วไป

หมู่บ้านที่ทำการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้คือ บ้านคงคาเหนือ หมู่ที่ 3 ต. คลองตาตต อ.โพธาราม จ. ราชบุรี อยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอโพธาราม ประมาณ 2 กิโลเมตร อยู่ห่างจากตัว จังหวัดราชบุรี ประมาณ 27 กิโลเมตร และห่างจากกรุงเทพมหานคร ประมาณ 82 กิโลเมตร การเดินทางจากกรุงเทพฯ มายังชุมชนบ้านคงคาเหนือ นั้น สามารถเดินทางได้ทั้งรถยนต์ส่วนบุคคล รถ

โดยสารประจำทางปรับอากาศ รถตู้ และรถไฟ การเดินทางโดยรถยนต์จะใช้ทางหลวงสายแผ่นดิน หมายเลข 4 (ถนนเพชรเกษม) ใช้เวลาประมาณ 1.10 ชั่วโมง การเดินทางโดยรถประจำทางปรับอากาศหรือรถทัวร์สายกรุงเทพฯ-โพธาราม นั้น สามารถขึ้นรถได้ที่สถานีขนส่งสายใต้ ใช้เวลาในการเดินทางประมาณ 1.30 ชั่วโมง ค่าโดยสาร 70 บาท ต่อคน หรืออาจใช้บริการจากรถตู้จุดจอดใกล้กับห้างสรรพสินค้าเทสโก้โลตัสสาขาปิ่นเกล้า รถจะจอดสายจอดที่สถานีบริการน้ำมันเอสโซ่บริเวณสี่แยกบางแพ แล้วจึงนั่งรถสองแถวต่อเข้าอำเภอโพธาราม ค่าโดยสารประมาณ 60 บาทต่อคน และจ้างเหมารถจักรยานยนต์รับจ้าง มาส่งยังชุมชนบ้านคงคาเหนือ ค่าโดยสารประมาณ 20 บาท ต่อคน ส่วนการเดินทางโดยรถไฟขบวนรถสายใต้ ขึ้นรถไฟที่สถานีหัวลำโพง หรือสถานีธนบุรี โดยเลือกขบวนที่รถไฟจอดรับ-ส่งผู้โดยสารที่สถานีโพธาราม หรือสถานีคลองตาครูด โดยในขณะนี้ ถนนเส้นทางหลักที่ใช้ในการคมนาคมเดินทางเข้าไปยังชุมชนบ้านคงคาเหนือ คือ ถนนสายโพธาราม-คลองตาครูด เป็นถนนลาดยางแบบแอสฟัลท์ติกคอนกรีต ขนาดกว้าง 4 เมตร ซึ่งช่วยให้การเดินทางเข้าไปยังหมู่บ้านในปัจจุบันเป็นไปด้วยความสะดวก กว่าเดิมในอดีตเป็นอย่างมาก

2. อาณาเขตพื้นที่ ชุมชนบ้านคงคาเหนือ หมู่ที่ 3 ต. คลองตาครูด มีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่ใกล้เคียงดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับ บ้านป่าไผ่ หมู่ที่ 4 ต.คลองตาครูด อ.โพธาราม

ทิศใต้ ติดต่อกับ บ้านวัดไทร หมู่ที่ 1 ต.คลองตาครูด อ.โพธาราม

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ บ้านไร่ หมู่ที่ 7 ต.คลองตาครูด อ.โพธาราม

ทิศตะวันตก ติดต่อกับแม่น้ำแม่กลอง จรดตำบลสร้อยฟ้า อ.โพธาราม จ.ราชบุรี

3. ประชากร

จำนวนประชากรบ้านคงคาเหนือ หมู่ที่ 3 ต. คลองตาครูด รวมทั้งหมด 1,044 คน โดยแยกเป็นชาย 489 คน หญิง 555 คน และมีจำนวนครัวเรือน 285 ครัวเรือน โดยจำแนกตามช่วงอายุได้ดังนี้

ตารางที่ 1.2

แสดงจำนวนประชากรบ้านคงคาเหนือ หมู่ที่ 3 ต.คลองตาคต

ช่วงอายุ	เพศ		รวม (คน)
	ชาย	หญิง	
1-4	26	22	48
5-9	27	24	51
10-14	26	33	59
15-19	33	22	55
20-24	29	39	68
25-29	40	43	83
30-34	40	43	83
35-39	49	45	94
40-44	43	48	91
45-49	37	40	77
50-54	30	44	74
55-59	29	29	58
60+	80	123	203
รวม	489	555	1,044

ที่มาของข้อมูล ฝ่ายทะเบียน อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี

ข้อมูล ณ วันที่ 1 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2552

4. ด้านภูมิศาสตร์ สภาพพื้นที่ชุมชนบ้านคงคาเหนือ เป็นพื้นที่ราบลุ่ม อยู่ติดกับแม่น้ำแม่กลองทางด้านฝั่งซ้ายของแม่น้ำ โดยพื้นที่ของหมู่บ้านจะแบ่งเป็นสองส่วนตามแนวยาวจากเหนือลงสู่ทิศใต้ โดยกันแบ่งจากเส้นทางรถไฟ ซึ่งพื้นที่ส่วนในที่ติดกับแม่น้ำนั้น จะเป็นศูนย์กลางของชุมชน ที่ชนชาวมอญปลูกบ้านเป็นที่อยู่อาศัยกันอย่างหนาแน่น ส่วนพื้นที่ด้านนอก ถัดจากทางรถไฟออกไปทางทิศตะวันออกเดิมเป็นทุ่งนาและไร่นาของชาวมอญคนในหมู่บ้าน ไว้สำหรับการเพาะปลูกพืชผลทำมาหากิน แต่ในปัจจุบัน เมื่อสภาพชุมชนในหมู่บ้านได้ขยายตัวและ

ประชากรเพิ่มมากขึ้น พื้นที่ทำการเกษตรส่วนนี้จึงถูกพัฒนาเป็นที่อยู่อาศัยของคนในชุมชนแทน โดยเมื่อครั้งในอดีต พอถึงฤดูฝนหน้าน้ำหลากหลังเดือนแปดจนถึงเดือนสิบสอง น้ำเหนือที่ไหลลงมาจากเมืองกาญจนบุรี ผ่านอำเภอบ้านโป่ง ก็จะเอ่อล้นจากตลิ่งและจากลำคลองสายใหญ่ได้วัดคงคารามซึ่งแยกมาจากลำน้ำแม่กลองไหลเข้าท่วมตัวหมู่บ้านผ่านไปยังทุ่งนาด้านท้ายของหมู่บ้านเป็นประจำอย่างนี้ทุกปี โดยระดับน้ำจะท่วมสูงอย่างมากประมาณเมตรเศษ แต่ก็จะเป็นเวลาไม่นานมากนัก เนื่องจากกระแสน้ำจะไหลผ่านจากหมู่บ้านออกไปยังทุ่งนาที่อยู่ทางทิศตะวันออกได้อย่างสะดวกโดยไม่ค่อยมีสิ่งกีดขวางทางน้ำ น้ำจึงลดระดับลงได้อย่างรวดเร็ว จึงไม่ค่อยให้เกิดความเดือดร้อนหรือเสียหายต่อพืชผล สัตว์เลี้ยงและการอยู่อาศัยมากนัก ประกอบกับชุมชนชาวมอญแห่งนี้ ได้ปลูกบ้านแบบยกพื้นได้สูง เพื่อป้องกันปัญหาน้ำท่วมอยู่แล้ว และทุกครัวเรือนก็มีเรือไม้ลำเล็กๆ หรือ “เรือบด” ไว้ใช้สัญจรในฤดูหน้าน้ำหลากอยู่แล้ว จึงไม่ค่อยเป็นปัญหาในฤดูน้ำหลาก รวมทั้งเกิดความเคยชินด้วย ผลจากการที่น้ำท่วมทุกปีจึงทำให้พื้นที่บริเวณนี้ มีความอุดมสมบูรณ์ ดังนั้น การเพาะปลูกจึงได้ผลผลิตที่สูง ต่อมาเมื่อได้มีการสร้างเขื่อนที่จังหวัดกาญจนบุรีขึ้น สภาพปัญหาน้ำท่วมก็หมดไป สภาพพื้นที่ในปัจจุบัน จึงถูกพัฒนาจากพื้นที่การเพาะปลูกในอดีต มาเป็นที่อยู่อาศัยและเป็นพื้นที่ในการดำเนินกิจการของภาครัฐเพิ่มมากขึ้น จึงทำให้พื้นที่ที่เหลืออยู่ในภาคการทำเกษตรกรรมจึงเหลืออยู่ไม่มากนัก

5. ด้านการเศรษฐกิจ ในสังคมอดีตของชุมชนบ้านคงคาเหนือ นั้น จะมีค่านิยมของหลัก ในการประกอบอาชีพ ที่ถือได้ว่าเป็นค่านิยมสูงสุดของทุกครัวเรือนคือ “การรับราชการ” ดังนั้นทุกครัวเรือนในหมู่บ้าน จึงได้ส่งเสริมให้ลูกหลานของตนได้เข้ารับการศึกษาในระดับชั้นสูงสุด คล้ายๆ กับการแข่งขันกันกลายๆ ของครัวเรือนแต่ละครัวเรือนในชุมชน ดังนั้น เมื่อบุตรหลานใครก็ตามที่สำเร็จการศึกษาและสอบบรรจุเข้ารับราชการได้ ก็จะได้รับยกย่องและได้รับการเคารพนับถือจากคนในชุมชนเป็นอย่างมาก ทั้งนี้อันมีเหตุผลหลักมาจาก ชุมชนเชื่อว่า อาชีพรับราชการเป็นอาชีพที่มีความมั่นคง ผู้ที่จะรับราชการได้นั้นจะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถ จึงจะสามารถสอบเข้าได้ กับเป็นอาชีพที่สังคมยอมรับว่ามีเกียรติเป็นศักดิ์ศรีแก่วงศ์ตระกูล และที่สำคัญคือจากการที่ถือว่าตนเองได้สืบเชื้อสายมาจากเจ้าเมืองมอญทั้งเจ็ด ที่มีเกียรติภูมิและความรู้ทางการศึกษาอย่างดี ตั้งแต่ครั้งที่อยู่ในเมืองมอญ ซึ่งค่านิยมนี้ก็ยังเป็นค่านิยมสูงสุดของชุมชนสืบมาจวบจนปัจจุบัน ทราบกันดีของผู้คนในชุมชนสองฝั่งแม่น้ำแม่กลอง ที่เรียกขานหมู่บ้านวัดคงคา กันว่าเป็น “หมู่บ้านข้าราชการ” เนื่องจากตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน ผู้คนในชุมชนส่วนใหญ่มิอาชีพรับราชการในสาขาต่างๆ เป็นจำนวนมาก เช่นอาชีพรับราชการเป็นครู ทหาร ตำรวจ และพยาบาล ลำดับอาชีพที่รองลงมาก็คือการทำการเกษตร ได้แก่ การทำนา ทำไร่ ทำสวน ในเขตพื้นที่ส่วนนอกของชุมชน โดยในอดีตนั้น ระบบการผลิตของชุมชนจะใช้ระบบการลงแขกช่วยเหลือกัน

ตั้งแต่ขั้นแรกของกระบวนการผลิต เช่น ในการไถหว่าน การดำนา จนถึงขั้นสุดท้ายของการเก็บเกี่ยว โดยชุมชนชาวมอญบ้านคงคาเหนือ จะมีหลักในการจัดการผลผลิตที่เก็บเกี่ยวได้ดังนี้ คือ เมื่อเก็บเกี่ยวแล้วก็นำไปขายส่วนหนึ่ง แบ่งปันญาติพี่น้องส่วนหนึ่ง ทำบุญส่วนหนึ่ง ส่วนที่เหลือก็จะเก็บไว้ในยุ้งฉางเพื่อกินและทำพันธุ์สำหรับการเพาะปลูกในปีถัดไป ภายหลังตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ. 2504 เป็นต้นมา ระบบการค้าขายในตลาดใหญ่ของอำเภอโพธาราม มีความก้าวหน้าขยายตัวเจริญมากขึ้น เนื่องจากการคมนาคมระหว่างตัวอำเภอกับอำเภอใกล้เคียง และกับกรุงเทพฯ มีความสะดวกมากขึ้น ดังนั้น ผู้หญิงในชุมชนจึงได้มีอาชีพในการค้าขายเพิ่มขึ้นจากเดิม ด้วยการนำผลผลิตจากไร่สวน ใส่กระจาดเดินหาไปขายในตลาดอำเภอโพธาราม ต่อมาแม่ค้าเหล่านี้ก็ได้พัฒนาการค้าขายโดยการรวบรวมและรับซื้อพืชผลจากการผลิตของคนในชุมชน นำขึ้นรถยนต์โดยสารประจำทางที่ตลาดอำเภอโพธาราม นำไปค้าขายยังตลาดในกรุงเทพฯ เช่นที่ตลาดศาลาน้ำร้อน ตลาดพรานนก ฯลฯ ส่วนฝ่ายผู้ชายก็ยังคงเป็นแรงงานหลักของครัวเรือน ในการผลิตที่ต้องอาศัยความแข็งแรงในการเพาะปลูก ทำไร่ทำนา ต่อมาเมื่อสังคมอุตสาหกรรมได้ขยายตัวเข้ามายังเขตอำเภอ โพธาราม เมื่อความต้องการของคนและภาระครัวเรือนที่เพิ่มมากขึ้น ผู้คนในชุมชนก็เดินทางไปทำงานในบริษัท ห้างร้าน และโรงงานต่างๆ ทั้งในเขตจังหวัดใกล้เคียงและที่กรุงเทพฯ มีเป็นจำนวนเพิ่มมากขึ้นตามลำดับจวบจนปัจจุบัน

6. ด้านสังคม ลักษณะโครงสร้างทางสังคม ของชุมชนบ้านคงคาเหนือ นั้น ยังคงเป็นไปในแบบของสังคมยุคดั้งเดิม คือความสัมพันธ์ของผู้คนในสังคม ยังเป็นไปในแบบระนาบแนวนอน โดยระบบคิดหลักซึ่งเป็นฐานคิดของสังคมชุมชนนี้ ยังยึดถือหลักการแห่งการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ในการสนองต่อความต้องการในระดับตนเอง ครัวเรือน และสังคม เช่น ในการจัดงานพิธีกรรมต่างๆ ทั้งในระดับครัวเรือน และงานส่วนรวมของสังคม โดยสถาบันหลักทางสังคมที่สำคัญ ที่ช่วยให้การดำรงวิถีแห่งความเป็นชุมชนชาวไทยรามัญ ได้อย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ที่ยังคงทรงพลังอยู่คือสถาบันครอบครัว และสถาบันทางศาสนา โดยลักษณะพื้นฐานของการอยู่อาศัยของแต่ละครัวเรือนในอดีตนั้น มีการอยู่อาศัยร่วมกันของคนหลายชั่วอายุในครัวเรือนเดียวกัน ในลักษณะของครอบครัวขยายเป็นส่วนมาก แต่ก็มีบางส่วนที่ได้แยกตัวออกไป ตั้งครัวเรือนใหม่ในลักษณะของครอบครัวเดี่ยว ซึ่งในปัจจุบัน ผู้คนในชุมชนชาวมอญบ้านคงคาเหนือ ก็ยังคงนิยมที่จะอยู่ร่วมกันในครัวเรือนเดียวกันระหว่างรุ่นบรรพบุรุษกับรุ่นลูก และรุ่นหลาน ดังนั้น ครัวเรือนในชุมชนจึงยังคงมีระบบความสัมพันธ์ที่ดีอย่างแน่นแฟ้นต่อกัน ถึงแม้ปัจจัยภายนอก ที่เข้ามาจะทำให้สังคมมีการปรับตัวไปบ้างตามกระแสสังคมโลก ซึ่งทำให้ทุกคนเหมือนกับมีความเป็นปัจเจกมากขึ้น อาทิตัวอย่างเช่น การสร้างรั้วบ้าน ซึ่งก็เป็นตัวชี้วัดพื้นฐานของแต่ละชุมชนที่แสดงให้เห็นถึง พัฒนาการอย่างหนึ่งของระบบความสัมพันธ์ภายในชุมชนนั้น

แต่เดิมในยุคสังคมดั้งเดิมของชุมชนบ้านคงคาเหนือ นั้น การแสดงแนวเขตที่ดินของตนเองจะใช้วิธีการปักแกล้งเสาไม้จริง ไว้ตามมุมเขตที่ดินทุกมุม เพื่อได้สังเกตเห็นถึงแนวเขตไว้เท่านั้น เพื่อที่ว่าในการที่จะทำกิจการอันใดของครัวเรือนตนเอง จะไม่ได้เกินเลยเข้าไปรบกวนเพื่อนบ้าน ต่อมาก็พัฒนาเป็นการปักเสาไม้ซอยระยะระหว่างมุมเขต แล้วใช้ลำไม้ไผ่วางพาดเพื่อกั้นแนวโดยสังเขป ต่อมาก็พัฒนาเป็นการทำรั้วไม้ไผ่ขัดแตะ ในส่วนของผู้ที่มิใช่ฐานะหรือชนเชื้อสายเจ้าเมืองทั้งเจ็ดซึ่งจะเป็นผู้มีฐานะดี ก็จะทำเป็นรั้วไม้โดยใช้แผ่นไม้จริง โดยในปัจจุบันก็ได้พัฒนามาเป็นรั้วคอนกรีตเสริมเหล็กตามยุคสมัย ซึ่งคนภายนอกจะมองว่าเป็นลักษณะการอยู่อาศัยของสังคมเมือง ที่เป็นการแยกส่วนเฉพาะตนเองออกมา แต่ในความเป็นจริงของชุมชนชาวมอญ ยังคงมีความเชื่อเพื่อและมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน เนื่องจากเป็นเครือญาติกันทั้งหมด ดังนั้น แนวรั้วจึงเป็นเพียงการกำหนดสัดส่วนในเชิงพื้นที่ แต่ระบบความสัมพันธ์ยังคงเช่นดั่งเดิม ซึ่งแตกต่างจากสังคมเมือง ที่แยกทั้งมิติของพื้นที่และความสัมพันธ์อย่างแท้จริง และการสร้างรั้วนั้นมีเหตุปัจจัยอีกอย่างหนึ่งคือ เนื่องจากความไม่มั่นใจเรื่องความปลอดภัยและเป็นการป้องกันเหตุเภทภัย ที่มาจากเหตุปัจจัยภายนอกชุมชนมากกว่า ที่มาจากภายใน เนื่องจากการคมนาคมในปัจจุบันมีความสะดวกเชื่อมโยงถึงกันหมด ซึ่งแตกต่างจากอดีตซึ่งการเข้ามาของคนนอกชุมชนมีน้อยครั้ง ดังนั้นชุมชนจึงต้องปรับตัวและกำหนดวิธีการในการที่จะสัมพันธ์กับผู้อื่นด้วย ส่วนความสัมพันธ์กับสังคมภายนอกระหว่างชาวมอญด้วยกันนั้น ก็ยังคงมีการเยี่ยมเยียนไปมาหาสู่กันกับเครือญาติที่เป็นคนมอญด้วยกัน ที่ได้แยกตัวไปตั้งถิ่นฐานอยู่ที่อื่นตั้งแต่ครั้งในอดีต เช่น ที่ชุมชนชาวมอญวัดดอนกระเบื้อง อำเภอโพธาราม ที่ชุมชนชาวมอญวัดม่วงบน อำเภอบ้านโป่ง และ ที่วัดดอนใหญ่ อำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี

นอกเหนือจากความสัมพันธ์ระหว่างกันของผู้คนในชุมชน และกับระบบสังคมแล้ว ในการสัมพันธ์กับธรรมชาติแล้ว ตั้งแต่สังคมอดีตเป็นต้นมาชุมชนยังคงให้ความเคารพและให้ความสำคัญธรรมชาติของชุมชน เช่น แม่น้ำ ต้นไม้ใหญ่ สิ่งที่ชุมชนสักการะ รวมถึงสิ่งเหนือธรรมชาติต่างๆ ที่ชนชั้นบรรพบุรุษได้นับถือสืบต่อกันมา ดังนั้น สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติหรือกายภาพของชุมชน จึงยังคงได้รับการรักษาไว้ได้ดีดั่งเดิมเช่นในอดีตที่ผ่านมา

7. ด้านการศึกษา ในอดีตของระบบการศึกษา ของชุมชนบ้านคงคาเหนือ นั้น ผู้ที่จะเข้าศึกษาหาวิชาความรู้จะต้องเข้าไปที่วัด ด้วยวิธีการที่หนึ่งคือไปขอเป็นลูกศิษย์วัด วิธีที่สองบวชคือการบวชเป็นพระ วิธีที่สามคือเข้าไปขอศึกษาวิชาชั้นพื้นฐานต่างๆ ที่ต้องการโดยเฉพาะ ผู้ที่ทำหน้าที่ในการสั่งสอนคือ พระที่จำพรรษาอยู่จะเป็นผู้สอนหรือถ่ายทอดวิชาความรู้ให้ สถานที่สอนก็คือระเบียบหน้าห้องกุฏิพระ ผู้อาวุโสของชุมชนได้กล่าวว่า ในสมัยที่ตนเป็นเด็กนั้น เหล่าพ่อแม่ที่ต้องการให้ลูกหลานได้รับการศึกษาเล่าเรียนขั้นพื้นฐาน เพื่อที่จะได้มีวิชาความรู้ติดตัวเป็นมูลฐาน

นั้น ก็จะมีพวบุตรหลานที่เป็นผู้ชายพร้อมพานธูปเทียนดอกไม้ ไปหาท่านสมภารเจ้าอาวาสวัด กล่าวขอฝากฝังขอให้บุตรหลานตนได้เป็นเจ้าเป็นลูกศิษย์วัด โดยมีหน้าที่หลักคือรับใช้พระภิกษุสามเณร ในการงานของวัดด้านต่างๆ เมื่อพระท่านเสร็จจากกิจทางสงฆ์ในแต่ละวันแล้ว ท่านก็จะมาอบรมสั่งสอนวิชาต่างๆ ให้กับบรรดาเหล่าลูกศิษย์ทั้งหลาย โดยความรู้ที่วัดได้อบรมสั่งสอนถ่ายทอดให้กับชุมชนแยกเป็นความรู้หลักได้สามประเภท คือความรู้ทางโลก เช่น วิชาการคำนวณเลข ภาษาไทยและภาษามอญ ฯลฯ ส่วนความรู้ทางธรรม ได้แก่ พุทธประวัติ ศาสนพิธี ฯลฯ และความรู้ทั่วไปที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิต เช่น วิชาสร้างบ้านเรือน วิชาการทำยารักษาโรคเจ็บป่วย วิชาทางโหราศาสตร์ ฯลฯ กับความรู้ในภาคปฏิบัติ ด้วยการทำความจริง ตามที่พระได้ใช้งานให้กระทำหรือคอยเป็นลูกมือช่าง ซึ่งจะทำให้ได้เห็นของจริงมีประสบการณ์โดยตรง เช่น การสร้างศาสนสถาน การปฏิบัติตามระเบียบข้อกำหนดของวัด อันเป็นการฝึกวินัยพื้นฐานของสังคมในการอยู่ร่วมกัน ก่อนที่จะไปอยู่ในสังคมที่ใหญ่ขึ้นเมื่อเติบโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ ต่อจากสังคมในระดับครัวเรือน โดยเครื่องมือเครื่องใช้ที่ใช้ในการเรียน การสอนก็มีอยู่อย่างจำกัดเพียงเช่น กระดานชนวนกับดินสอเขียน ส่วนหนังสือตำราเรียนก็มีอยู่เฉพาะที่วัดสำหรับใช้สอนเท่านั้น ต่อมาเมื่อระบบการศึกษาของรัฐบาลได้จัดตั้งขึ้น จึงได้มีการสร้างโรงเรียนขึ้นมาเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2467 ชื่อว่า “โรงเรียนวัดคงคารามอินทราผดุงศิลป์” เป็นสถานที่ให้เด็กในชุมชนได้เข้าศึกษาเล่าเรียนในระดับชั้นประถมตั้งแต่นั้นเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ก่อนที่จะไปเข้ารับการศึกษต่อในชั้นที่สูงกว่าที่อำเภอโพธาราม ต่อมาเมื่อคนในชุมชนและคนในหมู่บ้านใกล้เคียงมีเพิ่มมากขึ้น จึงได้มีการสร้างโรงเรียนเพิ่มขึ้นมาอีกหนึ่งแห่ง ชื่อว่า “โรงเรียนธรรมาธิปไตย” และได้ทำการเปิดสอนในระดับประถมศึกษาเมื่อปี พ.ศ. 2533 จนถึงปัจจุบัน

8. ด้านการปกครอง เขตชุมชนบ้านคงคาเหนือ อยู่ในเขตพื้นที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลคลองตากต เต็มทั้งหมู่บ้าน โดยมีตัวแทนของราษฎรเข้าร่วมทำหน้าที่ ในการพัฒนาหมู่บ้านและตำบลในภาพรวม ซึ่งเป็นตัวแทนที่มาจากการเลือกตั้ง โดยได้รับการเลือกตั้งให้ดำรงตำแหน่งสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลคลองตากต เขตเลือกตั้งที่ 3 (หมู่ที่ 3) จำนวน 2 คน ส่วนฝ่ายปกครองซึ่งทำหน้าที่ในการดูแลรักษาความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของราษฎร ในหมู่บ้านนั้น แยกได้เป็นสองส่วนคือฝ่ายปกครอง ประกอบด้วย ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 3 และ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน จำนวน 2 คน กับในส่วนของเจ้าหน้าที่ตำรวจ ซึ่งประจำอยู่ที่ป้อมตำรวจ หมู่ที่ 3 จำนวน 3 คน ทำการปกครองดูแลราษฎรให้มีความเป็นอยู่ที่เรียบร้อยและเกิดความสงบสุข

9. ด้านศาสนา ชาวมอญเป็นชนชาติที่นับถือพุทธศาสนาอย่างศรัทธาแรงกล้า มาตั้งแต่เดิมในอดีตเมื่อครั้งที่อยู่เมืองมอญแล้ว ต่อมาเมื่อมอญเสียเอกราชให้แก่พม่า ก็ได้อพยพหลบหนีเข้ามายังไทย แต่ก็มีได้มีวัดที่จะประกอบกิจประเพณีทางพุทธศาสนา เป็นของตนเองเลย

ดังนั้น ชาวมอญเมื่อได้อพยพลงมาตั้งถิ่นฐานในลุ่มแม่น้ำแม่กลองเป็นอันมั่นคงดีแล้ว พระยามอญทั้งเจ็ดและชาวมอญที่อพยพตามมาทั้งหมด จึงได้สร้างวัดคงคารามนี้ขึ้นมา ซึ่งชาวมอญเรียกว่า เกียโต (เกีย-วัด, โต-กลาง) หรือ “วัดทรัพย์กลาง” หมายถึง วัดที่เกิดจากการที่ชาวมอญทุกคนได้ช่วยกันบริจาคทรัพย์ และแรงกายแรงใจ ร่วมกันสร้างขึ้นมาอย่างวิจิตรบรรจงใหญ่โตมโหฬารแบ่งออกเป็น 4 คณะ คือ คณะโพธิ์ คณะเร้ง คณะไทย คณะใหญ่ ในอดีตนั้น จะมีพระสงฆ์ที่บวชจำพรรษาศึกษาเล่าเรียนอยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งได้แสดงถึงความเคารพศรัทธาต่อพุทธศาสนาอย่างยิ่งยวด ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 4 จึงได้เปลี่ยนชื่อมาเป็น “วัดคงคาราม” โดยชาวมอญมีความเชื่อว่าการได้อยู่ใต้ร่มเงาของพุทธศาสนาเป็นมงคลอันสูงสุด จนได้กล่าวกันว่า ชาวมอญยอมถวายเป็นชีวิตเพื่อพระพุทธศาสนาได้ทีเดียว ซึ่งมีนัยยะแฝงอยู่ดังนี้คือ เมื่อคนมอญทำงานหารายได้มาด้วยความเหน็ดเหนื่อย แม้แต่เมื่อขณะที่ตนเองจะกินจะใช้ ก็ยังมีความกระหมัดกระหม่อม เข้มกินเข้มใช้เป็นอย่างมาก เพื่อที่จะได้เจียดเก็บออมทรัพย์บางส่วนเอาไว้ เพื่อจะได้นำไปทำบุญสุนทาน อันเป็นการสร้างกุศลและได้บำรุงพุทธศาสนา ซึ่งความคิดเหล่านี้บรรพชนยังคงปลูกฝังให้กับลูกหลานชาวมอญมาจนถึงสมัยปัจจุบัน ดังมีคำกล่าวในชุมชนว่า “ชาวมอญยอมอดดีกว่ามิได้ทำบุญ”

วัดคงคาราม หรือ “เกียโต” เป็นวัดแห่งเดียวในเขตบ้านคงคาเหนือ หมู่ที่ 3 ซึ่งเป็นศูนย์กลางและศูนย์รวมจิตใจของชนชาวมอญในลุ่มน้ำแม่กลอง หลักฐานการสร้างวัดไม่ปรากฏแน่ชัดว่าสร้างเมื่อปีใด แต่จากวัตถุหลักฐานที่วัดมีอยู่ เช่น โถงไม้โบราณของชาวมอญที่มีอยู่คู่กับวัดตลอดมา ที่ใช้สำหรับบรรจุสรีระศพของพระสงฆ์มอญระดับสูง ซึ่งได้มีจารึกเป็นภาษามอญมีอายุไม่น้อยกว่า 200 ปี แต่จากหลักฐานที่เป็นทางการของ สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดราชบุรี ฝ่ายส่งเสริมการศาสนาและวัฒนธรรม ซึ่งได้จัดทำทะเบียนวัดของจังหวัดราชบุรี รวบรวมไว้เมื่อปี พ.ศ. 2539 ได้บันทึกไว้ว่า วัดคงคาราม ประกาศตั้งวัดเมื่อ พ.ศ. 2320 และได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อ พ.ศ. 2330 เป็นวัดที่ชาวรามัญซึ่งได้อพยพมาได้พยายามทุ่มเทสร้างไว้อย่างใหญ่โตมโหฬาร และฝากเชิงชั้นฝีมือช่างรามัญแสดงผลงานไว้อย่างเต็มความสามารถ เช่น อาคารไม้ทรงไทยกุฎี 9 ห้อง กับ กุฎี 7 ห้อง ที่รูปทรงงดงามเป็นอย่างยิ่ง กับงานจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถ ที่ได้รับการยอมรับอย่างสูงในวงการงานจิตรกรรมระดับชาติว่ามีความวิจิตรบรรจงเป็นอย่างมาก จนเมื่อปี พ.ศ. 2518 กรมศิลปากรเห็นความสำคัญและคุณค่าของถาวรวัตถุโบราณเหล่านี้ จึงได้ขึ้นทะเบียนวัดคงคารามเป็นโบราณสถานอันทรงคุณค่าของชาติ ไว้ให้เป็นมรดกทางสังคมของชุมชนสืบต่อไป นอกจากนี้แล้ววัดคงคาราม มิได้เป็นเพียงแค่สถานที่ประกอบศาสนกิจของพระสงฆ์ และของชนชาวมอญเท่านั้น ตั้งแต่ในอดีตเป็นต้นมาวัดยังเป็นแหล่งที่รวบรวมความรู้ นานาชนิดเอาไว้ ตลอดจนเป็นสถานที่ถ่ายทอดความรู้ต่างๆ ที่ชุมชนมีความจำเป็นต้องใช้ในการดำเนินวิถีชีวิตประจำวัน และทั้งยังเป็นศูนย์กลางของการบริหารการปกครองของคณะสงฆ์นิาย

รามัญ ในการกำกับดูแลปกครองวัดมอญในแถบลุ่มน้ำแม่กลองของจังหวัดราชบุรีและกำกับเหล่าพระสงฆ์ของวัดที่ตั้งเป็นวัดขึ้นมาใหม่ในภายหลัง เพื่อให้การดำเนินกิจกรรมของฝ่ายสงฆ์เป็นไปด้วยความเรียบร้อย

10. ด้านการสาธารณสุข การจัดการด้านสาธารณสุขของชุมชน ในอดีตที่ผ่านมาของสุขภาวะผู้คน สภาพบริบทแวดล้อมและการดำเนินชีวิตประจำวัน นั้นโดยสภาพทั่วไป พื้นที่ของชุมชนจะมีความร่มรื่นของไม้ใหญ่ขึ้นอยู่ทั่วไปในหมู่บ้าน โดยเฉพาะชายตลิ่งริมแม่น้ำตลอดแนวยาว ทุกเช้าก่อนที่จะทำบุญใส่บาตรพระนั้น ก็อย่างหนึ่งระหว่างขณะรอพระอยู่คนเฒ่าคนแก่และลูกหลานจะช่วยกันปิดกวาดถนนทางเดินสาธารณะหน้าบ้าน กับในเขตบ้านตนเองให้สะอาดเรียบร้อย เก็บรวมขยะใบไม้ใบหญ้า ไปกองรวมกันไว้ก่อน เมื่อใส่บาตรพระเสร็จเรียบร้อยแล้วก็จะจุดไฟเผาให้สะอาด ส่วนในเขตบริเวณวัดนั้น พระ ลูกศิษย์ และคนเฒ่าคนแก่ ที่เข้าไปช่วยงานวัดอยู่เป็นประจำ ก็จะช่วยกันทำความสะอาด เช่น ชาวบ้านก็ช่วยงานถากถางหญ้า ตัดแต่งกิ่งต้นไม้เนื่องจากพระไม่สามารถทำได้ เพราะจะต้องอาบัติ

ส่วนการอุปโภคบริโภคในอดีต นั้น น้ำเป็นความจำเป็นสูงสุด วิธีการหาน้ำดื่มมาใช้ในอดีตมีดังนี้ กรณีน้ำดื่มที่นครวัดหรือนครวัดก็จะรองน้ำฝนในช่วงฤดูฝนใส่โอ่งหรือตุ่มเก็บไว้ดื่มกิน แต่ถ้าไม่พอกินก็จะไปตักจากบ่อน้ำในหมู่บ้าน หรือจากบ่อวัดมากิน โดยบ่อน้ำนี้จะมีคันโยงไว้สำหรับตักน้ำ โดยมีลักษณะสังเขปดังนี้คือ จะเป็นบ่อดินขุดลึกลงไปใต้ดิน ความลึกเฉลี่ยประมาณ 6-8 เมตร แล้วทำการลงล่องปูนซีเมนต์ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1.20 เมตร จำนวนประมาณ 15 ลอง หรือชาวบ้านเรียกว่า “วง” หย่อนด้วยเชือกลงไปวาง จากกันบ่อชั้นบนขึ้นมาจนถึงพื้นดินเพื่อกันดินพัง และตั้งวงล่องให้สูงจากพื้นดิน 3-4 ลอง เพื่อกันเด็กหรือสัตว์ตกลงไป ส่วนบนปากบ่อก็จะทำแผ่นฝาไม้ทรงกลมวางปิดไว้กันเศษใบไม้ ใบหญ้า บินไปจับทำให้สกปรกได้ นอกจากตัวบ่อแล้ว ก็จะมีชุดคันโยงซึ่งเป็นชุดกลไกในการตักน้ำขึ้นมาจากบ่อ

วิธีการสร้างดังนี้คือ ข้างจะตั้งเสาไม้จริงขนาดหน้าสี่ถึงหกนิ้ว จำนวน 2 ต้น โดยปักเสาให้มั่นคงแข็งแรงคู่กัน ให้ห่างกันประมาณ .30 เมตร หัวเสาสูงจากพื้น 3-4 เมตร โดยคู่เสาจะต้องหันหน้าเข้าและตั้งฉากกับตัวบ่อน้ำ และให้อยู่ห่างจากบ่อน้ำ 3-4 เมตร เจะรูที่เสาช่วงบนให้ห่างใต้หัวเสาลงมาประมาณหนึ่งคืบ และช่วงกลางต้นเสา แล้วใส่เหล็กเส้นขนาดใหญ่ประมาณ 4 หุน เป็นแกนบนและแกนล่างที่รูซึ่งจะเตรียมไว้ แล้วพับปลายเหล็กทั้งสองข้างให้งอลงหรือใช้การจับนอตขันเกลียวให้แน่น เพื่อตรึงเสาให้มั่นคงและใช้ทำเป็นแกนจุดหมุนตรงกลางของตัวคันโยง ขึ้นต่อมา ก็นำไม้ไผ่ลำยาวไปผูกด้านใต้แกนเหล็กอันบน โดยมีท่อนไม้สี่เหลี่ยมขนาด 3 x 3 นิ้ว บากร่องตามแนวขวางตรงกึ่งกลาง ซึ่งนำมาประกบให้อยู่ด้านบนบนแกนเหล็ก แล้วมัดตัวประกบที่วางด้านบนตามยาวกับตัวลำไม้ไผ่ที่อยู่ด้านล่างใต้แกนเหล็ก ด้วยลวดหรือเชือกที่ปลายไม้ตัว

ประกบทั้งสองด้านให้แน่นหนา โดยให้ส่วนปลายลำไม้ไผ่ยื่นมาด้านหน้าคู่เสาประมาณ 2 ใน 3 ของความยาว ต่อมาก็ผูกเชือกที่ปลายข้อยอดไม้ไผ่ส่วนบน ให้เชือกยาวห้อยลงมามีความยาวเท่ากับระยะจากปากบ่อจนถึงระดับน้ำโดยเผื่อไว้เล็กน้อย ปลายเชือกด้านล่างนี้ผูกติดกับกระป๋องสังกะสีใบย่อมๆ ไว้ตักน้ำขึ้นมา บางบ่ออาจใช้ลำไม้ไผ่ที่เล็กกว่ามัดแทนเชือกก็ได้เช่นกัน ส่วนด้านโคนปลายไม้คั่นโพงด้านหลังเสาก็จะติดดุ่มถ่วง ซึ่งใช้ท่อนไม้ท่อนสั้นๆ ที่มีน้ำหนักมากมาผูกติดถ่วงน้ำหนัก ให้น้ำหนักมาตกอยู่ด้านหลังตลอดเวลา เพื่อให้ไม้คั่นโพงอันเป็นแขนยกขึ้นลง ได้ถูกกระดกขึ้นอยู่ด้านบนสุดตลอดเวลา และช่วยให้เบาแรงเวลาโพงยกน้ำขึ้นมาจากบ่อ เมื่อเวลาจะตักน้ำก็ดึงเชือกลงมาให้กระป๋องจมลงไปในน้ำ แล้วปล่อยให้น้ำหนักดุ่มถ่วงดึงให้คั่นโพงกระดกขึ้นด้านบน คนโพงก็จะช่วยชะลอประคองด้วยการจับรั้งเส้นเชือก และค่อยๆ ปล่อยให้กระป๋องลอยขึ้นมาอย่างช้าๆ เมื่อพ้นปากบ่อก็จะเทน้ำใส่กระป๋องที่เตรียมไว้ โพงน้ำอย่างนี้เรื่อยไปจนกว่าน้ำจะเต็มกระป๋อง แล้วก็จะฉีกใบตองวางปิดบนผิวหน้า เพื่อกันน้ำกระฉอกหกออกเวลาเดินหาน้ำกลับบ้าน ซึ่งน้ำในบ่อที่วัดและในหมู่บ้านนี้ น้ำจะใสสะอาดรสชาติดีมาก ทุกบ่อจะมีน้ำซึมมาเต็มบ่ออยู่ตลอดเวลา เรียกว่า “ตาน้ำดี” ตักเท่าไรก็ไม่แห้ง ถึงแม้ว่าในช่วงเดือนหน้าหน้าแล้ง ระดับน้ำจะลดลงไปบ้างแต่ก็ยังคงเหลือกันบ่ออยู่ถึง 2-3 ลอง

บ่อที่อยู่ใจกลางหมู่บ้านนี้เป็นบ่อที่ขุดโดยใช้ทุนทรัพย์ส่วนตัวและเปิดให้ทุกคนมาตักน้ำไปใช้ได้โดยไม่หวงแหน คือบ่อน้ำของ “ผู้ใหญ่พิน นิลบดี” กับ บ่อน้ำของ “คุณตรามย์” ซึ่งท่านได้มีจิตใจเอื้อเฟื้ออย่างยิ่ง เมื่อขุดบ่อน้ำเสร็จแล้ว ก็ได้เปิดให้ทุกคนในหมู่บ้านมาตักน้ำ เอาไปใช้ได้ตลอดทั้งวันจนถึงพลบค่ำ เพราะถึงแม้ว่าบ่อน้ำจะอยู่ในเขตบ้าน แต่ทั้งสองท่านก็ไม่ได้สร้างรั้วปิดกั้นแต่อย่างใด ดังนั้น ทุกคนในหมู่บ้านจึงเดินไปหาน้ำได้ตลอดเวลา เหมือนกับเป็นบ่อน้ำของตัวเอง แต่มีกฎธรรมเนียมของหมู่บ้านเป็นที่รู้กันว่าหนึ่งต้องไม่แย่งกันตักน้ำ ต้องตามลำดับการมาก่อนหลัง ยกเว้นในกรณีที่มีบางคนมีเรื่องเร่งด่วนก็ต้องเอื้อเฟื้อให้กัน สองต้องช่วยกันรักษาความสะอาดบ่อน้ำและบริเวณโดยรอบ สามต้องไม่ส่งเสียงดัง ต่อมาบ่อคันโพงก็พัฒนาเป็นบ่อโยก ซึ่งเบาแรงกว่า โดยเป็นขุดติดตั่งบนฝาปิดปากบ่อและมีแกนเป็นแขนยื่นออกมา ให้คนสูบน้ำโยกขึ้นลง ก็จะสูบดึงให้น้ำขึ้นมาตามท่อออกไปยังช่องทางท่อน้ำไหลออก ลงสู่ภาชนะที่วางรองอยู่ด้านล่าง บ่อชนิดนี้จะมีสองลักษณะคือเป็นแบบตัวบ่อเจาะเป็นบ่อบาดาล กับ แบบประยุกต์ คือการเลิกใช้บ่อคันโพง แล้วไปซื้อขุดคันโยกสูบน้ำมาติดตั่งบนฝาปิดบ่อน้ำ แล้วต่อท่อแป๊บโลหะลงไปที่บ่อส่วนปลายติดตั่งหัวกะโหลก เพื่อกักน้ำให้อยู่ค้างในท่อเพื่อให้การสูบน้ำเป็นไปได้อย่างต่อเนื่อง

ส่วนน้ำที่ใช้ในการอาบหรือซักล้าง ชาวบ้านก็จะหาน้ำจากแม่น้ำขึ้นไปใช้บนครัวเรือน ด้วยการใส่กระป๋องสังกะสีหรือปีบน้ำมันก๊าด ที่เป็นทรงสี่เหลี่ยมเจาะเปิดฝาปิดด้านบน

ออกให้หมด แล้วใช้ไม้จริงทำเป็นแกนกลางระหว่างกิ่งกลางของขอบด้านบน โดยใช้ตะปูตีเย็บด้านนอกเข้าไปตรึงไม้ให้แน่นแข็งแรงทั้งสองข้างของไม้แกนกลาง โดยตักน้ำให้เต็มสองกระป๋อง แล้วใช้สายยูคือเหล็กเส้นขนาดสองหุนยาวประมาณ .40 เมตร ซึ่งปลายด้านบนจะตัดให้งอลงเป็นตะขอ รูปตัวยูคว่ำลงหรืออาจตัดโค้งงอเป็นวงกลมก็ได้ ส่วนปลายด้านล่างจะตัดโค้งเป็นตัวยูหงายขึ้น เพื่อเกี่ยวหิ้วเหล็กของกระป๋องน้ำ และเกี่ยวคล้องกับไม้คาน เมื่อเกี่ยวสายยูกับไม้คานทั้งสองข้างแล้วยกขึ้นบ่าหาบกระป๋องน้ำ เดินขึ้นจากแม่น้ำตามทางเดินขึ้นลงของทำนน้ำแต่ละท่า แล้วนำน้ำไปเทใส่ตุ่มหรือโอ่งสำหรับรองน้ำไว้ใช้ เมื่อใกล้หมดก็ลงไปหาบขึ้นมาใหม่คอยเติมให้เต็มอยู่ตลอดเวลา หรือบางครั้งเรืออนก็จะใช้วิธีลงไปอาบน้ำ หรือขนเสื้อผ้าสิ่งของลงไปซักล้างที่ทำนน้ำ ซึ่งมีทางลงอยู่เป็นระยะๆ ตลอดแนวแม่น้ำได้แก่ทำนบ้านนายแสง ทำนบ้านนายช่อ ทำนบ้านคุณยายดัก ทำนบ้านคุณยายเวียน ทำนบ้านคุณตาเด็ด และทำนหน้าวัด โดยทางลงแต่ละท่าก็จะเป็นช่องทางเดินขึ้นลง กว้างประมาณ 2 เมตร หรือเดินสวนกันได้ แล้ววางตัดถ่างกิ่งไม้ทั้งสองข้างให้โปร่ง สัญลักษณ์อย่างหนึ่งของทำนน้ำในอดีต คือตรงที่ติดกับแม่น้ำก็จะมีกิ่งแขนงไม้ไผ่ขนาดย่อมๆ ตัดแขนงที่แยกออกมาตรงข้อปล้องให้เหลือไว้ยาวประมาณหนึ่งคืบ เสี้ยมด้านโคนให้แหลมปักลงในดินหรือทรายให้ปลายด้านที่เล็กกว่าขึ้นบน เพื่อให้แขนงไม้ไผ่ตั้งขึ้นด้านบน เพื่อเอาไว้สำหรับแขวนสิ่งของต่างๆ ก่อนลงอาบน้ำในแม่น้ำ เช่น แขนงสร้อยคอ แขนง ผ้าขาวม้า กางเกง ผ้าถุง ผ้าถู และที่ขาดไม่ได้คือตะกร้าพลาสติกสีเหลี่ยมใบเล็กๆ ชนิดมีหูหิ้ว สำหรับใส่สบู่ ยาสระผม และของจิปาละ ส่วนพื้นที่ว่างชายตลิ่งระหว่างทำนน้ำ ตรงหน้าบ้านใคร ผู้นั้นก็ปลูกผักทำแปลงยกทรง ตักน้ำจากแม่น้ำขึ้นมารดพืชผักที่ปลูกไว้ พืชผักที่ชุมชนชาวมอญบ้านคงคาเหนือนิยมปลูกไว้กิน ส่วนหนึ่งก็แจกจ่ายเพื่อนบ้าน และนำไปขายบ้าง ได้แก่ มันเทศ ถั่วลิสง มะเขือ ข้าวโพด ฟักทอง และพืชผักสวนครัว เมื่อภาครัฐมีการสร้างระบบประปาหมู่บ้านขึ้นมา ความสำคัญของบ่อน้ำและภาพที่คุ้นตาของคนที่กำลังหาบน้ำขึ้นจากแม่น้ำ ก็ค่อยเลือนหายไปจากความทรงจำของวิถีผู้คนในสังคม

น้ำเป็นปัจจัยหลักของสังคมชนบท ซึ่งในอดีตการรักษาระบบนิเวศแหล่งน้ำที่สำคัญของชุมชนคือแม่น้ำแม่กลองนั้น ทุกครัวเรือนจะไม่ทิ้งขยะหรือของเสียลงแม่น้ำ ในสมัยก่อนยังไม่มีการจัดเก็บขยะและพื้นที่ชุมชนมีจำกัด ที่ทิ้งขยะจึงต้องอาศัยชายตลิ่งหน้าที่ดินที่ว่างอยู่และจะใช้วิธีการเผาขยะทุกวันสัปดาห์ ส่วนครัวเรือนใดมีที่ดินมากพอก็จะขุดหลุมเผาขยะในที่ดินของตนเอง ส่วนของเน่าเสียก็จะใช้วิธีขุดฝังกลบใต้โคนต้นไม้ แต่ก็เห็นได้ว่าปริมาณขยะในอดีตนั้นไม่ได้มีมากมายนัก ดังเช่นในปัจจุบัน เมื่อรัฐได้ให้บริการจัดเก็บขยะ ปัญหาขยะชายตลิ่งก็หมดไปจากชุมชน

ด้านสภาวะที่สำคัญในครัวเรือนเรื่องการขับถ่ายของผู้คนในครัวเรือน ในอดีตนั้นเป็นแบบส้วมดิน คือการขุดเป็นหลุมดินเป็นวงกว้างประมาณ .80 เมตร ลึกประมาณ 2 เมตร พาดปากหลุมด้วยไม้กระดานสองแผ่นเว้นช่องตรงกลาง เอาไว้สำหรับคนนั่งยองๆ เวลาถ่ายกิจ โดยรอบก็จะกันเป็นฝาทั้งสี่ด้านทำแผงประตูเข้าออก มุงหลังคาด้วยตับจากหรือแผ่นสังกะสี การรักษาความสะอาด ดับกลิ่น หรือการฆ่าเชื้อโรคในสมัยก่อนจะใช้วิธีโรยปูนขาวลงไปในหลุมกับบริเวณโดยรอบ ส่วนที่วัดก็จะปลูกเป็นอาคารทรงไทยยกพื้นสูง ด้านล่างโปร่งขุดเป็นหลุม ใช้หลักการของการนั่งถ่ายกิจ เช่นเดียวกัน โดยแบ่งซอยเป็นห้องเล็กตามขนาดของอาคาร เรียกว่า “เวจกุฎี” แต่นิยมเรียกกัน ออกเสียงเป็น “เว็ดกุฎี (เว็ด-กุด-ติ)” ต่อมาเมื่อเจริญขึ้น จึงได้มีส้วมซึมแบบชนิดคอก่านเกิดขึ้น ครัวเรือนและวัดก็ได้พัฒนาเปลี่ยนส้วมให้สอดคล้องกับยุคสมัย จนถึงระบบส้วมชักโครกในปัจจุบัน ซึ่งทำให้การสาธารณสุขพื้นฐานในระดับครัวเรือนและชุมชน ได้เข้าสู่เกณฑ์มาตรฐาน

ในเรื่องของการสาธารณสุขพื้นฐาน ของผู้คนในชุมชนมากขึ้น ในด้านการเจ็บป่วยไข้ที่พบเห็นได้ทั่วไป ส่วนมากจะเป็นการเจ็บไข้ได้ป่วยเล็กน้อยๆ ซึ่งนานๆ ครั้ง ถึงจะได้ยินว่ามีคนที่เจ็บป่วยซึ่งมีอาการเพียบหนัก อาจเป็นด้วย คนในสมัยก่อนนั้น ทำงานในท้องนาและไร่สวนอย่างต่อเนื่อง ร่างกายได้ออกกำลังอย่างสม่ำเสมอจึงมีความแข็งแรง ประกอบกับอาหารที่รับประทาน เช่น กุ้ง หอย ปู ปลา ก็หาได้จากแม่น้ำลำคลอง พืชผักก็หาเก็บเอาได้ทั่วไปตามท้องทุ่งนาและที่ที่น้ำ ซึ่งปลอดจากสารพิษนานาชนิดอย่างแท้จริง สภาพแวดล้อมของชุมชนที่ยังมีความบริสุทธิ์อยู่ และรวมถึงการมีสุขภาพจิตที่ดีของผู้คนซึ่งมีหลักพุทธศาสนายึดเหนี่ยวจิตใจ เมื่อสิ่งเหล่านี้ประกอบรวมกันเข้า ก็ทำให้เกิดสภาวะที่ดี ดังนั้นสภาวะการเจ็บป่วยของคนในชุมชน มีจำนวนครั้งและความถี่ที่น้อยมากเมื่อเปรียบเทียบกับสภาวะในปัจจุบัน ในอดีต เมื่อเกิดการเจ็บป่วยขึ้นมาคนในครัวเรือนก็จะช่วยรักษาเบื้องต้น ตามแบบวิถีการของพื้นบ้านที่ได้สั่งสอนกันมา หรือไปที่วัดเพื่อขอคำแนะนำในการรักษา พร้อมกับขอยาจากพระอาจารย์เพิ่ม และพระอาจารย์เซย ซึ่งพระคุณเจ้าทั้งสองซึ่งจำพรรษาอยู่คณะโพธิ์ ได้เมตตาทำยาแจกให้กับชาวบ้านที่เจ็บป่วยได้กินกันตลอดมาตราบจนท่านทั้งสองได้มรณภาพจากไป เช่น ยาเขียว เป็นยาเม็ดกลมๆ กินแก้โรคร้อนใน หรือให้เด็กกินเมื่อเด็กออกหัดเป็นอีสุกอีใส หรือยาเม็ดแก้ปวดหัวตัวร้อน ที่ทำมาจากพืชสมุนไพร โดยท่านได้ลงมือปรุงยาเอง ตั้งแต่ไปหาพืชตัวยามา แล้วนำไปหั่นเป็นชิ้นเล็กๆ นำไปตากแห้งจนได้ที่ แล้วก็นำไปบดด้วยเครื่องบดยาแบบโบราณ ที่ใส่เครื่องตัวยาลงไปในร่องตรงกลางของรางเหล็ก แล้วก็กลิ้งลูกกลิ้งเหล็กที่เป็นแผ่นจานเหล็กทรงกลมขนาดใหญ่มีน้ำหนักมาก ซึ่งขอบของจานโดยรอบจะแหลมเรียวเข้า และตรงกึ่งกลางทั้งสองด้านของจานก็จะต่อเป็นแกนเหล็กออกมาใช้เป็นที่จับ หรือต่อเข้ากับชุดคันโยกให้ตัวจานกลิ้งไปกลิ้งมาบนร่องรางได้ จนเมื่อ

เครื่องยาถูกบดแหลกละเอียดเป็นผงเข้ากันดีแล้ว จึงตักออกนำไปเข้ากับ ดวยาอื่นผสมเป็น ลูกกลอนบ้างหรือทำเป็นชนิดผงละลายน้ำบ้าง ตามแต่ประเภทของยา ชาวบ้านที่เห็นถึงความเมตตาของท่าน ต่างก็ไปหาซื้อพืชด้วยบ้าง ออกไปหาเก็บสมุนไพรมาถวายบ้าง เพื่อสมทบการปรุงยาให้ขาด เพื่อที่คนอื่นที่เจ็บป่วยคนต่อไป ก็จะได้มาขอไปใช้กินรักษา

แต่ถ้าในกรณีที่เจ็บป่วยมากขึ้นก็จะไปตามหมอพื้นบ้านที่เชี่ยวชาญเฉพาะโรคที่อยู่ ในชุมชน หรือใกล้เคียงนอกชุมชน เช่น “หมอกันต์” ซึ่งเป็นคนบ้านวัดเกาะที่มีความรู้ทางการแพทย์โรคด้วยการต้มยา และยังเชี่ยวชาญด้านคาถาอาคมทางไสยศาสตร์ เป็นอย่างยิ่ง โดยเป็นผู้ที่มีชื่อเสียงและได้รับการเชื่อถือเป็นอย่างมาก ทั้งสองฝั่งลุ่มน้ำแม่กลอง ให้มาช่วยตรวจรักษาและต้มยาหม้อสมุนไพรให้กิน แต่ถ้าเกิดค้นหาสาเหตุแห่งความเจ็บป่วยไม่เจอหรือพบว่าเป็นการผิดปกติ ก็จะไปหาคนทรงเข้าทรงดู แล้วก็จะรักษาตามวิธีการทางไสยศาสตร์หรือตามความเชื่อในการนับถือของชาวไทยรามัญที่กำหนดวิธีการเอาไว้ อันการเจ็บป่วยตามปกติ นั้น เมื่อมีอาการหนักขึ้นหรือ หมอพื้นบ้านรักษาไม่ได้ คนในครัวเรือนก็จะพาคนป่วยไปรักษาต่อที่โรงพยาบาลโพธาราม โดยนั่งซ้อนท้ายรถจักรยานหรือให้นั่งในรถสาลี่ แล้วขึ้นไปส่งที่โรงพยาบาล ภายหลังไม่นานมานี้ เมื่อมีรถจักรยานยนต์และรถยนต์ตามมา ทำให้มีความสะดวกมากขึ้นในการพาคนป่วยไปรับการรักษา ต่อมารัฐได้สร้างสถานอนามัยขึ้นในหมู่บ้านและมีเจ้าหน้าที่สาธารณสุขมาปฏิบัติงานก็ยิ่งทำให้ระบบการรักษาโรค ระบบการป้องกันและระบบฟื้นฟูสุขภาพ อันเป็นเป้าหมายหลักของกิจการสาธารณสุขมูลฐานของชุมชน ในปัจจุบันมีประสิทธิภาพเพิ่มมากขึ้น

11. ด้านนันทนาการ สถานที่กลางในการดำเนินกิจกรรมต่างๆของชุมชนชาวมอญ บ้านคงคาเหนือในอดีตนั้น จะมีอยู่สี่แห่งคือ ลานต้นจันทน์ ลานต้นโพธิ์ ลานข้างวัด และลาดหาดทรายทำน้ำหน้าวัด ซึ่งเป็นสถานที่ที่คนในชุมชนและจากหมู่บ้านอื่นใกล้เคียง ได้มาร่วมงานกิจกรรมของหมู่บ้านหรือชุมชนได้จัดขึ้น โดยมีข้อมูลสังเขปดังนี้คือ

11.1 ลานต้นจันทน์ จะเป็นลานส่วนกลางของหมู่บ้าน ซึ่งอยู่ทางด้านตะวันตกของวัดคงคาราม เป็นลานดินมีเนื้อที่ประมาณ 1 งาน รอบๆ ลานจะมีต้นจันทน์ใหญ่ขนาดสองคนโอบ ขึ้นอยู่หลายต้น ทำให้ลานแห่งนี้มีความร่มรื่น เด็กๆ ชอบลานแห่งนี้มาก เนื่องจากเมื่อถึงหน้าลูกจันทน์ออก ก็จะได้สอยลูกจันทน์ดิบมาเล่น ทำเป็นรถลาก ด้วยการเหลาไม้ไผ่มาผูกขึ้นโครงทำเป็นโครงรถ แล้วเอาลูกจันทน์มาเสียบเป็นล้อรถสี่ล้อ แล้วนำไปลากวิ่งเล่นกัน ส่วนลูกจันทน์เมื่อสุกเหลืองก็จะใช้ไม้สอยเอามากิน หรือ เด็กๆ ก็จะใช้วิธีเอาหนังสะตึงลูกจันทน์แข่งกันว่าใครจะแม่นกว่ากัน หรือไม่ก็เก็บลูกสุกที่ร่วงลงมากินกัน ลานนี้จึงเรียกกันติดปากว่า “ลานต้นจันทน์”

ในอดีตเมื่อถึงฤดูเก็บเกี่ยวข้าว ชาวนาทุกคนก็จะมาพร้อมกันที่ลานแห่งนี้ เมื่อพร้อมเพรียงดีแล้ว ผู้อาวุโสสูงสุดจะทำการจุดธูปเทียนดอกไม้ เพื่อบอกกล่าวต่อเจ้าที่ก่อนที่จะลง

มือทำลานนวดข้าว ต่อมาจึงลงมือช่วยกันถ่างหญ้าปรับพื้นที่เรียบ เป็นลานวงกลมกว้างประมาณสิบเมตร เสร็จแล้วก็จะไปขนข้าวสาคูในคอกวัวมาเทลงบนลาน เทน้ำผสมตามลงไปเพื่อให้เหลว แล้วจึงละเลงข้าวให้ทั่วลาน เสร็จแล้วก็ปล่อยทิ้งไว้ให้แห้ง ต่อมาชาวนาในชุมชนทุกคนก็จะไปขนฟ่อนข้าวที่ได้ช่วยกันลงแขกเกี่ยวข้าวในนาของแต่ละเจ้า ขึ้นอยู่กับว่าข้าวใครจะสุกก่อนหลังเรียงตามลำดับกันไป โดยจะขนหาบฟ่อนข้าวขึ้นเกวียนหรือรถสาลี่ นามากองไว้ที่ข้างลาน เมื่อครบถ้วนก็จะเริ่มทำการนวดข้าวเพื่อแยกเอาข้าวเปลือก ด้วยการช่วยกันหาบฟ่อนข้าวที่มัดไว้แล้วขนาดหนึ่งคนโอบไปวางไว้ในลาน ด้วยการใช้ไม้คันหลาวๆ คือลำไม้ไผ่ที่แก่จัดขนาดย่อมๆ ยาวประมาณสามศอก ปลายทั้งสองข้างจะเหลาบากเสียมให้แหลมประมาณสองคืบเพื่อใช้เสียบฟ่อนข้าวทั้งสองข้าง ส่วนตรงกลางจะถากให้แบนเรียบ เพื่อวางพาดบ่าขณะแบกได้ง่ายโดยไม่เจ็บบ่า เมื่อขนไปวางเต็มลาน แล้วก็แก้มัดฟ่อนข้าวโดยแผ่ให้รอบเป็นวงกลมกว้าง ต่อมา ชาวนาคคนหนึ่งก็จะต้อนวัวสองตัวเข้าไปเดินวนย่ำเป็นวงกลมบนลานอยู่นาน จนข้าวเปลือกหลุดร่วงออกจนหมดดีแล้ว คนที่เหลือก็จะช่วยกันเข้าไปเดินสางเอาฟางข้าวที่อยู่ด้านบนเม็ดข้าวเปลือกซึ่งจะหลุดร่วงอยู่ด้านล่างออกไป ด้วยการใช้อันสาวฟางข้าว คือไม้ไผ่ลำเล็กๆ ขนาดประมาณหนึ่งนิ้ว ตัดยาวประมาณหนึ่งเมตรครึ่ง ตรงปลายด้านหนึ่งจะมีกิ่งแขนงตัดเหลือไว้ประมาณหนึ่งคืบ เป็นเหมือนตะขอ คนสางจะจับส่วนที่เป็นโคนด้านบน ส่วนปลายที่เป็นตะขอก็ให้อยู่ด้านล่าง แล้วก็เหวี่ยงลากปลายตะขอให้เกี่ยวฟางข้าวและเหวี่ยงฟางออกไปด้านข้างให้เหลือแต่เมล็ดข้าวเปลือก เมื่อสางเสร็จแล้วก็จะใช้ไม้กวาดที่ทำมาจากทางมะพร้าว หรือต้นไม้ทรงพุ่มเตี้ยๆ ที่ขึ้นอยู่ข้างๆ ลานเรียกกันภาษาชาวบ้านว่า “ต้นไม้วาด” ขนาดกึ่งก้านใบมีขนาดเล็กแต่จะเหนียวมาก นิยมนำมาใช้กวาดเมล็ดข้าวเปลือก เพราะหาได้ง่ายมีขึ้นอยู่ดาษดื่นทั่วไป ต่อจากนั้นก็ให้นำข้าวไปใส่เครื่องสีฝัด เพื่อป่นไล่เศษฟางเศษดินที่ติดข้าวอยู่ให้ปลิวออกไปจนสะอาด แล้วจึงได้ขนเข้ายุ้งฉางข้าวของแต่ละเจ้า ตามลำดับ การนวดข้าวจะทำต่อเนื่องทั้งวันจนถึงตอนดึก โดยอาศัยแสงสว่างจากตะเกียงเจ้าพายุในช่วงกลางคืน ส่วนอาหารการกินก็จะหุงจากครว้ร้อนแล้วยกออกมากินร่วมกัน ส่วนขนมเครื่องตมั้นนั้น เจ้าของข้าวที่กำลังนวดอยู่ก็จะเป็นเจ้าภาพเลี้ยงดู ส่วนฟางที่กองสะสมอยู่เป็นกองนั้น เด็กๆ ในหมู่บ้านก็จะออกมาเล่นโดยแหวกเป็นช่องอุโมงค์โดยเด็กที่โตหน่อยก็จะไปหาแขนงกิ่งไม้ไผ่ทั้งแห้งและสดมาทำเป็นเสาโครงหลังคา แล้วก็หอบเอาฟางขึ้นไปสุมทับด้านบนทำเป็นหลังคาบ้าน เปรียบได้กับกระท่อมหิมะของชาวเอสกิโม เด็กเล็กซึ่งเป็นน้องๆ ก็ได้อาศัยเข้าไปเล่นข้างในเพิงนั้นเป็นที่สนุกสนาน เมื่อการนวดข้าวของทุกครัวเรือนแล้วเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็จะขนข้าวเข้าเก็บในยุ้งฉาง ส่วนฟางก็จะขนไปขึ้นล้อย่อมเสาไม้ไผ่เก็บเอาไว้เลี้ยงวัวในหน้าแล้งหรือนำไปใช้ในอัตรประโยชน์อื่นๆ เช่น ใช้ทำเชื้อไฟ นำไปปลูกาที่ดินทางเดินหรือใต้ถุนบ้าน ในช่วงฤดูฝน เพื่อแก้ไขความเฉอะแฉะ

ประโยชน์อันดับต่อมาคือใช้เป็นสถานที่กลางในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ของชุมชน เช่น ในการรำผีของครัวเรือนที่ไม่มีที่ดินกว้างขวางพอสำหรับสร้างโรงรำผี ก็จะมาใช้สถานที่กลางแห่งนี้ได้ทุกคน หรือในการจัดงานหล่อเทียนวันเข้าพรรษา หรืองานบุญตามประเพณี ซึ่งในสมัยก่อนจะมีการละเล่นต่างๆ ในการเฉลิมฉลอง เช่น ลิเก หนังตะลุง หรือ หนังกลางแปลง ที่ทางวัดและชาวบ้านได้จัดหามา โดยในปัจจุบันก็ยังใช้ประโยชน์ในการจัดงานพิธีกรรมต่างๆ อยู่เช่น ดั้งเดิม ยกเว้นการนวดข้าวซึ่งได้เลิกไปแล้วเนื่องจากการเก็บเกี่ยวข้าวในปัจจุบันได้พัฒนา มาเป็นระบบการจ้างเหมาโดยใช้รถเกี่ยวข้าวจึงได้ทำให้วิถีวัฒนธรรมของชาวนาในกระบวนการส่วนนี้ของชุมชนได้ตายจากไปแล้ว

11.2 ลานตันโพธิ์ เป็นสถานที่อีกแห่งหนึ่งที่ชุมชน ได้ใช้ในการจัดงานพิธีกรรมที่สำคัญและกิจกรรมนันทนาการของชุมชน มีเนื้อที่ประมาณสองงาน ในอดีตใช้เป็นพื้นที่ในการตั้งเมรุในการเผาศพของพระภิกษุสงฆ์และของชาวบ้านที่มีฐานะ โดยสร้างเป็นเมรุลอยหรือเป็นเมรุโบราณแบบแทงหยวก ตลอดจนใช้เป็นสนามเล่นกีฬาในยามเย็นของทั้งเด็กเล็กเด็กโต โดยเด็กโตก็จะใช้เป็นสนามกีฬาฟุตบอล ส่วนเด็กในหมู่บ้านก็ใช้เป็นที่วิ่งเล่นกัน ทุกคนจะชอบมานั่งเล่นที่ลานตันโพธิ์แห่งนี้ เนื่องจากมีพื้นที่กว้างขวาง กับเป็นช่องทางลมซึ่งลมจะพัดเข้ามาตลอดทั้งวันทำให้บริเวณนี้เย็นสบายดี และยังได้อาศัยดูขบวนรถไฟกับรถต่างๆ ที่แล่นผ่านขึ้นลงไปมาตลอดทั้งวัน เด็กเล็กหญิงชายในหมู่บ้านและลูกศิษย์วัดก็จะมารวมกันเล่นโดยรอบบริเวณนี้ เช่น เล่นซ่อนหา หรือ“ตุ๊กแอบ” เล่นไม้หิม เล่นไม้ เป่ากบ เล่นทอยกองลูกกระสุนหรือหนังยางวง เล่นตุ่มเล่นเตย เล่นหวานเย็น กระโดดยาง หรือเมื่อเด็ก ๆ แย่งทานมาได้ตอนนาคหวานทานก่อนเข้าโบสถ์ หรือเมื่อคนแก่หวานทานในวันพระ วันเข้าพรรษาและวันออกพรรษา

การหวานทานคือการที่คนเฒ่าคนแก่เอาส탕ค์เหรียญ เช่น เหรียญสลึง เหรียญบาท เหรียญห้าบาทหรือเหรียญสิบบาท จำนวนเท่าไรก็ได้ไม่มีข้อกำหนด ไปรยหวานจากบนศาลาลงมาเป็นช่วงๆ เด็กๆ ก็จะกรูกันเข้าไปแย่งจนล้มกลิ้งกระเด็นกระดอน แต่สองมือก็พยายามตะปบเก็บส탕ค์ รวบรวมเงินใส่กระเป๋ากางเกง เมื่อไม่ทันก็เหน็บหูใส่ปากอมไว้ก่อน แล้วก็แย่งต่อเป็นที่สนุกสนานซึ่งถือเป็นธรรมเนียมอย่างหนึ่งคือ “เมื่อทำบุญแล้วต้องทำทานด้วย” ซึ่งอาจเป็นกุศลบายโบราณ ที่ใช้ในการให้ผู้ใหญ่ผู้ที่มีฐานะได้แจกเงินส탕ค์ให้แก่เด็กๆ ลูกหลานคนอื่นทั่วไป ที่อยู่ชุมชนก็เปรียบได้เสมือนกับลูกหลานของตนเอง ได้มีเงินไปซื้อขนมกินในวันตรุษ หรือวันสำคัญ ส่วนเด็กโตที่แย่งทานมาได้บางคนก็จะนัดกันแอบพระไปเล่นพนันขันต่อกัน ซึ่งการละเล่นในสมัยโบราณเมื่อย้อนกลับไปที่ประมาณห้าสิบปีที่ผ่านมา สามารถสรุปถึงการเล่นของเด็กในอดีตในเขตลานวัด หรือหลังโรงเรียนที่มีพื้นที่ติดต่อกัน ซึ่งเป็นลักษณะของการแอบ ๆ เล่นกัน ในมุมลับซึ่งมีพุ่มไม้บังหรือตัวอาคารบังลับตา โดยไม่ให้พระสงฆ์พบเห็นได้ เนื่องจากถ้า

บ้างเณรถูกพระพบเห็นเข้าหรือมีคนไปฟ้องพระที่วัด ทุกคนก็จะถูกลงโทษโดยการถูกตีด้วยไม้เรียว ดังนั้นพวกหัวโจกจึงมีการเตรียมป้องกันโดยการจัดคนคุ้มกันทางเป็นคณเฝ้าดู เมื่อมีพระสงฆ์หรือมีคนเดินผ่านมาก็จะส่งสัญญาณให้หยุดเล็กน้อย โดยสรุปมีดังนี้

1. จิกบ่อ คือการโยนเหรียญสแตงค์ให้อยู่ในกรอบสี่เหลี่ยมขนาด 8×10 นิ้ว ซึ่งอยู่ห่างจากคนโยนประมาณ 4 เมตร ใครโยนให้เหรียญจิกดินแล้วหยุดทับหรือใกล้เส้นขอบด้านบนที่สุดถือว่าชนะ คนที่โยนออกนอกกรอบสี่เหลี่ยมถือว่าตาย และในขณะที่โยนถ้าพยายามโยนให้ไปจิกดินแล้วหยุดกลับมาทับซ้อนเหรียญของใครได้ ก็จะมีชื่อว่า “กบ” หรือ จะทับซ้อนกันมากี่เหรียญก็ได้เหรียญที่ทับเหรียญสุดท้าย ก็ถือว่า กบ ผู้ที่ถูกกบ จะต้องจ่ายรางวัลให้กับผู้ที่โยน กบ ซึ่งโยนกบเป็นคนสุดท้าย โดยรางวัลที่ใช้ประกอบการเล่นนี้มีอยู่หลายอย่างแล้วแต่ตกลงกัน ตามกระแสความฮิตในช่วงนั้นๆ เช่น เงินที่ได้จากการแข่งทาน หนึ่งยางวงเส้นเล็กเส้นใหญ่ ลูกกระสุนดินเหนียวปั้นกลมอย่างดีไม่มีรอยแตกร้าว ตัวตุ๊กตาวางพลาสติกตัวเล็กๆ ที่เป็นรูปยอดมนุษย์ สัตว์ประหลาด ไดโนเสาร์ หรือของบูหรีที่แกะสลักออกเป็นแผ่นอย่างดี เช่น ของบูหรียี่ห้อ พระจันทร์กับรวงทิพย์ ที่มีมูลค่าสมมุติต่ำสุดในการเล่นเพียงหนึ่งร้อย ยี่ห้อยี่ห้อสามิตกับเกล็ดทอง มูลค่าห้าร้อย ยี่ห้อยี่ห้อทองของสันมูลค่าหนึ่งพัน ส่วนยี่ห้อยี่ห้อสายฝน สามิต 14 และยี่ห้อยี่ห้อทอง 85 ซึ่งมีของที่ยาวและสวยกว่า จะมีมูลค่าในการจ่ายสูงสุดถึงสองพัน ของเหล่านี้เด็กๆ ในสมัยก่อนถือว่าเป็นของสะสม ที่ทุกคนชอบสะสมอยากมีมากๆ เด็กคนไหนที่มีมากที่สุดจะถูกยกฐานะในกลุ่มว่าเป็นคนรวยที่สุด และสามารถซื้อขายกันได้ในกลุ่ม เช่น ยางวง 20 เส้น ราคาขาย 1 สลึง ลูกกระสุนดินเหนียว 50 ลูก ราคา 1 บาท ตุ๊กตาวางพลาสติกหล่อตัวเป็นรูปต่างๆ ขนาดเล็กขนาดใหญ่ ราคาจะแตกต่างกันไป ตามแต่เด็ก ๆ จะกำหนด และที่สำคัญจะถูกหรือแพงก็จะขึ้นกับเงื่อนไขในตอนนั้นด้วยว่าจะอะไรที่กำลังฮิต หรือเป็นที่นิยมในกลุ่มเด็กในขณะนั้น ด้วย

2. จิกเส้น คือการเล่นที่ให้นักโยนเหรียญแต่ละคนยืนห่างจากเส้นประมาณ 4 เมตร เส้นนี้จะขีดเส้นให้มีความยาวหน้ากว้างประมาณ 4 เมตร แล้วโยนเหรียญสแตงค์ให้ใกล้เส้นมากที่สุด ให้ลงตรงจุดใดของเส้นก็ได้ ผู้ที่โยนทับเส้นจะเป็นผู้ชนะ แต่ถ้าคนหลังสุดโยนทับเส้นเช่นกันจะถือว่าคนหลังชนะ หรือเรียกว่า “ทับทีหลังดังกว่า” ส่วนคนที่โยนเลยเส้นเรียกว่า ชูด หรือว่าตาย คนที่อยู่ใกล้เส้นมากที่สุดจะได้กินเงินหรือรางวัล ของคนที่ตายหรือออกนอกเส้นทั้งหมด และยังได้เตี้ยม คือการยืนที่จุดเหรียญที่ตนเองโยนตกอยู่ แล้วเก็บเหรียญตนเองขึ้นมาจับเลี้ยงไปยังเหรียญคนที่อยู่ลำดับรองลงมา แล้วโยนหรือกิ้งลักษณะข้างให้เหรียญตนเองไปโดน หรือกบ คือเหรียญของผู้โยนไปทับซ้อนอยู่บนเหรียญเป้าหมาย กรณีนี้จะได้รับรางวัลเป็นสองเท่าของการโยนถูกรวมดา โดยต้องพยายามเตี้ยมเหรียญคนที่อยู่ต่ำกว่าให้โดน หรือ ถูตามลำดับ ถ้าตนเองโยนไม่โดน ผู้ที่ถูกเตี้ยมก็มีสิทธิเตี้ยมเหรียญคนลำดับรอง ไล่เรียงตามลำดับใกล้เส้นลงไปได้ทุกเหรียญ

จนถึงเหรียญของคนสุดท้าย ในลักษณะเดียวกันถ้าเกิดเตี้ยมไม่ถูกคนที่ถูกเตี้ยมก็ได้เตี้ยมคนลำดับถัดไปเช่นกัน ส่วนการโยนออกนอกขอบด้านข้างเส้น ก็ถือว่าตายเช่นกัน

3. ทอยเส้นนอกคือการเล่นซึ่งเป็นการโยนเหรียญสดางค์เหมือนกับจิกเส้น แต่การโยนเลยเส้นออกไปด้านบน ไม่ถือว่าไม่ตายแต่ “อยู่นอก” ส่วนเหรียญคนที่อยู่ใต้เส้น เรียกว่า “อยู่ใน” ส่วนผู้ที่โยนเหรียญทับ เรียกว่า คาบเส้น สามารถที่จะเลือกได้ว่าจะอยู่นอก หรือ อยู่ใน ขึ้นอยู่กับประโยชน์ในการกินรางวัล เช่น ถ้าตัวเองอยู่ใกล้ลำดับรองเหรียญใดก็มักจะเลือกอยู่ฝั่งนั้น เพื่อที่จะได้เตี้ยมหรือ กบกินได้ง่ายๆ หรือเลือกเพื่อป้องกันพวกตัวเอง เรียกว่า “เก้” คือ นอกจากเราคาบเส้นแล้ว ยังมีอีกคนหนึ่งคาบเส้นเช่นกัน แต่อยู่ห่างกันมาก ต่อมาพวกเดียวกับเราโยนเหรียญขึ้นไป ใกล้กับคนที่คาบเส้น แต่อยู่ต่ำกว่าเรา เพื่อป้องกันไม่ให้พวกเราถูกคนที่คาบเส้นเลือกกิน เราก็ต้องเลือกฝั่งของพวกเดียวกัน เนื่องจากถ้าจะกินพวกเราได้ก็ต้องเตี้ยมมาที่เหรียญเราก่อนซึ่งอยู่ไกลกว่า ซึ่งก็ยากที่จะเตี้ยมถูกได้ง่าย การเล่นเหล่านี้จะต้องมีเด็กเล่นหลายคน ถึงจะสนุก ส่วนมากที่นิยมจะต้องมีตั้งแต่ 3-7 คน โดยในหลายคนนี้อาจจะมีใครจับกลุ่มเป็นพวกเดียวกันก็ได้ เรียกว่า “ไม่กินกัน” คือไม่ต้องจ่ายในกรณีที่ตาย แล้วพวกเดียวกันอยู่ใกล้เส้นที่สุด หรือถูกเตี้ยมถูก หรือถูกกบจากพวกเดียวกัน จะกินเฉพาะคนที่ไม่อยู่ในพวกเท่านั้น ส่วนคนที่เล่นเดียวไม่มีพวกนั้น ส่วนมากเป็นเพราะถือว่าตนเองแน่นหรือเก่งกว่า ทั้งในด้านของการโยนและการเตี้ยมที่แม่นยำกว่ากัน ซึ่งถ้าชนะครั้งใดก็สามารถกินรางวัลได้จำนวนที่มากกว่า แต่คนที่ไม่กินกันหรือพวกเดียวกันก็มีโอกาสที่จะเสียน้อยกว่า

4. ล้อต๊อก คือการเล่น โดยผู้เล่นแต่ละคนปล่อยเหรียญลงจากมือให้กระทบแผ่นไม้สี่เหลี่ยมแผ่นเล็กขนาด 4 x 8 นิ้วหรือแผ่นปูน ที่วางพิงไว้กับขอบไม้ ให้เหรียญลื้อไปใกล้เส้นที่ขีดไว้ไกลออกไปด้านหน้าประมาณ 4 เมตร ซึ่งจะขีดเส้นขวางหน้ากว้างประมาณ 4 เมตรเช่นกัน ในการที่จะต้องการควบคุมให้เหรียญลื้อหมุนไปทิศทางใดหรือต้องการให้เลี้ยวโค้ง ก็ทำได้ด้วยการบังคับของสามมุขของเหรียญที่ปล่อยลงมาสมกับการกำหนดจุดกระทบบนแผ่นไม้ ส่วนถ้าต้องการที่จะให้ใกล้หรือห่างจาก “เส้นตาย” ก็ขึ้นอยู่กับจุดความสูงของจุดปล่อย ถ้ายิ่งสูงมากเหรียญก็จะลื้อหรือหมุนไปได้ไกลโดยใช้หลักการเดียวกับการจิกเส้น คือใครอยู่ใกล้เส้นจะชนะ ใครเลยเส้นหรือออกนอกเส้นก็ตาย โดยคนที่อยู่ใกล้เส้นก็มีโอกาสเตี้ยม หรือ กบเหรียญคนที่อยู่ในลำดับถัดรองลงทุกเหรียญไป ถ้าเตี้ยม หรือ กบผิดผู้ที่อยู่ลำดับรอง ก็จะทำหน้าที่การเตี้ยม เหรียญของผู้ที่อยู่ต่ำกว่าต่อไป

5. โปะกลับหลัง คือการที่ผู้เล่นยืน ๆ ห่างจากกำแพงหิน แล้วจับเหรียญเป็นแนวตั้งฉากกับกำแพง แล้วโยนเหรียญเข้าหากำแพงขณะที่โยนให้กระตุกข้อมือขึ้นดึงมาข้างหลัง ก็จะทำให้ขณะที่เหรียญลอยหลุดจากมือไปนั้น จะมีการหมุนในลักษณะหมุนถอยหลังกลับเข้าหาตัว

คนโยน ขณะเมื่อเหรียญกระทบกับกำแพงปูน ฝาไม้ หรือผนังตึก เหรียญก็จะกระดอนกลับพร้อมกับหมุนล้อบนพื้นดินกลับมาตามทิศทางที่หมุนออกมาหาตัวคนโยนซึ่งจะใกล้ใกล้ขึ้นอยู่กัเทคนิคการหมุน ความแรง และการบังคับทิศทางให้เหรียญลิ่งเลี้ยวโค้งไปยังจุดใดนั้นสามารถทำได้ไม่ยากนัก ซึ่งการเล่นเหล่านี้เด็กในชุมชนบ้านคงคาเหนือที่ปัจจุบันมีอายุสี่สิบปีขึ้นไปจะเล่นเป็นเกือบทุกคน ถึงแม้จะเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง หรืออาจเรียกว่า หัดเล่นการพนันขึ้นต่อตั้งแต่เด็ก แต่ก็ไม่ได้เป็นเงินหรือมูลค่าของมากมายนัก โดยมีธรรมเนียมเป็นที่รู้กันของเด็กวัดกับเด็กบ้านที่มาเล่นด้วยกันว่า คนที่ได้กำไรมากที่สุดต้องไปซื้อขนม ที่ร้านค้าในหมู่บ้านมาเลี้ยงคนที่เล่นเสียหรือขาดทุน หรือต้องแจกของที่เล่นได้ เรียกว่า “ต้องคืนกำไร”

ส่วนในวันธรรมดาตอนเย็น หนุ่มรุ่นใหญ่ก็จะได้อาศัยลานต้นโพธิ์แห่งนี้ เป็นสถานที่ในหยอกเย้าหญิงสาวต่างหมู่บ้าน ที่ซึ่งจรรย์ยานผ่านมาเพื่อกลับบ้าน หลังจากเลิกงานในการไปรับจ้างคัดฟูกที่ตลาดโพธาราม ซึ่งในขณะปัจจุบันนี้ สถานที่บริเวณแห่งนี้ก็ยังคงถูกใช้ประโยชน์เช่นเดิมในอดีต แต่ก็มีกิจกรรมใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นตามยุคตามสมัย เช่น การจัดเลี้ยงอาหารโต๊ะจีนของงานมงคลต่างๆ การขออนุญาตฉายภาพยนตร์กลางแปลงเก็บเงิน ของพ่อค้าหนังเร่ ฯลฯ

11.3 ลานข้างวัด จะมีอยู่สองลานคือลานต้นละมุด กับลานต้นพิบูล ใช้เป็นสถานที่จัดกิจกรรม ซึ่งวัดและชุมชนร่วมกันจัดงาน ตามประเพณีต่างๆ ของชุมชน เช่น วันสงกรานต์ ก็จะมีสร้างห้องและวางน้ำสำหรับสงฆ์พระ เป็นประจำทุกปี และ ใช้เป็นสถานที่ในการเล่นสละบ้ามอญ และสละบ้ำทอย (สละบ้ำแก่น) ในอดีต ซึ่งในปัจจุบันได้ว่างเว้นการเล่นมานานหลายปีแล้ว

11.4 ลานหาดทรายทำน่าน้ำวัด ในอดีตนั้น ได้ใช้เป็นี่ดำเนินกิจกรรมของวัดและชุมชน ตั้งแต่ในอดีตเป็นต้นมาจนกระทั่งถึงช่วงปีประมาณ 2516 หาดทรายหน้าวัด ก็หมดไปเนื่องจากการที่รัฐให้สัมปทานแก่ผู้ประกอบการที่ขออนุญาตดูดทราย แต่ผลจากกระบวนการที่มองถึงกำไรอย่างสูงสุด โดยละเลยถึงจิตสำนึกแห่งธรรม ดังนั้นนอกเหนือจาก ที่ได้ดูดทรายไปจนหมดสิ้นลำน้ำแล้ว แม้แต่กรวดหรือ หินกรวดขนาดตั้งแต่เม็ดใหญ่ไปจนถึงเม็ดขนาดจั่ว ก็ยังถูกดูดและขนไปจำหน่ายจนหมดสิ้นไปจากลำน้ำแม่กลองด้วยเช่นกัน ร่องรอยในปัจจุบัน ก็คงเหลือแต่เพียงชั้นดินดานเหนียวสีขาวเหลือง กับรูปภาพถ่ายในครั้งอดีต ที่ยังให้ชุมชนได้ระลึกและตระหนักถึงความหลังแห่งวิถีลุ่มน้ำในอดีต กับทั้งจะได้นำไปเป็นกรณีศึกษาให้กับสังคมชุมชนอื่นๆ ได้เรียนรู้

เมื่อครั้งสมัยที่แม่น้ำแม่กลองยังมีหาดทรายขาวสะอาดตลอดลำน้ำ ตั้งแต่อำเภโพธารามถึงอำเภบ้านโป่ง ซึ่งเมื่อถึงหน้าแล้งน้ำแห้งขอดก็จะเห็นหาดทรายเป็นผืนแผ่นสีขาวแซมด้วยสีเขียวของกอพงสองชายฝั่ง ทอดไกลสุดตาไปทั้งเหนือจรดใต้ ความกว้างตลอดของลำน้ำโดยประมาณ 300 เมตร ก็จะเหลือร่องน้ำอยู่ตรงกลางประมาณ 5-10 เมตร ซึ่งสามารถเดิน

ข้ามฝั่งไปมาหากันได้ ลานหาดทรายทำน้ำหน้าวัดแห่งนี้จะเป็นแห่งชุมนุมของผู้แก่ผู้เฒ่า หนุ่มเล็ก เด็กโต ในตอนเย็นก่อนพระอาทิตย์ตกดินจนถึงพลบค่ำ ศูนย์กลางแห่งนี้จะเป็นที่คนในชุมชนจะมา ใช้ประโยชน์ร่วมกัน เช่น ในน้ำก็ทอดแห ตักน้ำลงเบ็ดคันหรือลงเบ็ดราว ลากเหือกหาปลา อาบน้ำ ส่วนบนหาดหน้าวัดก็จะเป็นที่นั่งนอนเล่น เด็กมาเล่นซ่อนหา เล่นตำรวจกับผู้ร้าย เล่นว่าว วู้บักเป้า จูฬา ปลิวไสวไปทั่วคุ้งน้ำ เล่นแข่งเรือใบซึ่งทำมาจากผิวไม้ไผ่กว้างประมาณ 2 เซนติเมตร ด้านหัวเรือเหลาบากให้แคบสอบเข้าไปเข้าทั้งสองข้างให้เรียวเล็กลง แล้วนำไปลงไฟเทียนดัดโค้ง ให้งอนขึ้นมาเป็นหัวเรือ ส่วนท้ายเรือตัดตรงเอาเทียนมาขโคมทั้งลำต่อ จากนั้นนำก้อนเทียนลง ไฟให้อ่อนมาปั้นขึ้นรูปเป็นก้อนสี่เหลี่ยมเล็กๆ เพื่อให้ปักใบเรือ ขนาดความโตไม่เกินลำเรือ แล้วนำขี้เถ้ามาสามถึงสี่ใบตัดปลายทิ้งไปหนึ่งส่วนให้เหลือสองส่วน นำไปปักเรียงบนก้อนเทียนที่ยัง นิ่มอยู่จากการถูกลนไฟ โดยให้ขี้เถ้าเรียงแผ่ขวางตั้งฉากกับลำเรือ โดยให้ด้านท้องขนไก่ทั้งสามใบ หันไปทางท้ายเรือ แล้วเอาก้อนเทียนที่ปักขี้เถ้าเรียบร้อยแล้วไปติดกับตัวเรือให้คอนไปทางท้ายเรือ ต่อมาก็ทำหางเสือ โดยการปั้นก้อนเทียนแล้วเอาเศษสังกะสีหรือเศษใบมีดโกนพระที่ใช้ปลงศพ นำมาลงไฟให้ร้อนแล้วกดผ่าลงไปตรงกลางก้อนเทียน แล้วนำไปติดด้านใต้ท้องเรือในส่วนท้ายสุด เพื่อบังคับให้เรือแล่นตรงทาง เมื่อเด็กๆ ทำเรือเสร็จ แต่ละคนก็นำเรือของตนเองไปยังแอ่งน้ำที่มี อยู่เนื่องจากน้ำลดลง แล้วปล่อยเรือจากต้นลมเมื่อลมพัดมาปะทะขนไก่ทั้งสามใบ แรงลมก็จะส่ง ให้เรือแล่นไปด้านหน้า เรือลำใดที่แต่งมาได้สุตรมากกว่ากันก็จะเร็วกว่า เมื่อสุดแอ่งน้ำก็จะเป็นผู้ ชนะ เมื่อผู้ที่ชนะบ่อยครั้งเข้าก็จะได้รับการยกย่องเป็นแชมป์ และยังมีเรืออีกประเภทหนึ่งคือเรือใบ ที่ทำมาจากกาบหลายมะพร้าวที่มีรูปทรงเหมือนเรืออยู่แล้ว นำติดหางเสือโดยใช้แผ่นสังกะสี ส่วน ใบเรือก็ทำมาจากการเหลาโครงไม้ไผ่ขึ้นโครงคล้ายโครงใบเรือสำเภา ระหว่างโครงไม้ที่มีกรอบเป็น สี่เหลี่ยมก็จะเดินเอ็นเชือกกว่าให้เชื่อมต่อกัน ต่อจากนั้นก็เอาแผ่นกระดาด หรือแผ่นกระดาดแก้ว ห่อของจตุปัจจัยไทยธรรม ที่เด็กไปขอมาจากวัด มาติดกาบแปะเปือก ทำเป็นใบเรือ แล้วนำไปเล่น แข่งกันที่แม่น้ำเช่นกัน การละเล่นเหล่านี้ปัจจุบันเด็กๆ ในชุมชนไม่ได้มีการเล่นกันอีกแล้ว

ส่วนในการทำกิจกรรมตามประเพณีวัฒนธรรมเช่น การเล่นมอญซ่อนผ้า การก่อเจดีย์ทราย การปล่อยปลา การแข่งเรือยาว ฯลฯ นอกจากนี้แล้วยังเป็นเสมือนศูนย์รวมข่าว ของชุมชน ว่ามีเหตุการณ์ทั้งนอกและในหมู่บ้านเกิดอะไรขึ้นบ้าง ที่ไหน อย่างไร ซึ่งในตอนเย็นของ ทุกวัน ก็จะมีคนมาพูดคุยถ่ายทอดวิพากษ์วิจารณ์กันไป และข่าวนี้ก็จะแพร่กระจายไปทั้งหมู่บ้าน ในวันถัดมา เนื่องจากสมัยก่อน เมื่อยังไม่เจริญจึงต้องอาศัยสื่อบุคคลในการสื่อสารส่งผ่านเรื่องราว ต่างๆ ของชุมชนและชาวสังคมภายนอก

12. ประวัติความเป็นมาและการตั้งชุมชนบ้านคงคาเหนือ ภายหลังจากที่พระ เจ้ากรุงธนบุรี ได้ทรงกอบกู้เอกราชกลับคืนมาได้แล้ว และทรงปราบดาภิเษกขึ้นเป็นกษัตริย์ โดยตั้ง

กรุงธนบุรีเป็นราชธานี เมื่อชาวนีก็ได้แพร่กระจายเข้าไปถึงในพม่า หัวหน้ามอญเมืองเมาะลำเลิง ซึ่งกำลังหลบหนีพม่าอยู่ พอได้รับทราบข่าว ก็ส่งคนเข้ามาติดต่อเจ้าพระยารามัญวงศ์ ที่เคยรับราชการอยู่ในกรุงศรีอยุธยา ตั้งแต่ก่อนที่กรุงศรีอยุธยาถูกพม่าตีแตก เพื่อขออพยพเข้ามาขอพึ่งพระบรมโพธิสมภาร เมื่อได้รับพระบรมราชานุญาต ก็อพยพครัวเรือนและพวกติดตามเข้ามาประมาณหนึ่งพันครัวเรือน โดยเดินทางเข้ามาทางด่านเจดีย์สามองค์ แต่ขณะเมื่ออพยพเข้ามานั้น ในกรุงธนบุรีก็ได้เกิดเหตุจลาจลวุ่นวายขึ้น พวกชาวมอญจึงได้หยุดพักตั้งถิ่นพำนักอยู่ที่ไทรโยค เมืองกาญจนบุรี

ต่อมาเมื่อ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ขึ้นครองราชย์เป็นที่เรียบร้อย เจ้าพระยารามัญวงศ์ ก็ได้กราบทูลถึงเรื่องที่มีมอญขอเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ให้ทรงรับทราบ และพระองค์ก็ได้ทรงอนุญาต พร้อมกับแต่งตั้งเจ้านายมอญเมืองเมาะลำเลิง ทั้งหมดจำนวนเจ็ดคนซึ่งก็เป็นเครือญาติวงศ์เดียวกัน ให้เป็นนายด่านป้องกันทัพพม่า โดยเมืองด่านทั้งเจ็ดมีดังนี้คือ เมืองไทรโยค ท่าขนุน ท่ากระดาน ท่าตะกั่ว ลุ่มสุม สิงห์ และเมืองทองผาภูมิ ชาวมอญเรียกเจ้าเมืองทั้งเจ็ดนี้ว่า “เจี้ยะเดิงฮะเปาะ” (เจี้ยะ-กิน หรือครอง, เดิง-เมือง, ฮะเปาะ-เจ็ด) ภายหลังต่อมาพวกมอญที่อยู่ใต้การปกครองของพม่าได้ทราบข่าว ก็ได้อพยพติดตามเข้ามาสมทบอีกเป็นจำนวนมาก เมื่อคนเพิ่มมากขึ้นจึงได้มีชาวมอญบางกลุ่ม ได้คิดขยับขยายออกไปหาที่ทำกินที่อยู่นิว และต่อมาจึงได้มีการอพยพไปอยู่ปากเกร็ด นนทบุรี และที่จังหวัดใกล้เคียงถิ่นอื่น อีกเป็นจำนวนมาก

ด้วยสภาพพื้นที่ของไทรโยค เมืองกาญจนบุรี มีสภาพเป็นป่าเขา เมื่อชาวมอญมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น พื้นที่ราบลุ่มที่ใช้ในการเพาะปลูกซึ่งมีน้อยอยู่แล้ว ก็ยังไม่เพียงพอในการเพาะปลูกเลี้ยงดูผู้คน ทำให้เกิดความเดือดร้อนเกิดอึดอัดขัดสนขึ้น หัวหน้ามอญทั้งเจ็ดจึงได้เดินทางเข้าเมืองหลวงเพื่อแจ้งต่อเจ้าพระยารามัญวงศ์และเจ้าพระยามหาโยธา ให้รับทราบถึงความเดือดร้อน ต่อมาเจ้าพระยาทั้งสองก็ได้นำความเข้าเฝ้ากราบบังคมทูลต่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ขอพระราชทานที่ดินทำกินให้แก่ชาวมอญ ซึ่งพระองค์ก็ทรงพระเมตตาได้พระราชทานพระบรมราชานุญาต โดยทรงมอบท้องตราให้แก่พระยามอญทั้งเจ็ดมา เพื่อให้ไปเลือกที่ตั้งถิ่นฐานและที่ทำกินเอง พระยามอญทั้งเจ็ดกับชาวมอญที่ติดตามมา จึงได้พากันเดินทางโดยล่องเรือลงมาตามลำน้ำแม่กลอง เมื่อพบว่าพื้นที่ตั้งแต่ เขตอำเภอบ้านโป่งถึงอำเภोधาราม ในขณะนั้น มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูก อยู่ใกล้กับแหล่งน้ำ และสะดวกในการเดินทาง ประกอบกับขณะนั้น ยังมีคนอาศัยอยู่น้อย จึงได้ตั้งบ้านเรือนขึ้นเป็นหมู่บ้านและต่อมาก็ได้สร้างวัดขึ้นเป็นศูนย์กลางของหมู่บ้าน ขึ้นมาชื่อว่า “เกียไต้” หรือ “วัดทรัพย์กลาง” ต่อมาในภายหลังสมัยรัชกาลที่ 4 ได้เปลี่ยนชื่อเป็นภาษาไทยว่า “วัดคงคาราม” ซึ่งคนเฒ่าคนแก่ได้สันนิษฐานการตั้งชื่อวัดไว้ว่า คงจะมีที่มาจากคำว่า คงคา แปลว่า แม่น้ำ ผสมกับคำว่า อาราม

แปลว่า ที่อยู่ของพระสงฆ์สามเณรหรือหมายถึงวัด จึงสรุปรวมความได้ว่ามีนัยยะมาจากการที่ “เป็นวัดที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำ” ส่วนบรรดาญาติพี่น้องชาวมอญทั้งหลาย ที่ติดตามมาพร้อมกันในคราวนั้นก็ได้ตั้งบ้านเรือน อยู่อาศัยเป็นแนวตลอดสองฝั่งแม่น้ำแม่กลอง ซึ่งต่อมาก็ขยายตัวใหญ่ขึ้น กลายเป็นหมู่บ้าน และได้สร้างวัดขึ้นเป็นที่ประกอบพิธีทางศาสนาของหมู่บ้านตนเอง พร้อมกันนั้นก็ได้ตั้งชื่อหมู่บ้านใหม่ของตนเอง ตามชื่อหมู่บ้านเดิมของตน เมื่อครั้งที่อยู่ในเมืองมะละลาง

จากหลักฐานที่ชุมชนมีอยู่ ซึ่งสามารถนำมาใช้ในการคาดคำนวณ หาอายุการก่อตั้งเป็นหมู่บ้านของชุมชนบ้านคงคาเหนือ ว่าได้ตั้งขึ้นเป็นหมู่บ้านมาตั้งแต่ครั้งในปี พ.ศ. ไฉน คงไม่สามารถระบุได้อย่างแน่ชัด แต่ก็ได้พบว่า หมู่บ้านคงคาเหนือนี้ มีอายุในการก่อตั้งชุมชนมากว่า 200 ปี จวบจนถึงปัจจุบัน ด้วยหลักฐานที่สามารถสรุปอ้างอิงได้ดังนี้คือ

1. จากเอกสาร ของฝ่ายส่งเสริมการศาสนาและวัฒนธรรม สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดราชบุรี “ทะเบียนวัดของจังหวัดราชบุรี” พบว่าวัดคงคารามได้ประกาศตั้งเป็นวัดเมื่อปี พ.ศ. 2320 และได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อปี พ.ศ. 2330 ดังนั้นการตั้งถิ่นฐานของชาวมอญในบ้านคงคาเหนือต้องอยู่ในช่วง ปี พ.ศ. 2320 หรือ ก่อนหน้านั้นขึ้นไป

2. จากการคำนวณอายุของโรงศพโบราณแบบรามัญที่ใช้สำหรับบรรจุสรีระร่างของท่านพระครูวิสุทธิบริดี เจ้าอาวาสวัดคงคาราม ซึ่งได้จารึกไว้เป็นภาษามอญ และเป็นโรงมอญที่มีอยู่คู่กับวัดคงคาราม มาแต่อดีตกาล ซึ่งมีอายุไม่ต่ำกว่า 200 ปี

3. โดยการคำนวณ จากช่วงระยะเวลาระหว่างการขึ้นครองราชย์ของรัชกาลที่ 1 เมื่อปี พ.ศ. 2325 และเมื่อพระองค์ทรงสวรรคตในปี พ.ศ. 2352 ดังนั้น การที่เจ้าพระยามารมัญวงศ์และเจ้าพระยามหาโยธา ได้เข้าเฝ้าขอพระราชทานที่ทำกินให้แก่ชาวมอญ ในช่วงหลังจากที่รัชกาลที่ 1 ได้ทรงขึ้นครองราชย์เรียบร้อยแล้ว และทรงพระราชทานที่ทำกินให้แก่ชาวมอญ โดยให้ท้องตรา แก่พระยามอญทั้งเจ็ด ในการไปเลือกที่ตั้งถิ่นฐานที่ทำกินเอง ย่อมสรุปได้ว่า การอพยพมาตั้งถิ่นฐานของชาวมอญในลุ่มน้ำแม่กลอง ต้องอยู่ในช่วง พ.ศ. 2325-2352 ดังนั้น การตั้งขึ้นเป็นหมู่บ้านของชาวมอญชุมชนบ้านคงคาเหนือ จึงมีอายุการก่อตั้งไม่น้อยกว่า 200 ปี

ชุมชนชาวมอญบ้านคงคาเหนือ หมู่ที่ 3 ต.คลองตากุด เป็นชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณพื้นที่ราบลุ่มน้ำแม่กลอง ทางตอนกลางของจังหวัดราชบุรี โดยตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันออกหรือฝั่งซ้ายของ แม่น้ำแม่กลอง โดยพื้นที่ของหมู่บ้านทอดยาวจากทิศเหนือลงมาสู่ทิศใต้ พื้นที่โดยทั่วไปมีลักษณะเป็นที่ราบลุ่มเรียบริมแม่น้ำและลาดต่ำไกลออกไปยังทิศตะวันออก จึงทำให้สภาพพื้นที่มีความเหมาะสม ในการตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัย และทำการเกษตรกรรม ชนชาวมอญที่อพยพมาแต่ครั้งในอดีต จึงได้ก่อตั้งถิ่นฐานขึ้นเป็นชุมชน เนื่องจากพิจารณาเห็นว่าพื้นที่แถบนี้ดินดี

มีความอุดมสมบูรณ์ของน้ำที่จะใช้ในการอุปโภคบริโภค และที่จะใช้ในการทำการเกษตร ประกอบกับกาลต่อมาได้มีการจัดระบบชลประทานผ่านเข้าไปในเขตพื้นที่ทั้งหมด ก็ยังทำให้พื้นที่ที่มีความเหมาะแก่การทำมาหากินในภาคการเกษตร ได้แก่ การทำนาปลูกข้าว และการเพาะปลูกพืชผลอื่นๆ ตลอดจนพื้นที่ทางด้านทิศตะวันตก ซึ่งติดกับแม่น้ำแม่กลอง โดยในอดีตนั้น ได้ใช้เป็นเส้นทางคมนาคมทางน้ำ ในการเดินทางไปมาหาสู่กัน หรือในด้านเศรษฐกิจชุมชนซึ่งใช้เป็นเส้นทางเรือลำเลียงพืชผล และของใช้ที่จำเป็นในครัวเรือน ขึ้นล่องไปมาในการค้าขาย ซึ่งในอดีตนั้นต้องอาศัยการขนส่งทางเรือเป็นเส้นทางหลัก ถึงแม้ว่า ในปัจจุบันการขนส่งทางน้ำจะหมดไปแล้ว แต่แม่น้ำแม่กลองก็ยังคงความสำคัญ ในการเป็นแหล่งอาหารในระบบนิเวศของชุมชน และยังเป็นแหล่งพึ่งพิงนานาประการให้กับผู้คนโดยทั่วไปของสังคมที่มาจากภายนอกกับผู้ที่อยู่อาศัยในชุมชน

บริเวณด้านทิศตะวันตกของหมู่บ้าน ซึ่งมีพื้นที่ติดกับแม่น้ำแม่กลอง แต่เดิมในอดีตนั้นจะมีถนนสายเล็กๆ เป็นถนนดินเลียบชายตลิ่งตลอดแนวหมู่บ้าน ซึ่งผู้คนในชุมชนได้ใช้เป็นเส้นทางหลัก ในการเดินทางไปมาระหว่างหมู่บ้านและตัวอำเภอโพธาราม โดยได้อาศัยความร่วมมือกันจากต้นไม้ใหญ่ที่ขึ้นอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเป็นร่มเงา เนื่องจากในอดีตนั้น ในการเดินทางต้องอาศัยการเดินทางเป็นหลัก ส่วนผู้มีฐานะหรือตำแหน่งก็จะใช้ม้าในการเดินทาง แต่ก็มีเป็นจำนวนน้อย ต่อมาถึงได้มีการจัดกรยานใช้ในการเดินทาง และพัฒนามาเป็นจักรยานยนต์กับรถยนต์ในปัจจุบัน ตามลำดับ ต่อมาถนนสายหลักเส้นนี้ก็ได้รับการพัฒนาปรับปรุงเป็นถนนลาดยาง ในระยะต่อมา ก็ได้มีการสร้างถนนสายหลักขึ้นภายในชุมชน อีกหลายเส้นทาง ได้แก่ ถนนสายวัดป่า-คงคา ถนนสายบ้านไร่-คงคา ถนนสายเลียบทางรถไฟ ถนนเลียบคลองชลประทาน และถนนสายค่ายหลวง-เข้าหมู่บ้าน เพื่อรองรับการขยายตัวของชุมชนกับเชื่อมต่อกับหมู่บ้านใกล้เคียง

สถานที่ซึ่งเป็นศูนย์รวมจิตใจ ของชาวมอญภายในชุมชนและในแถบลุ่มน้ำแม่กลอง ได้แก่ “วัดคงคาราม” เป็นวัดที่บรรพชนชาวมอญในอดีต ได้ทุ่มเทให้ทั้งกำลังแรงกาย ทรัพย์สินเงินทองและภูมิปัญญา ช่วยกันสรรค์สร้างเอาไว้อย่างวิจิตรบรรจง เพื่อถวายเป็นพุทธบูชาและเป็นสถานที่ในการประกอบกิจกรรมของสงฆ์และฆราวาสในทางพุทธศาสนา อันแสดงให้เห็นถึงความยึดมั่นในพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า อันถือเป็นหลักสำคัญในการดำเนินวิถีชีวิต โดยในขณะปัจจุบันวัดคงคารามได้กลายเป็นสถานที่ซึ่งมีความสำคัญและทรงคุณค่าในระดับชาติ เนื่องจากเป็นแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาและวิถีชุมชนในอดีต เช่น ในด้านสถาปัตยกรรม จากเรือนไทยไม้สักที่ทรงคุณค่าในด้านของประวัติความเป็นมาและความสวยงาม 2 หลัง คือ ภูมิ 9 ห้อง และภูมิ 7 ห้อง ซึ่งใช้เป็นที่อยู่จำพรรษาของพระครูรามัญญาธิบดี โดยได้รับการยกย่องจากนักวิชาการทางสถาปัตยกรรมว่าเรือนไทยภูมิ 9 ห้อง เป็นเรือนไทยที่ใหญ่และงามที่สุดในประเทศไทยในขณะนี้ ประการต่อมาคือ ในงานจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถ ที่มีความงดงามวิจิตรอย่างมากที่เทียบได้กับเชิงช่างชั้น

ครู ภาพเขียนบนผนังยังมีสภาพค่อนข้างสมบูรณ์ โดยใช้สีฝุ่นผสมกาว เขียนบนผนังปูนฉาบละเอียดบางๆ ในการเล่าเรื่องชาดก ความเชื่อและพุทธศาสนา ซึ่งนักศึกษา ผู้ที่สนใจในงานจิตรกรรม และนักวิชาการ ได้ให้การยอมรับว่ามีความวิจิตรงดงามยิ่งนัก ทั้งนี้ยังเป็นผลจากการที่บรรพชนชาวมอญ ได้อุตสาหะและพยายามรังสรรค์ผลงาน สร้างสิ่งที่ทรงคุณค่าเอาไว้ สามารถกล่าวได้ว่า เป็นทั้งมรดกและต้นทุนหลักทางสังคมของชุมชนแห่งนี้ และรวมถึงสังคมโดยรวม ให้แก่ชนรุ่นหลังได้ศึกษาเรียนรู้และได้ใช้ประโยชน์สืบต่อไป อันได้ก่อให้เกิดความเป็นปึกแผ่นแก่ชุมชนบ้านคงคาเหนือ ในด้านของจิตวิญญาณและวิถีของชุมชนชาวมอญร่วมกัน ตราบเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

ความสำคัญของบ้านคงคาเหนือ อีกประการหนึ่งก็คือ ในบรรดาผู้ว่าราชการจังหวัดหัวเมืองนั้น มีนิवासสถานอยู่บ้านคงคาเหนือถึง 4 เมือง คือ พระท่ากระดาน พระไทรโยค พระท่าตะกั่ว และพระท่าขนุน ลูกหลานของพญามอญทั้ง 4 หัวเมืองนี้ก็ยังคงพักอาศัยอยู่เหมือนในอดีตเมื่อสองร้อยกว่าปีมาแล้ว ถึงแม้ว่าจะมีลูกหลานบางส่วนอพยพไปอยู่ถิ่นอื่นบ้างก็ตาม ลูกหลานเหล่านี้ก็ยังคงอนุรักษ์รักษาวัฒนธรรมมอญไว้ได้เป็นอย่างดี

5. วิถีวัฒนธรรมชุมชนบ้านคงคาเหนือ

ในทุกระบบสังคมจะต้องมีกรอบกติกา ซึ่งใช้เป็นแบบแผนมาตรฐานในการดำเนินวิถีชีวิต ประจำวัน ทั้งในด้านวิธีคิดและแนวทางการประพฤติปฏิบัติ ซึ่งสิ่งเหล่านั้น มีมาตั้งแต่ครั้งโบราณกาลที่ผู้คนในแต่ละยุคสมัย ได้สั่งสมและถ่ายทอดประสบการณ์สืบต่อกันมา ในลักษณะของเชิงวิวัฒนาการ ผสมกับการพัฒนาหรือการประยุกต์วัฒนธรรมให้สอดคล้องเข้ากับบริบทสภาพปัจจัยแวดล้อม ในแต่ละช่วงเวลาของกาลสมัย

วัฒนธรรมคือกลไกหลักที่ผู้คนในสังคมนั้นๆ ได้นำมาใช้เป็นเสมือนหลักอันมาตรฐานของแต่ละสังคมในการสรรค์สร้างให้สังคมนั้น ดำรงวิถีการอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข บนพื้นฐานของปมประวัติดั้งความเป็นมาร่วมกัน ดังนั้นวิถีวัฒนธรรมแต่ละสังคม จึงมีความแตกต่างกันไปตามแต่รากเหง้าความเป็นมา และบริบทสภาพแวดล้อม

นับตั้งแต่อดีต ที่มอญได้ตั้งอาณาจักรของตนเองมาจวบจนปัจจุบัน รวมระยะเวลาได้กว่าสองพันปีแล้ว ถึงแม้ว่ามอญจะสูญสิ้นเอกราชไป แต่ชนชาติมอญก็ได้สรรค์สร้างอารยธรรมของตนเองที่มีความโดดเด่นและทรงคุณค่า ไว้ให้แก่สังคมชนชาติอื่นได้ศึกษาเรียนรู้และนำไปปรับใช้กับสังคมตนเอง ซึ่งในแบบแผนทางวัฒนธรรม ที่เป็นบรรทัดฐานทางสังคมด้านความคิด ความเชื่อและรูปแบบแห่งวัตรปฏิบัติ ที่ชาวมอญได้ช่วยกันสร้างสมไว้ในอดีตและได้ถ่ายทอดมายังชนรุ่น

หลัง นั้นมีนัยยะแห่งสื่อความหมายที่สำคัญหรือปริศนาธรรมที่แฝงอยู่ภายใน อันเป็นผลจากการที่ชาวมอญได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนา และหลักการดำรงชีวิตที่เคารพสอดคล้องต่อธรรมชาติ กับการมีปฏิสัมพันธ์ต่อสิ่งสูงสุดทางจิตวิญญาณ รวมถึงเหตุปัจจัยในอดีตจากการที่มอญได้ทำการติดต่อกับชนต่างชาติที่เดินทางเข้ามาติดต่อด้านค้าขาย พร้อมกับการเผยแพร่ศาสนธรรมของตนเอง ซึ่งผู้ที่มาปฏิสัมพันธ์เหล่านี้เป็นผู้ที่มีความรู้ในสรรพวิทยาต่าง ๆ ทำให้ชาวมอญได้รับความรู้ในด้านศิลปวิทยาการสาขาต่าง ๆ และได้ปรับมาเป็นของตนเอง ซึ่งก่อให้เกิดความเจริญก้าวหน้าขึ้นตามลำดับ จนภายหลังต่อมาวิถีวัฒนธรรมของชาวมอญ จึงได้รับการยอมรับว่ามีความโดดเด่นในอัตลักษณ์ของตนเอง เป็นอย่างมาก และเกิดการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมของชาวมอญไปยังสังคมของรัฐชาติต่าง ๆ ในแถบดินแดนของเอเชียอาคเนย์

ชุมชนชาวมอญ (ไทยรามัญ) บ้านคางคกเหนือ หมู่ที่ 3 ตำบลคลองตากต อ.โพธาราม จ. ราชบุรี ก็เป็นสังคมย่อยอีกสังคมหนึ่งในประเทศไทย ที่มีพัฒนาการทางสังคมและวิถีวัฒนธรรมที่เก่าแก่อันเป็น มรดกสืบทอดมาจากบรรพชนของตนเอง ซึ่งผู้คนในชุมชนยังคงช่วยกันธำรงรักษาวัฒนธรรมไว้ได้เป็นอย่างดี ตามแนวทางดั้งเดิมของบรรพบุรุษ ทั้งในด้านขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อในเรื่องของพุทธศาสนาและการนับถือผี ตลอดจนการจัดพิธีกรรมต่างๆ ที่เป็นรูปแบบอันเฉพาะของชนชาวมอญ ซึ่งมีเอกลักษณ์อันแสดงถึงความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ ในประเทศไทย ที่ได้สืบทอดเชื้อสายต่อเนื่องกันมานานกว่าสองร้อยปีแล้ว วัฒนธรรมพื้นฐานในการดำเนินวิถีชีวิตของชุมชนชาวมอญบ้านคางคกเหนือ สรุปได้ดังนี้คือ

5.1 ความเชื่อของชาวไทยเชื้อสายมอญ ในด้านของความเชื่อของคนไทยเชื้อสายมอญบ้านคางคกเหนือ ตั้งแต่อดีตมานั้น มีความเชื่อในเรื่องการนับถือผีควบคู่กับการนับถือพุทธศาสนา ซึ่งใช้เป็นหลักยึดเหนี่ยวทางจิตใจที่มีความเชื่อมั่นและความศรัทธาอย่างลึกซึ้งเหนียวแน่น ดังนั้น ในการดำเนินวิถีชีวิตของชนชาวมอญ จึงมีความเกี่ยวข้องกับผูกพันกับวัด พระสงฆ์ การทำบุญ และการนับถือผีตามที่บรรพชนได้สั่งสอนและนำไปปฏิบัติอยู่เสมอมิได้ขาด

วัด คือ สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวมอญทุกคนให้ความเคารพ และถือเป็นกิจหน้าที่ในการที่จะต้องช่วยกันทำนุบำรุงรักษาวัดให้มีความมั่นคงแข็งแรง รวมถึงต้องช่วยกันเป็นธุระในการจัดหาเครื่องใช้ต่างๆ ที่วัดจำเป็นต้องใช้ในกิจของสงฆ์และในกิจการอันเป็นส่วนรวมของชุมชน เพื่อให้เป็นภาระแก่พระสงฆ์ มากเกินไป เพื่อที่พระท่านจะได้มีเวลาในการศึกษาพระธรรมวินัยมากขึ้น ดังนั้น ชาวมอญผู้ที่มีทรัพย์ก็จะทำบุญให้กับวัด เพื่อที่วัดจะได้นำไปบูรณปฏิสังขรณ์ เสนาสนะหรือกุฏิอาคารถุมน เพื่อให้คณะสงฆ์ได้มีที่ในการทำสังฆกรรมได้อย่างสมบูรณ์ไม่ติดขัด ส่วนผู้ที่ทรัพย์น้อยก็จะเข้าไปช่วยในด้านแรงงานในกิจการต่างๆ ของวัด ส่วนผู้ที่มีความรู้ทางด้านกฎหมาย ก็จะเข้าไปช่วยเหลืองานวัดตามแต่ความถนัดความสามารถที่ตนมีอยู่ ชาว

มอญเชื่อว่าเมื่อได้ทำบุญต่อพระสงฆ์หรือต่อพระพุทธศาสนาแล้ว ย่อมจะก่อให้เกิดเป็นอานิสงค์ และกุศลผลบุญต่อตนเองและครอบครัวเป็นอย่างยิ่ง อันจะเกื้อหนุนส่งผลให้ตนเองและบุตรหลาน มีความเจริญก้าวหน้าในการประกอบอาชีพ การงาน และมีความเป็นอยู่ที่เป็นสุข ทั้งในชาตินี้และชาติหน้า

ในอดีตนั้น เมื่อคนมอญจะไปวัดก็ต้องแต่งกายให้เรียบร้อย ไม่ประเจิดประเจ้อ เมื่อพบเห็นพระสงฆ์ก็ต้องนั่งลงไหว้ ขณะพูดกับพระท่านก็ต้องประนมมือตลอด เมื่อพระท่านผ่านไปแล้วยิ่งลุกขึ้นเดินต่อไปได้ ขณะเมื่อจะออกจากวัดก็ต้องเก็บขยะหรือถอนหญ้า ตัดมือไปทิ้งด้วยความเชื่ออย่างหนึ่งของชาวมอญ คือ ชาวมอญจะไม่เอาสิ่งหนึ่งสิ่งใดซึ่งเป็นของวัด มาถือครองเป็นของตนหรือเอามาเก็บไว้ที่บ้านอย่างเด็ดขาด เพราะเชื่อว่าจะทำให้ครอบครัวต้องประสบความหายนะ หรือ “ทำมาหากินไม่ขึ้น” ดังนั้น การไปขอหยิบยืมของวัดมาเพื่อใช้ในงานที่บ้าน เมื่อเสร็จงานแล้วต้องรีบนำส่งคืน ถ้าเกิดมีการตกค้าง ต่อมาได้พบเห็นในภายหลัง ก็ต้องรีบนำส่งคืนโดยไม่ชักช้า หากชำรุดเสียหายก็ต้องซ่อมแซมหรือจัดซื้อทดแทนคืนให้วัด เพื่อมิให้เกิดการติดค้างไปทั้งในชาตินี้และภพหน้า ดังความเชื่อที่ชาวมอญสะท้อนให้เห็นโดยได้กล่าวว่า แม้แค่เพียงเม็ดดิน เม็ดทรายเม็ดเล็กๆ ที่ติดเท้าออกไป ขณะเมื่อเดินออกจากวัดไปนั้น ถึงจะมีจำนวนน้อยนิดก็เชื่อว่าเป็นบาปแล้ว ดังนั้น จึงได้มีประเพณีขนทรายเข้าวัดในโอกาสต่างๆ เพื่อทำบุญทดแทน ชาวมอญเชื่อว่าพระสงฆ์ผู้ซึ่งสืบทอดพระพุทธศาสนาเป็นผู้ที่มีบุญกุญญาสูง ท่านจึงสามารถบวชเรียนเป็นพระครองพรหมอยู่ได้ ดังนั้น พระสงฆ์จึงได้รับการเคารพนับถือและการเชื่อฟังอย่างสูงยิ่งจากชาวไทยรามัญตั้งแต่เด็กจนถึงคนเฒ่าคนแก่ เมื่อมีปัญหาคับข้องใจเกิดขึ้นแก่บุคคลหรือในชุมชน ที่ไม่อาจแก้ไขกันเองได้ ตั้งแต่ครั้งอดีตมาจนถึงปัจจุบัน ก็จะนำความข้อปัญหาเข้าไปปรึกษา ขอคำแนะนำในการคลี่คลายปัญหาจากพระสงฆ์ในวัด ดังได้รับการบอกเล่าจากคนเฒ่าคนแก่ในชุมชนว่า เจ้าอาวาสของวัดคงคารามแต่ละท่านนอกจากจะทำการปกครองเหล่าคณะสงฆ์ ทั้งภายในวัดและในเขตการปกครองแถบลุ่มแม่น้ำแม่กลองแล้ว ท่านยังเป็นผู้ที่ให้คำแนะนำ เป็นผู้ชำระความและไกล่เกลี่ยในเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านซึ่งหาข้อยุติไม่ได้ คำกล่าวหรือข้อตัดสินของท่านถือได้ว่าเป็นข้อยุติสุดท้ายที่ทุกคนให้การยอมรับ

นอกจากพุทธศาสนาแล้ว ความเชื่อหลักประการต่อมาคือความเชื่อในเรื่องผี ชาวมอญบ้านคงคาเหนือ ยังคงความเชื่อที่ว่าผีมีอยู่จริงหรืออาจกล่าวโดยรวมได้ว่า เป็นสิ่งที่เหนือธรรมชาติ ซึ่งแยกออกได้เป็นสองระดับคือในระดับครัวเรือน เช่น การนับถือผีบรรพบุรุษซึ่งเป็นการเชื่อ ที่มีรูปแบบวิธีการปฏิบัติในการเข้าถึงความเชื่ออันเป็นการเฉพาะของแต่ละตระกูล โดยเชื่อว่าต้องนับถือและกระทำตามแนวทางบรรพบุรุษที่ได้กระทำมา ซึ่งถ้าเกิดการฝ่าฝืนไม่เชื่อฟังหรือละเลยไม่กระทำตามกฎเกณฑ์ ก็จะได้รับบทลงโทษจากผี เช่น ทำให้เกิดการเจ็บป่วย เกิดเหตุ

เภทภัย หรือการทำมาหากินไม่ขึ้น ทั้งแก่ตนเองหรือบุตรหลานในครัวเรือน ส่วนความเชื่อในระดับของชุมชน เช่น การนับถือผีประจำหมู่บ้าน รวมถึงผี และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั่วไป ที่มีอยู่ในชุมชน ที่เชื่อกันว่าจะช่วยคุ้มครองให้หมู่บ้าน มีความปลอดภัยจากสิ่งไม่ดีทั้งปวง โดยทุกคนในหมู่บ้านต้องให้ความเคารพ และมีวิธีการของชุมชนในการแสดงถึงความเคารพนับถือ เช่น การจัดเลี้ยงผีประจำหมู่บ้านที่ศาลเจ้าเป็นประจำทุกปี หรือการจัดของเซ่นไหว้แก่สิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นๆ เป็นการครั้งคราวเมื่อชุมชนมีงาน โดยความเชื่อเหล่านี้ชุมชนยังคงให้ความนับถือและได้ปฏิบัติสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน

ความเชื่อในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินวิถีชีวิตประจำวัน ชุมชนก็ได้รับเอาความเชื่อในด้านต่างๆ ของสังคมภายนอกเข้ามาปรับใช้ในการดำรงวิถีชุมชนมากขึ้นกว่าเดิม เนื่องจาก การปรับตัวทางวัฒนธรรม เช่น การรับเอาความเชื่อในเรื่องพรหมณ์ เข้ามาใช้ในการประกอบพิธีการต่างๆ ในชุมชน เช่น การตั้งศาลพระภูมิเจ้าที่ การปลูกบ้านเรือน หรือแม้แต่ในปัจจุบันก็มีการเปิดกว้างทางความเชื่อมากขึ้นกว่าเดิมในอดีต อาทิ เช่น การรับเอาวัฒนธรรมของชาวจีนเข้ามาปรับใช้ในเรื่องการปรับตำแหน่ง ฮวงจุ้ย ของอาคารหรือตำแหน่งการวางสิ่งของต่างๆ ภายในบ้าน ซึ่งสามารถพบเห็นได้ทั่วไปในชุมชนและก็เป็นเรื่องปกติในสังคม เนื่องจากเชื่อว่าการรับเอาสิ่งที่ดีๆ จะมีแต่คุณและเป็นผลดีต่อบุคคลหรือครัวเรือน

5.2 ภาษามอญ คนมอญในปัจจุบัน ถือว่าเป็นชนกลุ่มน้อยกลุ่มหนึ่งในประเทศพม่า ซึ่งในอดีตได้ตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยเป็นปึกแผ่น จนกลายเป็นอาณาจักร อยู่ทางตอนกลางจรดอ่าวเมาะตะมะทางภาคใต้ของพม่าและในช่วงสมัยทวารวดีระหว่างพุทธศตวรรษที่ 12-17 มอญก็ได้ตั้งเป็นอาณาจักรในไทยบริเวณทางตอนกลางตลอดถึงภาคตะวันตกของประเทศไทย จากความรุ่งเรืองของมอญ ทำให้มอญได้คิดค้นภาษาของตนเองขึ้นมาเพื่อใช้ในการติดต่อสื่อสาร ซึ่งมีทั้งภาษาพูดและภาษาเขียน โดยนักวิชาการด้านภาษาศาสตร์และทางมานุษยวิทยา ได้จัดให้ภาษามอญ อยู่ในตระกูลภาษามอญ-เขมร (Mon-Khmer) หรือ ในกลุ่ม ตระกูลออสโตร-เอเชียติก (Austro Asiatic)

ชาวมอญเป็นผู้ที่มีความรู้ทางศาสนา อักษรศาสตร์ ตลอดจนประเพณีพิธีต่างๆ เป็นอย่างมาก โดยศูนย์รวมของความรู้วิทยาการต่างๆ เหล่านี้จะถูกเก็บรวบรวมไว้ที่วัด อยู่ในรูปของคัมภีร์ใบลานและสมุดข่อย ซึ่งมีให้เห็นอยู่ทุกวัด โดยชาวมอญได้นำติดตัวมาจากเมืองมอญแต่ครั้งที่ได้อพยพมา ต่อมาชาวมอญก็ได้ทำการจดจารกันขึ้นมาใหม่ หลังจากที่ได้อพยพมาตั้งถิ่นฐานมั่นคงดีในเมืองไทย วัดซึ่งเป็นศูนย์กลางของชุมชนชาวมอญ ถูกใช้เป็นสถานที่ในการจดจารและการเขียนบันทึก เรื่องราว ความรู้ศิลปะวิทยาการสาขาต่างๆ โดยผู้ที่มีความรู้ ซึ่งองค์ความรู้ที่ชาวมอญได้ช่วยกันบันทึกนั้นก็จะเป็นเรื่องราวทางพุทธศาสนา ประเพณีวัฒนธรรม กฎหมาย

ประวัติศาสตร์ของชาติมอญ ประวัติของบุคคล วรรณคดีและตำราต่างๆ ในการบันทึกใบลานหรือ คัมภีร์ต่างๆ เหล่านี้ เมื่อเสร็จสิ้นจบลงก็จะทำการลงระบุดึงวันเวลา สถานที่และชื่อผู้ที่ทำการจด จารบันทึกไว้ เพื่อให้ตรวจสอบได้ง่ายขึ้นและช่วยให้ผู้อ่านสามารถทราบได้ถึงช่วงลำดับของเวลา กับสามารถเรียนรู้ เชื่อมโยงเหตุการณ์ หรือเรื่องราวในอดีตของเหตุการณ์ ของบุคคล ของชุมชน และของชาติมอญ ได้อย่างต่อเนื่องเป็นรูปธรรมชัดเจนมากยิ่งขึ้น

การถ่ายทอดองค์ความรู้ในวิถีวัฒนธรรมของชาวมอญ ผ่านกลไกกับเครื่องมือที่ใช้ ในกระบวนการสื่อสาร เพื่อสืบทอดองค์ความรู้จากชนรุ่นบรรพบุรุษไปยังรุ่นหลัง โดยผ่านการบอก เล่าทั้งที่เป็นภาษาพูดที่ใช้ภาษามอญในการถ่ายทอดเรื่องราวระหว่างผู้คนในสังคม กับภาษาเขียน ที่ใช้ในการบันทึกเรื่องราวเหตุการณ์ทั้งภาคหลวงและภาคราษฎร์ ของชนชาวมอญ สรุปประเด็น หลักได้ดังนี้

1. การพูดภาษามอญ คนมอญจะพูดภาษามอญก็ต่อเมื่ออยู่ในกลุ่มของชาวมอญด้วยกันเองโดยสถาบันครัวเรือนจะเป็นแหล่งเรียนรู้ในการพูด การฟัง โดยบรรพชนที่สูงอายุในครัวเรือนจะเป็นผู้ที่พูดกันเอง และช่วยการฝึกฝนการพูดการฟังให้ เมื่อลูกหลานได้รับฟังตั้งแต่เด็กก็จะเกิดการซึมซับการเรียนรู้และความเข้าใจ จนแปลความหมายและเข้าใจได้ ซึ่งในเบื้องต้นก็เป็นการรับฟังถึงคำสั่ง การโต้ตอบคำถาม การบอกเล่าเรื่องราว ที่เป็นอยู่ในวิถีประจำวันของครัวเรือน ต่อมาเมื่อได้ใช้ภาษามอญในระดับของชุมชน เช่น การพูดคุยสื่อสารระหว่างครัวเรือนชาวมอญด้วยกันเอง หรือกลุ่มเพื่อนภายในชุมชน ต่อมาก็เป็นระดับสังคม ที่เป็นการพูดคุยกันในสถานที่กลางในชุมชนและมีความหลากหลายของผู้คนที่มา เช่น ที่วัด หรือร้านค้า แต่เมื่ออยู่นอกชุมชนก็จะพูดภาษาไทยกัน ในปัจจุบันผู้ที่พูดภาษามอญก็จะเป็นผู้สูงอายุ

2. ภาษาเขียน ภาษามอญเป็นภาษาคำโดดอยู่ในตระกูลมอญ-เขมร ที่มีอายุยืนยาวกว่าพันปี โดยมีพยัญชนะ จำนวน 35 ตัว แยกเป็นพยัญชนะอโฆษะ 17 ตัว พยัญชนะโฆษะ 18 ตัว ซึ่งเมื่อพยัญชนะทั้งสองหมู่นี้ผสมกันกับสระแล้วจะออกสำเนียงที่แตกต่างกันไป โดยภาษามอญมีสระอยู่ 2 แบบ คือสระลอย หมายถึงสระที่สามารถอ่านออกเสียงได้ด้วยตัวเอง จำนวน 12 ตัว กับสระจมคือสระที่ไม่สามารถอ่านออกเสียงได้ด้วยตัวเอง จำนวน 12 ตัว ในปัจจุบัน คนมอญและคนไทยเชื้อสายมอญ ที่สามารถอ่านออกเขียนได้อย่างดีหรือเชี่ยวชาญนั้น ในแต่ละชุมชนของชาวมอญมีอยู่เป็นจำนวนน้อยมาก โดยในอดีตนั้นชาวมอญได้มีการจดบันทึกเอกสารหรือสิ่งของที่เป็นภาษามอญ ตามที่พบเห็นสรุปได้ดังนี้

1. คัมภีร์ใบลาน ซึ่งที่ทำมาจากใบลานและทำด้วยงาช้าง
2. สมุดข่อย

3. หลักศิลาจารึกภาษามอญที่เมืองโบราณนครปฐม เมืองโบราณลพบุรี และ เมืองโบราณลำพูน ที่ได้กล่าวถึงเรื่องราวของราชวงศ์พระนางจามเทวี กับพระเจ้าอาทิตย์ ซึ่งเนื้อหาคล้ายคลึงกับตำนานทางภาคเหนือในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20-21

4. จารึกในเหรียญดินเผาและแผ่นอิฐ ที่มีเนื้อหาข้อความจารึกไว้ในลักษณะเชิงส่งเสริมความคิดความเชื่อที่ให้แก่คนได้กระทำแต่ความดี และจะได้เป็นเนืองนิตย์ส่งผลให้ดีในชาติภพหน้า ซึ่งจารึกเหล่านี้จะใช้ในการประกอบกิจการงานบุญ

ชาวมอญบ้านคงคาเหนือ ในปัจจุบันนี้ก็ยังคงใช้ภาษามอญ ในการพูดคุยติดต่อสื่อสารระหว่างกัน ในเรื่องราวต่างๆ โดยทั่วไปที่เกิดขึ้นทั้งภายในและสังคมภายนอกหมู่บ้าน ซึ่งอย่างน้อยเมื่อพบเห็นกันก็ต้องทักทายกันเป็นภาษามอญ ตามแต่โอกาสที่พบเจอกัน เช่น เจียะเปิงตอยมั่วแนม-กินข้าวแล้วหรือยัง ม่งมีบ๊ะ-อยู่สบายดีหรือเปล่า ฮนายอาลาเรา-พี่ชายจะไปไหน ฯลฯ การพูดภาษามอญกันนี้จะใช้เฉพาะกับคนภายในชุมชนเดียวกันเท่านั้น เมื่อมีคนนอกชุมชนเข้ามาอยู่ด้วยในการสนทนาก็จะเปลี่ยนมาใช้ภาษาไทยเพื่อเป็นการให้เกิดมีคนนอก โดยผู้ที่ยังสามารถใช้ภาษามอญได้ดีในปัจจุบันส่วนใหญ่แล้วจะเป็นผู้สูงอายุ ส่วนผู้ที่มีอายุสี่สิบปีขึ้นไป ก็ยังสามารถใช้ภาษามอญในการพูดคุยได้ดีพอสมควร เนื่องจากสภาพสังคมสมัยก่อนนั้น ผู้คนชาวมอญยังมีการใช้ชีวิตส่วนใหญ่อยู่ในชุมชนตลอดเวลา ดังนั้น การที่อยู่ในครัวเรือนในหมู่บ้าน ก็ทำให้ขณะที่ตอนเป็นเด็กได้ซึมซับภาษามอญจากการฟัง และการได้พูดกับพ่อแม่ หรือคนเฒ่าคนแก่ในครัวเรือนและในหมู่บ้านอยู่ตลอดเวลา ในอดีตนั้น ในหมู่บ้านคงคาเหนือนิยมที่จะพูดกันแต่ภาษามอญเป็นภาษาหลัก จึงทำให้คนรุ่นที่มีอายุสี่สิบปีขึ้นไปนั้นยังพูดภาษามอญได้ดี ซึ่งในคนรุ่นหลังๆ ถัดมา เมื่อสังคมเปิดกว้างสู่ภายนอกมากขึ้น ก็มีโอกาสในการเดินทางไปศึกษาที่อื่นเป็นเวลานานๆ หรือได้ไปทำงานในท้องถิ่นอื่นเป็นเวลานาน ทำให้มีโอกาสได้ใช้ภาษามอญได้น้อยครั้งเข้า เมื่อนานเข้าก็ลืมหรือพินความจำได้ช้า ดังนั้นเมื่อต้องการพูดสื่อสารก็ทำให้นึกคำพูดไม่ออกหรือต่อคำพูดเป็นประโยคได้ช้ามาก และประกอบกับการเปลี่ยนแปลงไปของสภาพสังคมโลกที่มีการพัฒนามากขึ้น เช่น จากระบบสื่อในปัจจุบันที่มีลักษณะของโครงข่ายเชื่อมโยงที่มีความเป็นสากลมากขึ้น ดังนั้น ภาษาอังกฤษที่ถูกใช้เป็นภาษากลางในการติดต่อสื่อสารกัน จึงมีความสำคัญและจำเป็นมากกว่าภาษาอื่น เป็นเหตุให้ความสนใจในภาษาของคนรุ่นหลังยอมเปลี่ยนไป เนื่องจากคุณประโยชน์ในการสนทนาที่แตกต่างกันในการดำรงชีวิต และการคำนึงถึงการใช้ประโยชน์ในอนาคต จึงเป็นเหตุปัจจัยเริ่มต้นที่ก่อให้เกิดการเริ่มสูญหายไปของภาษามอญจากระบบสังคม ที่เริ่มปรากฏให้เห็นชัดเจนขึ้นในปัจจุบัน โดยสังเกตเห็นได้จากการใช้ภาษาของบุตรหลานชาวมอญรุ่นปัจจุบันและอีกปัจจัยหนึ่งมาจากระบบการศึกษา คือการใช้ภาษาไทยและภาษาอังกฤษ เป็นหลักในการเรียนการสอน ทำให้ขาดการต่อเนื่องในการใช้ภาษามอญ ในอดีตนั้น วัดคงคารามได้มี

การจัดการสอนภาษามอญให้กับเด็ก โดยมีพระเป็นผู้สอนให้ เมื่อพระท่านได้มรณภาพไปแล้ว ก็ขาดพระผู้เชี่ยวชาญที่จะมาสอนทดแทนได้ ประกอบกับในปัจจุบันผู้คนในชุมชนที่อ่านได้และเขียนตัวหนังสือมอญเป็น ที่มีอยู่ในหมู่บ้านก็เหลืออยู่น้อยมาก ส่วนในระดับเชี่ยวชาญจนสามารถถ่ายทอดและสั่งสอนได้นั้นก็จำนวนน้อย ดังนั้น การที่จะรักษาวัฒนธรรมด้านภาษามอญ ทั้งในภาษาพูดและภาษาเขียนซึ่งถือได้ว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญ ในการที่จะดำรงอัตลักษณ์ของชาวมอญ จะต้องทำการปรับตัวทำการแก้ไขข้อจำกัดอย่างเร่งด่วน ส่วนการใช้ภาษามอญในทางพุทธศาสนาของวัดคงคาราม ซึ่งเป็นศูนย์กลางของชุมชนในปัจจุบันนี้ ก็ยังมีการใช้ภาษามอญอยู่เป็นประจำ ในพิธีกรรมทางสงฆ์ เช่น การอาราธนาศีลการอาราธนาธรรม การให้ศีล การสวดพระอภิธรรม การสวดมนต์ทำวัตรเช้า ทำวัตรเย็นของพระสงฆ์ และของเหล่าอุบาสกอุบาสิกาชาวมอญในวันพระหรือวันธรรมสวนะต่างๆ ที่ได้ปฏิบัติกันอยู่อย่างสม่ำเสมอเป็นประจำ

ตารางที่ 1.3

จำนวนประชากรชาวมอญ(รามัญ) บ้านคงคาเหนือ

หมู่ที่ 3 ต.คลองตากต อ.โพธาราม จ.ราชบุรี

ลำดับ ที่	ประชากร	จำนวน (คน)	คิดเป็นร้อยละ	หมายเหตุ
1	ชาวไทยเชื้อสายมอญ	594	56.90	
2	คนไทยและชนเชื้อชาติอื่นๆ	450	43.10	
		1,044	100	

ที่มาของข้อมูล จากการสำรวจของผู้ศึกษา

ทำการสำรวจระหว่างวันที่ 9-16 เมษายน พ.ศ. 2552

ตารางที่ 1.4

จำนวนประชากรชาวมอญ(รามัญ) ที่มีความสามารถในการสื่อสารโดยใช้ภาษามอญ
บ้านคงคาเหนือ หมู่ที่ 3 ต.คลองตากคต

ลำดับ ที่	ความสามารถในการสื่อสาร โดยใช้ภาษามอญ	จำนวน (คน)	ร้อยละ ของประชากรชาวมอญ	หมายเหตุ
1	ฟังภาษามอญได้ (เข้าใจ)	256	43.10	
2	พูดภาษามอญได้ (ขั้นพูดโต้ตอบ-เล่าเรื่อง-อธิบายได้)	147	24.75	
3	เขียนภาษามอญได้	6	1.01	
4	ฟังไม่ออก พูดไม่เป็นและเขียนไม่ได้	185	31.14	
			100	

ที่มาของข้อมูล จากการสำรวจของผู้ศึกษา

ทำการสำรวจระหว่างวันที่ 9-16 เมษายน พ.ศ. 2552

5.3 อาหาร ชุมชนบ้านคงคาเหนือนี้ โดยสภาพพื้นที่แล้วมีความอุดมสมบูรณ์ในเรื่องของอาหารการกินเป็นอย่างมาก เนื่องด้วยตั้งแต่ในอดีตเป็นต้นมา ชุมชนแห่งนี้เป็นชุมชนที่มีอาชีพทำนาปลูกข้าวเป็นหลัก ก่อนที่จะได้ไปประกอบอาชีพอื่นๆ ในภายหลัง ดังนั้นจึงทำให้ชุมชนแห่งนี้มีข้าวในการบริโภคตลอดทั้งปี ไม่ขาดแคลน ถึงแม้ในปัจจุบันการปลูกข้าวจะลดน้อยลงไปบ้าง ก็ไม่มีผลกระทบมากนัก เนื่องจากผู้ที่ไม่ได้ทำนาส่วนมากก็มีที่ดินให้ผู้อื่นเช่าทำนา โดยคิดค่าเช่าเป็นข้าวเปลือก ประการต่อมาชุมชนอยู่ติดแม่น้ำแม่กลองที่มีความสมบูรณ์ของสัตว์น้ำ เป็นอย่างมาก แม้ว่าในปัจจุบัน สัตว์น้ำจะมีจำนวนลดลงไป แต่ก็ยังคงหากินได้ไม่ขาดแคลน เช่น ปลาตก ปลาตะเพียน ปลาสร้อย ปลาลักล้วย ปลาเยือก กุ้งแม่น้ำ ฯลฯ ส่วนวิธีการ ในการจับสัตว์น้ำก็ยังคงใช้วิธีดั้งเดิมอยู่ เช่น การทอดแห การวางตะครีต การลอยตาข่าย การตักกว้า การวางลอบ

การวางเบ็ดราว ส่วนวิธีการหาปลาที่สูญหายไปแล้วคือ การยกยอ กับการลากเชือก เนื่องจากระดับของน้ำในแม่น้ำที่ต่ำลงกว่าอดีตมากและสภาพพื้นผิวดินได้นำที่ไม่มีทราย ส่วนพืชผัก ผลไม้ที่นำมากินหรือปรุงเป็นอาหารของแต่ละครัวเรือน ก็มีการปลูกกินกันเอง เช่น พืชผักสวนครัว ข้าวโพด ถั่วฝักยาว มะม่วง ชมพู ส่วนผักที่ขึ้นโดยทั่วไปตามธรรมชาติที่มีในชุมชนตามชายทุ่งหรือทำน้ำ เช่น ผักบุ้ง ผักแว่น ผักกระถิน ฯลฯ ทุกคนก็สามารถเก็บกินได้ ไม่มีการหวงกัน ต่อมาภายหลังเมื่อการคมนาคมติดต่อกับตลาดโพธาราม สะดวกขึ้นการซื้อหาของกินของใช้ก็มีความสมบูรณ์มากขึ้นกว่าเดิม จึงกล่าวได้ว่าเป็นชุมชนที่มีความอุดมสมบูรณ์ในเรื่องของอาหาร เป็นอย่างมาก

อาหารหลักประจำวันของชาวมอญบ้านคงคาเหนือ ก็จะเหมือนกับอาหารทั่วไปของคนไทยภาคกลาง คือ รับประทานข้าวเจ้า กับ กับข้าว เรียกว่า “อะนะเปิง” (อะนะ-กับข้าว , เปิง-ข้าว) และผักน้ำพริก เป็นหลักของอาหารแต่ละมื้อ ดังนั้น ในภาคสำหรับข้าว ก็จะต้องมี แกง ผัก น้ำพริก เป็นหลัก ส่วนของผัก ของทอดหรือของย่าง นั้น ก็เป็นครั้งคราวตามแต่โอกาส ในสมัยก่อนการหุงข้าว (คูนเปิง, คูน-หุง,เปิง-ข้าว) จะเรียกว่า การหุงด้วยวิธีเข็นน้ำ คือตักข้าวสารใส่หม้อดิน ซึ่งจะมีหูทั้งสองข้างหรือหม้ออลูมิเนียม ตวงข้าวประมาณหนึ่งถึงสองกระป๋อง (กระป๋องนมข้นหวานตัดเปิดฝาบนออกหมดหรือกะละมะพร้าวตัดตรงช่วงบนใกล้กับตาที่เป็นตาออก ใช้เป็นที่ตักข้าวสารใส่ไว้ในโอ่งข้าวสาร) การ “กะ” หรือ การคำนวณจำนวนข้าวสารที่จะหุงให้พอกินนั้น ใช้หลักว่าข้าวสารหนึ่งกระป๋องนมกินได้ประมาณสามถึงสี่คน เลือกเก็บเศษเม็ดกรวดเม็ดหินออกทิ้งไป แล้วทำการ “ชาข้าว” ด้วยการตักน้ำใส่หม้อพอประมาณ แล้วเอามือคนไปให้ทั่วรอบๆ กันหม้อ แล้วเทน้ำทิ้งเพื่อให้เศษผงละอองหรือเกล็ดที่ติดมากับข้าวสารลอยออกไป การชาข้าว จะทำการชาข้าวจำนวนสองครั้ง เพื่อให้ข้าวสะอาดเวลากินก็จะได้ไม่เจอปัญหาการเคี้ยวถูกเกล็ด ต่อมาก็เติมน้ำลงไปประมาณค่อนหม้อข้าว แล้วยกขึ้นตั้งบนเตาไฟ ในสมัยก่อนจะใช้หินใหญ่สามก้อนมาตั้งสอปเข้าเป็นสามมุมบนพื้นดิน จะพบในครัวเรือนบ้านคงคาเหนือในกรณีที่ครัวเรือนนั้นทำครัวที่ได้ถุนบ้านด้านล่าง แต่ถ้าทำครัวที่อยู่บนบ้านก็จะใช้แผ่นสังกะสีปูรองพื้นและทรายรองตาม ก่อนตั้งหินหรือตั้งเตา เพื่อกันความร้อนลงพื้นไหม้กระดาน เรียกว่า เตาสามเฒ่า หรือ เตาคินสามเฒ่า ต่อมาเมื่อมีเตาตั้งโลขึ้นมา ก็ทำให้สะดวกและง่ายในการติดไฟทำครัวมากขึ้น การติดไฟในสมัยก่อนจะใช้เศษไม้ชิ้นเล็กๆ ที่จัก(ผ่าเป็นชิ้นเล็กๆยาวๆ) เตรียมเอาไว้ ก่อเป็นเชื้อไฟในตอนแรกโดยใช้ขี้ไต้ที่หักแบ่งเป็นก้อนเล็กๆ จุดให้ติดไฟก่อนด้วยไม้ขีด เมื่อเชื้อไฟลุกติดดีแล้วจึงใส่ท่อนฟืนใหญ่ตามเข้าไปในการเร่งไฟ ก็จะใช้ฟัดไม้ฟัดเติมลมเร่งไฟ หรือใช้การเป่าลมผ่านท่อนปล้องไม้ไผ่ หรือไม้ที่ใช้ฟาดหม้อบอกพัดเติมลมก็ได้ตามแต่จะสะดวก เมื่อตั้งไฟรอจนน้ำเดือดได้สักพักใหญ่ ก็ใช้ทัพพีคอยคนคูดอยู่เรื่อยๆ คอยตักฟองน้ำข้าวที่ลอยอยู่ผิวน้ำออก และต้องคอยตักเม็ดข้าวอยู่เรื่อยๆ เมื่อเม็ดข้าวได้ที่แต่ยังไม่ถึงกับบาน ก็ให้ยกหม้อข้าวลงจากเตาไฟ โดยการเอาไม้ขีดหม้อ

(เป็นชิ้นไม้ไผ่ผ่าแบ่งเป็นชิ้นเกล็ดเสี้ยนและขอให้เรียบร้อย ขนาดกว้างหนึ่งนิ้วเศษ ยาวประมาณสี่สิบเซนติเมตร) สอดร้อยระหว่างหัวหิ้วหม้อข้าวผ่านหูจับฝามือข้าวไปยังอีกหูหิ้วอีกด้านหนึ่งของหม้อข้าว แล้วทำการ “เช็ดน้ำข้าว” โดยการจับที่ปลายไม้ขัดหม้อทั้งสองข้าง แล้วยกหม้อข้าวลงมาจากเตา แล้วยกหม้อข้าวไปตั้งพักบนที่ปักหม้อข้าว (ใช้แผ่นไม้จริงขนาด 4 x 8 นิ้ว สองแผ่นตั้งเป็นขา ด้านบนวางทับด้วยแผ่นไม้ทับขนาด 8 x 12 นิ้ว ตอกตะปูตรึงให้ติดกัน) แล้วให้เอียงหม้อข้าวไปด้านหนึ่งเพื่อรินน้ำข้าวออกให้หมด โดยรินน้ำข้าวลงใส่กะละมัง อ่าง หรือใส่ชาม ที่วางรองไว้ด้านล่าง พักน้ำข้าวไว้ให้เย็นลง จากนั้นก็ทำการราไฟในเตาให้เบาลงเป็นไฟอ่อนๆ ด้วยการชักท่อนพื้นที่ติดไฟออกให้เหลือแต่ถ่านไม้แดงๆ ต่อมาก็ยกหม้อข้าวขึ้นตั้งบนเตาแล้วหมุนเอียงตะแคงหม้อข้าวบนเตาไฟ ให้ถูกไฟทั่วทั้งใต้หม้อข้าว เป็นด้านๆ สลับกันไปเป็นระยะเวลาสั้นๆ เรียกว่า “การคางข้าว” โดยการคางข้าวใช้เวลาประมาณ 7-10 นาที ข้าวก็จะสุกพอดี แล้วจึงยกหม้อข้าวลงปล่อยให้ข้าวระอุต่อไปจนแห้งดี ต่อจากนั้นจึงทำการต้มแกง หรือผัดกับข้าวต่อไป เมื่อเสร็จเรียบร้อยแล้วก็จะตั้งกาน้ำร้อนไว้บนเตาเป็นลำดับท้ายสุด เพื่อเติมน้ำร้อนใส่ในกระตักน้ำร้อนสำหรับใช้ในตอนกลางวัน เช่น ชงกับยาหอม ชงกับใบชา หรือเผื่อการเจ็บป่วยที่จำเป็นต้องใช้น้ำร้อนรักษา เช่น เติมน้ำร้อนประคบหน้าท้อง ผสมกับเกลือใช้ล้างแผล การต้มน้ำร้อนไว้ใช้ของแต่ละครัวเรือนนี้ คนเฒ่าคนแก่บอกว่าเป็นการจำเป็นที่ต้องสำรองน้ำร้อนไว้ เพราะการติดเตาตั้งไฟแต่ละครั้งใช้เวลามาก ยิ่งถ้าผู้ที่ไม่ชำนาญจะใช้เวลามากยิ่งขึ้น ดังนั้นถ้าเกิดการเร่งด่วนขึ้นมาก็จะไม่ทันการ และเป็นการประหยัดในการใช้ไม้ฟืนไม่ให้คุ้มค่า เมื่อหุงหาอาหารเสร็จก็ต้องดับไฟให้เรียบร้อย เพื่อป้องกันไฟไหม้เนื่องจากสมัยโบราณหลังคาบ้านยังเป็นจากซึ่งติดไฟได้ง่าย วิธีการดับไฟคือทำการตักขี้เถ้าซึ่งอยู่ข้างๆ เตา หรือที่อยู่ใต้รังผึ้งของเตาอังโล่ ขึ้นมากลบให้ไฟดับแล้วชักฟืนออกไป เก็บไว้ใช้ในครั้งต่อไป หรือ ชักท่อนพื้นที่ติดไฟจุ่มน้ำในกระป๋องเมื่อไฟดับแล้วจึงวางเรียงไว้ข้างๆ เตา ส่วนบางครัวเรือนที่ใช้ถ่าน ก็จะใช้ที่คีบถ่าน ทำการคีบถ่านจุ่มน้ำเช่นกันแล้ววางรวมกันข้างเตาบนแผ่นสังกะสี เก็บไว้ใช้ในครั้งต่อไป ส่วนน้ำข้าวที่รองไว้เมื่อเย็นลงก็จะมีมากขึ้น ก็ใส่เกลือเม็ดลงไปสามสี่เม็ด เพื่อให้รสชาติน้ำข้าวที่ข้นมันอยู่แล้วนั้น มีรสเค็มขึ้นนิดหน่อย ชาวบ้านเรียกว่า “รสเค็มแบบปะแล่มๆ” แล้วใช้ช้อนคนเกลือให้ละลายเข้ากันดีแล้ว จึงเทแบ่งใส่ชามเล็กๆ ให้เด็กตักกินด้วยช้อน ส่วนเด็กโตหรือผู้ใหญ่มักจะยกชามขึ้น “ชดกิน” โดยกินก่อนกินข้าวหรือหลังกินข้าวก็ได้ ส่วนในสภาพปัจจุบันนับตั้งแต่หม้อหุงข้าวชนิดไฟฟ้า กระทะไฟฟ้า เตาแก๊ส จนถึงเตาไมโครเวฟ ก็ทำให้วิธีการประกอบอาหารของชาวมอญบ้านคงคาเหนือ ได้ปรับเปลี่ยนตามยุคสมัยไปด้วย เตาสามเส้า และเตาอังโล่ ในปัจจุบันจึงไม่ได้รับการนิยมนำใช้เนื่องจากมีขั้นตอนยุ่งยากในการติดไฟและไม่สะดวกรวดเร็ว แต่ก็ยังคงมีการใช้อยู่บ้างในงานที่เป็นงานพิธีกรรม เช่น การจัดพิธีรำผี การทำอาหารและขนมแบบโบราณ เท่านั้น

แกง หรือ “พะหฺ” ที่ชาวมอญนิยมกินกัน คือแกงส้ม มากกว่าแกงกะทิ โดยรสชาติแกงส้มของคนมอญนั้น “จะมีรสเปรี้ยวนำนิดๆ ตามด้วยรสเค็ม แต่จะไม่หวาน” โดยเครื่องแกงส้มนั้นเหมือนกับเครื่องแกงส้มของคนไทย แต่จะเพิ่ม ผิวมะกรูด กระชาย กับ ข้าวสารแช่น้ำ ให้นุ่ม ก่อนนำไปโขลกรวมกับเครื่องพริกแกงส้มทั้งหมด เนื้อสัตว์ที่ชาวมอญนิยมรับประทานมากคือ ปลา ไก่ หมู เนื้อวัว ตามลำดับลงมา ส่วนที่นิยมนำมาแกงส้มและได้รสชาติแกงส้มดีที่สุดคือปลา ผักหรือไม้ผลที่ใช้สำหรับแกงส้ม เช่น ลูกลั่น (อะลัด) มะตาด (อะเปร่า) ผักปรง (อะเนิงลาน) กระเจี๊ยบ (ปี้ล) บอน (กราวด์) ถั่วเขียวกับใบมะรุม (พะหฺเมะบอยฮ์) ส่วนแกงกะทิที่นิยมคือแกงใบขี้เหล็ก กับปลาช่อนย่างหรือเนื้อหมูย่าง(พะหฺเป๊ะคัด) ส่วนแกงเลียงที่นิยมเช่น แกงเลียงใบกะเพรา กับปลาย่าง(พะหฺดัดอะโก่ม)

น้ำพริกที่กินกับผัก ที่นิยมมีสี่ชนิดคือ น้ำพริกแดง (อะเร็ดอะเก็ด) น้ำพริกปลาย่าง (อะเร็ดกะอะเต๋อ) น้ำปลายำ (ดัดอะจอม) น้ำพริกกุ้งแห้ง(อะเร็ดฮงยฺห์) โดยจะกินแนมกับผักพื้นบ้านที่มี เช่น กระถิน ยอดผักบุ้ง แตงกวา หน่อกระชายอ่อน มะเดื่อทอง ลูกตำลึงทอง ผักเลี่ยนทอง ฯลฯ

ขนมจีน หรือ “สะโนมหฺ” คือ อาหารชนิดหนึ่งซึ่งนิยมทำและจัดเลี้ยงในงานต่าง ๆ ของชาวมอญในหมู่บ้าน เช่น งานบวช งานแต่ง หรือนำไปเลี้ยงคนที่วัดเมื่อมีงานสำคัญทางศาสนา ขนมจีน ทำมาจากแป้งข้าวเจ้า ซึ่งผ่านกระบวนการหมักจนได้ที่แล้วนำมาใส่ในที่บีบให้เป็นเส้น มีลักษณะเป็น ถูงผ้าที่ปลายด้านหนึ่งมีแผ่นโลหะเป็นแผ่นกลม ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 3-4 นิ้ว เจาะรูเล็กๆ ทัวแผ่น เมื่อจะบีบขนมจีน ก็ตักแป้งใส่ที่ถูงผ้าที่ปากถูงอีกด้านหนึ่ง แล้วบีบแป้งรีดไล่ออกมาทางแผ่นที่โลหะเจาะรู แป้งที่ถูกรีดออกมาก็จะเป็นเส้นโรยตัวลงในกระทะที่ตั้งน้ำไว้เดือดพล่าน เมื่อเส้นขนมจีนสุกแล้ว ก็ตักขึ้นมาแช่น้ำเย็นอีกครั้ง แล้วก็จับเป็นจับจับให้สวยงาม โดยขนมจีนนั้นจะกินคู่กับน้ำยาและน้ำพริก พร้อมกับเครื่องเคียง เช่น ใบแมงลัก ถั่วอก หัวปลีอ่อน พริกแห้งคั่วป่น

ข้าวแช่ หรือ “เป็งซังกรานด์” คืออาหารมอญ ที่จะนิยมทำเฉพาะในช่วงระหว่างเทศกาลวันสงกรานต์ การหุงข้าวแช่นี้โบราณถือว่าเป็นพิธีกรรมในการบูชาเทวดา การหุงข้าวมีขั้นตอนดังนี้คือ ต้องคัดเลือกข้าวสารที่เมล็ดสวยๆ ซึ่งไม่หักหรือเมล็ดลีบ ตักใส่หม้อแล้วข้าวด้วยน้ำสะอาด 7 ครั้ง แล้วนำไปตั้งบนเตาไฟ ที่ติดไฟเตรียมไว้แล้ว โดยโบราณกำหนดไว้ว่าต้องตั้งเตาไฟที่หุงข้าวแช่ให้อยู่นอกชายคาบ้านและต้องเป็นบริเวณลานโล่งแจ้งไม่มีอะไรบัง เมื่อข้าวสุกดีแล้วแต่เมล็ดข้าวยังติดกับบาน แล้วยกลงนำไปช้อนน้ำเย็น แล้วเทใส่กระชอนหรือตะกร้าที่ทำจากผิวไม้ไผ่ซึ่งด้านในจะมีรอยร่องของเนื้อไม้ไผ่ แล้วทำการขัดเม็ดข้าวโดยใช้มือคนข้าวด้านในหมุนไปรอบๆ หรือใช้การหมุนตะกร้าแรงๆ ไปทางซ้ายขวาสลับกันไปมาช่วยในการขัดข้าวก็ได้ เมื่อเมล็ด

ข้าวขาวสวยและยางข้าวออกหมดแล้วก็ปล่อยให้สะเด็ดน้ำ ต่อมาก็ทำน้ำสำหรับเติมใส่ข้าวแช่ ด้วยการนำน้ำสะอาดที่ต้มสุกเทใส่ในหม้อดินเผา แล้วทำการอบด้วยควันเทียนและเครื่องดอกไม้หอมปล่อยให้แห้งหนึ่งคืน ส่วนกับข้าวที่กินกับข้าวแช่ ได้แก่ ผัดหัวไชโป๊ใส่กะทิ ผัดกุยเตี่ยว (คล้ายๆ ผัดไทย) ยำขนุนอ่อน ยำมะม่วง และกะจิว (ทำจากปลาช่อนตากแห้งแล้วนำไปย่าง แกะเอาแต่เนื้อปลามาตำให้ละเอียด จากนั้นก็นำลงผัดในกระทะกับหัวกะทิ เติมปรุงรสโดยการใส่น้ำตาลทราย) เมื่อหุงข้าวและทำกับข้าวเสร็จแล้ว ก็จะตักใส่ถาดสำหรับจัดวางลงใส่กระຈาดหอบนำไปถวายพระที่วัดคงคารามเป็นลำดับแรก และนำไปถวายยังวัดต่างๆ ที่อยู่ใกล้บ้าน เช่น วัดป่าไผ่ วัดไทรอารีรักษ์ ต่อมาก็จัดเลี้ยงที่ “บ้านสงกรานต์” ที่สร้างขึ้นอย่างง่ายๆ โดยการตั้งเสาไม้ขึ้นสี่ต้น ขนาดกว้างยาวด้านละหนึ่งศอกสูงเพียงตา แล้วปูแผ่นกระดานด้านบนสำหรับวางสำหรับข้าวแช่กับของเลี้ยงบูชา กรูผ้าขาวรอบเสาด้านนอกและปูผ้าขาวที่ด้านบนของแผ่นไม้กระดานที่วางถาดสำหรับ เก็บดอกไม้ธูปเทียนหรือราชพฤกษ์ หรือ “การชงกรานต์” (การ-ดอกไม้, ชงกรานต์ – สงกรานต์) มาผูกประดับให้สวยงาม และกางร่ม 1 คัน แล้วยกสำหรับข้าวแช่กับของจัดเลี้ยงมาวาง ต่อมาจึงทำการกราบไหว้บูชากล่าวรับนางสงกรานต์ จากนั้นจึงส่งข้าวแช่ไปยังบ้านญาติพี่น้อง เพื่อนบ้านและผู้สูงอายุในหมู่บ้านเพื่อขอพรปีใหม่ ส่วนที่เหลือก็เก็บไว้รับประทานร่วมกันระหว่างคนในครัวเรือนกับเครือญาติที่เดินทางมาเยี่ยมเยียน

ขนม หรือ “กวนหฺ” ขนมที่ชาวมอญชุมชนบ้านคงคาเหนือนิยมทำรับประทาน ในแต่ละครัวเรือนในอดีตนั้น ส่วนมากก็จะเป็นขนมพื้นบ้าน ที่สามารถหาเครื่องผสมส่วนประกอบได้ง่ายจากไร่สวนรอบๆ บ้าน นำมาใช้ในการทำขนม เช่น มะพร้าว กล้วย ใบตอง กระบอกไม้ไผ่ ส่วนวิธีการทำขนมก็ไม่ได้สลับซับซ้อนมากนัก การทำขนมที่พบในชุมชนบ้านคงคาเหนือสรุปได้สี่กรณี คือ หนึ่งการทำขนม สำหรับการทำบุญตักบาตรโดยเฉพาะในช่วงวันพระ ตรุษเทศกาลต่างๆ ขนมที่นิยมทำ เช่น กะละแม ข้าวเหนียวแดง ขนมเทียน ข้าวต้มมัด ข้าวหลาม กรณีที่สองคือ การทำขนมในงานพิธีของชุมชน เช่น งานบวช งานแต่ง ขนมที่ทำจำพวกนี้จะเป็นชุดแม่ครัวของหวาน ในหมู่บ้านที่มีความชำนาญเชี่ยวชาญเฉพาะและจะต้องมีฝีมือดี ขนมประเภทนี้ได้แก่ ขนมทองหยิบ ทองหยอด ขนมหม้อแกง ขนมฝอยทอง ฯลฯ กรณีที่สามคือ การทำขนมที่ใช้ในงานพิธีกรรมของผีมอญ ที่มีวิธีการ ขั้นตอนและรูปแบบในการทำที่เฉพาะ โดยมีผู้รู้ที่ทำเป็นของชุมชนมาช่วยทำให้แก่ครัวเรือนที่ประกอบพิธีกรรม เช่น ขนมทอด ขนมต้มในการเลี้ยงผีหรือการรำผี และกรณีสุดท้ายคือขนมที่ทำกินกันในครัวเรือนทั่วไป เช่น ขนมตาลขนมกล้วยบวชชี ขนมแกงบวดฟักทอง จาวตาลเชื่อม ฯลฯ ซึ่งขนมเหล่านี้ ทุกครัวเรือนชาวมอญนิยมทำรับประทานกันเองในครอบครัว เนื่องจากวัสดุและอุปกรณ์ที่ใช้ทำขนมจะมีอยู่แล้วในครัวเรือนหรือไปหาเก็บเอาได้จากในไร่ในสวนไม่ต้องซื้อ

5.4 การแต่งกาย ในอดีตนั้นการจัดทำเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม นั้นแม่เรือนผู้หญิงชาว มอญจะทำการทอผ้าใช้เอง โดยแต่ละครัวเรือนส่วนมากแล้วจะมีเครื่องทอผ้า ตั้งอยู่ไว้ใต้ถุนเรือน บ้าน ผู้หญิงเมื่อเสร็จจากงานบ้านแล้วก็จะทอผ้า ผ้าที่ทอส่วนมากจะเป็นสีม่วง ผ้าดอ ยชาย (เกล็ด) สำหรับผู้ชาย และผ้าขาวม้า ซึ่งเป็นเครื่องนุ่งห่มหลักที่จำเป็นต้องใช้ ส่วนเสื้อผ้าที่ใช้สวมใส่ ประจำวันของชายมอญมีดังนี้คือ เมื่ออยู่บ้าน ผู้ชายชาวมอญจะนุ่งสีม่วง ผ้าดอ ยชาย โจงกระเบน ทั้งผู้สูงอายุและคนหนุ่ม โดยลายผ้าสีม่วงจะเป็นลายสีเหลี่ยมเล็กๆ สีของสีม่วงจะเป็นสีพื้นๆ เป็นสีหลักที่ย้อมมาจากสีธรรมชาติ เช่น สีน้ำเงิน สีน้ำตาล สีแดงอมน้ำตาล เวลานุ่งสีม่วงก็จะพับทบผ้า ซ้อนกันตามยาวตรงกึ่งกลางสะดือแล้วขมวดมัดเป็นปมตรงชายขอบบนของสีม่วง เมื่อรัดแน่นเอนดี แล้ว ก็เก็บชายผ้าเหนือปมที่ขมวดมัดลงไปด้านในของขอบผ้า สีม่วงที่นุ่งก็จะแน่นไม่หลุด ส่วนคน แก่บางคนต้องการให้สีม่วงแน่น ไม่หลุดลุ่ยเวลาถูกัน ส่วนมากจะนิยมคาดเข็มขัดทับอีกครั้ง แล้ว ตลบพับชายขอบสีม่วงด้านบนออกมาปิดทับเข็มขัดให้เรียบร้อย แต่ที่นิยมมากที่สุดคือคาดเอวด้วย ผ้าขาวม้าทับสีม่วง ซึ่งก็แน่นดีเหมือนกัน ส่วนเสื้อของผู้ชายนั้นเมื่ออยู่บ้านมักจะไม่ใช่เสื้อ นิยมนุ่ง สีม่วงและใช้ผ้าขาวม้าไม่คาดเอวก็พาดำไว้ ผ้าผืนนี้แสดงความเป็นอุบาสกเมื่อไปวัดและงานบุญ ต่างๆ เมื่อต้องออกจากบ้านไปธุระจึงสวมเสื้อเป็นผ้าป่านหรือผ้าฝ้ายบางๆ ผ่าอกติดกระดุมแบบ 3 เม็ด และ 5 เม็ด ด้านหน้ามีกระเปาะเสื้อที่หน้าอกด้านซ้าย และกระเปาะเสื้อที่ชายเสื้อด้านล่างทั้ง ซ้ายขวา สีเสื้อที่นิยมสีขาวเป็นหลักรองลงมาก็เป็นสีอ่อน ไม่นิยมสีสดเพราะถือว่าไม่สุภาพ เวลาที่ต้องไปพบผู้อาวุโสกว่าหรือเวลาไปวัด ยกเว้นไปงานวันตรุษ หรือวันงานรื่นเริงต่างๆ

ในอดีตนั้น ผู้ชายชาวมอญทุกคนจะต้องมีผ้าขาวม้าอย่างน้อยหนึ่งผืน ซึ่งถือได้ว่าเป็น ผ่าอเนกประสงค์ของผู้ชายชาวมอญจนอาจกล่าวได้ว่า “ใช้งานได้ตั้งแต่ตื่นจนหลับ” ในรอบของวิถี ชีวิตประจำวันของชาวมอญ เช่น ใช้ผ้าขาวม้าในการเช็ดหน้าเช็ดตา ใช้มัดเปลี่ยนผ้าปูและเช็ด ตัวเมื่ออาบน้ำ ใช้คลุมศีรษะกันแดด ใช้ห่อของต่างๆ ที่ต้องนำไปด้วยขณะเดินทาง โดยห่อได้สาม วิธีคือห่อของที่ชายผ้าด้านใดด้านหนึ่ง ห่อของที่ชายผ้าทั้งสองข้าง และห่อของที่ตรงกลางแล้วผูก ชายปลายผ้าทั้งสองข้างเข้าด้วยกัน ขณะเมื่ออากาศร้อนก็ใช้ผ้าขาวม้าชุบน้ำบิดให้หมาดแล้วห่ม คลุมตัวช่วยให้เย็นสบายขึ้น ใช้พาดำเมื่อไปวัดและปูลงรองมือที่พื้นเมื่อกราบพระ ใช้ในการเล่น ของเด็กๆ เช่น ผูกหัวคลุมเป็นไอ้โม่ง หรือ ใช้ปลายผ้าขาวม้าข้างหนึ่งมัดทรายให้เป็นลูกตุ้ม แล้วจับ ปลายอีกด้านหนึ่งเหวี่ยงเป็นวงกลมไล่คลึงขาเด็กๆ ที่เล่นด้วยกันให้ล้มลง ใช้พับเป็นที่พาดมหรือ พาดไล่แมลง ใช้ผูกมัดของต่างๆ เมื่ออยู่ที่บ้านผู้ชายชาวมอญก็นิยมนุ่งผ้าขาวม้าผืนเดียว ใช้พับเป็น หมอนรองศีรษะหนุนนอน หรือใช้แทนผ้าห่มเวลานอน จะเห็นได้ว่าการใช้ประโยชน์ของผ้าขาวม้า หนึ่งผืนนี้ มีความคุ้มค่าและช่วยประหยัดทรัพยากรเป็นอย่างยิ่ง การดูแลรักษาก็แค่เพียงซักน้ำให้ สะอาดแล้วผึ่งหรือตากแดดให้แห้ง ซึ่งใช้เวลาไม่มากนักก็แห้งแล้วพร้อมใช้งานครั้งต่อไป ผ้าขาวม้า

ที่ใช้คู่กับผ้าโสร่งจะมีลวดลายการทอเป็นตารางสี่เหลี่ยมเช่นกัน วิธีการนุ่งโสร่งของชาวมอญ ก็จะมี
 นุ่งโดยปล่อยชายให้ยาวลงมาถึงข้อเท้า ซึ่งเมื่อผู้ชายจะไปวัดหรือไปช่วยในงานพิธีใดๆ ก็จะมี
 แต่งตัวให้เรียบร้อยด้วยการนุ่งโสร่ง ใช้เข็มขัดรัดเอวตรงขอบชายผ้าโสร่งด้านบนแทนผ้าขาวม้า
 เพื่อให้ดูเรียบร้อย สวมเสื้อสีขาวผ่าอกด้านหน้าหรือสีอื่นที่สุภาพ พาดผ้าขาวม้าพาดไหล่ซ้าย
 วิธีการพาดคล้ายกับการห่มสไบเฉียงโดยปล่อยชายพาดบ่าไปด้านหลัง สวมรองเท้าแตะ ต่อเมื่อจะ
 ไปติดต่อราชการก็จะสวมรองเท้าหนังให้เรียบร้อย

ส่วนผู้หญิงจะนุ่งผ้าถุงกรอมเท้าหรือสวมผ้าซิ่น เมื่ออยู่บ้านสวมใส่เสื้อคอกระเช้า
 หรือนุ่งผ้าแถบคาดหน้าอกในช่วงหน้าร้อน แต่เวลาไปวัดหรืองานพิธีต่างๆ จะสวมเสื้อผ้าเรียบร้อย
 ส่วนมากจะเป็นเสื้อสีขาวแขนสั้นหรือแขนยาวก็ได้ โดยมีผ้าสไบสีขาวพาดไหล่เป็นสไบเฉียง(ยัด
 ได้ดี) แสดงความเป็นอุบาสิกา โดยโบราณท่านสอนไว้ว่า “หญิงทั้งสไบ ผู้ชายทั้งผ้าขาวม้า เมื่อ
 เวลาออกวัดนั่นคือความเสื่อมของวัฒนธรรมมอญ” หิวตะกร้าไม้ไผ่สานที่ใส่ดอกไม้ธูปเทียน หมาก
 พลุ ที่ตำหมาก ผ้าเช็ดปาก ฯลฯ แต่เดิมนั้น หญิงแต่ละครัวเรือนเมื่อว่างเว้นจากการงานในบ้าน
 หรือไร่นา แล้วก็จะมาทำการทอผ้าไว้ใช้เองในครอบครัว ทั้งโสร่ง ผ้านุ่ง ผ้าสไบ โดยเครื่องทอผ้า
 และอุปกรณ์ต่างๆ จะตั้งไว้ที่ใต้ถุนบ้าน ผู้หญิงชาวมอญจะนิยมไว้ผมยาวแต่จะมัดผมขึ้น
 ข้างบนศีรษะเป็นมวยผมแล้วใช้ปิ่นปักผมให้เรียบร้อย ข้อสังเกตหญิงชาวมอญที่เป็นสาวนั้นจะไว้
 มวยผมต่ำ แต่ถ้าเป็นผู้หญิงที่แต่งงานแล้วหรือมีอายุมากก็จะไว้มวยผมสูง บางครั้งเมื่อไปวัดหรือ
 ไปงาน ก็จะเสียบประดับมวยผมด้วยดอกไม้ช่อเล็กๆ ให้สวยงาม หรือคนแก่บางคนก็จะทัดดอกไม้
 ไว้ที่เหนือใบหูสามารถพบเห็นได้อยู่ทั่วไปในขณะนี้ ในอดีตเมื่อการค้าขายเริ่มเจริญขึ้น ก็มี
 พ่อค้ามาเร่ขายเสื้อผ้าในหมู่บ้าน ทั้งทางบกและที่มากับเรือสินค้าขึ้นล่องค้าขายในลำน้ำแม่กลอง
 ให้ชาวมอญที่อยู่ในหมู่บ้านได้เลือกซื้อหามาสวมใส่ ต่อมาเมื่อการเดินทางสะดวกขึ้น ชาวมอญก็
 นิยมที่จะไปเลือกซื้อเสื้อผ้าและสินค้าต่างๆ ที่ตลาดโพธาราม จึงทำให้การทอผ้าใช้เองในครัวเรือน
 ลดน้อยลงจนเกือบจะสูญสิ้นไปจากหมู่บ้าน แต่ในขณะนี้ก็ยังคงมีบางครัวเรือนที่ทอผ้าใช้เองอยู่
 บ้าง แต่ก็ไม่ได้ทอเป็นล่ำเป็นสัน

5.5 การสร้างบ้านเรือน ในการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนของชาวมอญบ้านคงคาเหนือ
 นั้นจะปลูกเรียงรายริมแม่น้ำแม่กลองจรดทางรถไฟ โดยบริเวณนี้เรียกว่ากลุ่มบ้านริมน้ำเหนือวัด มี
 การปลูกบ้านเรือนอยู่ติดกันอย่างหนาแน่นมากที่สุด กลุ่มต่อมาคือกลุ่มบ้านนอกทางรถไฟแต่ก็มี
 จำนวนน้อยไม่มากนัก ต่อมากลุ่มบ้านแหลมทอง เป็นกลุ่มบ้านที่ขยายตัวขึ้นมาใหม่ และกลุ่มบ้าน
 ปลายคลอง รูปแบบการปลูกสร้างบ้านเรือนในสมัยก่อนนั้น แบ่งตามลักษณะโครงสร้างตัวเรือน ได้
 ดังนี้คือ ประเภทที่หนึ่ง บ้านของผู้ที่มีฐานะดีหรือชนชั้นที่สืบเชื้อสายมาจากเจ้าเมืองจะปลูกบ้าน
 เป็นเรือนไม้ทรงไทยหลังใหญ่โดยหลังคามุงด้วยกระเบื้อง สังกะสี หรือตับจาก ประเภทที่สอง ผู้ที่มี

ฐานะปานกลาง ก็จะปลูกเป็นเรือนไม้ฝากระดานยกพื้นใต้ถุนสูงหลังคาทรงหน้าจั่วธรรมดา และแบบสุดท้ายคือ ผู้ที่ฐานะยากจนหรือผู้ที่กำลังสร้างครอบครัวใหม่ ก็จะปลูกบ้านเป็นโรงเตี๊ยม หลังเล็กๆ กันฝาโดยรอบตัวบ้านด้วยไม้ไผ่ขัดแตะหรือไม้รวก หลังคามุงจาก ยกพื้นที่อยู่สูงจากพื้นดินประมาณสองศอกปูพื้นด้วยแผ่นกระดาน หรือ ไม้ไผ่ที่ผ่าเป็นชิ้นไม้กว้างประมาณสองนิ้วยาวประมาณสามเมตร ใช้เป็นที่อยู่อาศัย

ตำแหน่งการของการปลูกบ้านนั้น ชาวมอญจะปลูกบ้านขวางแม่น้ำ หรือด้านสกัดจะหันเข้าหาแม่น้ำซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตก ส่วนหน้าเรือนจะหันไปทางทิศเหนือตามความเชื่อโบราณที่ยึดถือสืบต่อ โดยเชื่อกันว่าการปลูกบ้านตามทิศที่โบราณได้กำหนดไว้ซึ่ง มีอยู่ในตำราการปลูกบ้านของชาวมอญนั้น จะช่วยป้องกันภัยจากผีร้ายต่างๆ ได้ ประการต่อมา การหันหน้าเรือนไปทางทิศเหนือ เพื่อเป็นการย้าเตือนถึงถิ่นกำเนิดที่ได้อพยพมาจากทางทิศเหนืออันหมายถึงเมืองมอญ แต่เมื่อมาปลูกสร้างบ้านใกล้กับแม่น้ำแม่กลอง จึงทำให้เหมือนกับปลูกบ้านขวางทางน้ำ จนมีคำกล่าวสัพยอกว่า “มอญขวาง” และได้กล่าวว่า เป็นกลยุทธ์ที่ใช้ในการป้องกันข้าศึกหรือทัพพม่าที่จะล่องเรือเข้ามาโจมตีทางน้ำ เนื่องจากด้านสกัดหรือด้านข้างบ้านนั้นจะเป็นเสมือนรั้วกำแพงที่ป้องกันศัตรูรุกรานได้ดังโล่ เนื่องจากด้านหน้าบ้านมีลักษณะโล่งกว้าง ถ้าถูกโจมตีโดยตรงก็ยากที่จะป้องกันความสูญเสียได้ ก่อนที่จะทำการปลูกเรือน ผู้ที่ปลูกบ้านก็จะไปหาผู้ที่มีความรู้หรือ พระที่วัด เพื่อดูฤกษ์ และตำแหน่งที่จะลงเสาเอกปลูกเรือนได้ ตามความเชื่อของชาวไทยเชื้อสายมอญนั้น เดือนที่จะปลูกบ้านได้นั้นมีอยู่ 5 เดือนคือเดือนยี่ เดือน 4 เดือน 6 เดือน 9 และเดือน 12 ส่วนวันที่ถือว่าเป็นวันดี คือวันขึ้น 2, 3, 5, 10, 12, 13, 15 (ค่ำ) และข้างแรม 1, 6, 9, 12, 14, 15 (ค่ำ) วันที่เชื่อว่าเป็นมงคลในการยกเสาเอกลงหลุม คือวันอาทิตย์กับวันจันทร์ ส่วนวันที่ห้ามคือวันเสาร์กับวันอังคาร ในสมัยโบราณจะมีธรรมเนียมว่าผู้ที่ปลูกบ้านจะต้องทำการสวดสรรเสริญพระพุทธคุณก่อนวันที่จะลงเสาเอก เมื่อถึงวันลงเสาเอก เจ้าของบ้านจะต้องสวดมนต์บทบูชาพระอรหันต์ และบทชุมนุมเทวดา และกล่าวบูชาสิ่งศักดิ์ทั้งหลายในที่นั้น เมื่อได้ฤกษ์ก็จัดวางเครื่องเช่น ไหว้ถวาย ได้แก่ กล้วย เทียน ดอกไม้ ไข่ต้ม และเหล้าขาว 1 ขวด ต่อมาก็ทำพิธีไหว้เจ้าที่ ในบริเวณที่ปลูกสร้าง เมื่อเสร็จแล้วจึงลงทำพิธีลงเสาเอก และเสาต้นอื่นตามลำดับ โบราณได้กำหนดทิศของการวางเสาและทิศของการยกเสาลงหลุม โดยชาวมอญเชื่อว่า ถ้าปลูกบ้านในเดือน 12 ถึงเดือนยี่ ต้องวางเสาและยกเสาลงหลุมทางทิศเหนือของหลุมที่ขุดไว้ ถ้าปลูกบ้านในเดือน 4-6 ต้องวางเสาและยกเสาลงหลุมทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของหลุมที่ขุดไว้ ถ้าปลูกบ้านในเดือน 7-9 ต้องวางเสาและยกเสาลงหลุมทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของหลุมที่ขุดไว้ ถ้าปลูกบ้านในเดือน 11- 12 ต้องวางเสาและยกเสาลงหลุมทางทิศตะวันตกของหลุมที่ขุดไว้ เมื่อทำการลงเสาเอกเรียบร้อยแล้ว จึงลงเสาบ้านต้นอื่นๆ แล้วเริ่มก่อสร้างบ้านตามแบบที่กำหนดต่อไป

ปัจจุบันชาวบ้านคงคาเหนือ ที่ปลูกบ้านหลังใหม่ ก็ยังคงยึดถือหลักการตามความเชื่อของชาวมอญโบราณในเรื่องของการถือฤกษ์ และตำแหน่งทิศทางในการสร้างบ้านเรือน เพียงแต่รูปแบบของบ้านได้เปลี่ยนไปจากเดิมเป็นทันสมัยขึ้น และนิยมการปลูกบ้านที่เป็นคอนกรีตเสริมเหล็กเนื่องจากสะดวกรวดเร็ว สามารถกำหนดงบประมาณได้ชัดเจน ส่วนผู้มีฐานะดีนิยมสร้างบ้านเป็นเรือนไม้สองชั้น หรือสร้างบ้านแบบเรือนทรงไทย โดยมีการสร้างรั้วรอบขอบชิดขึ้น เพื่อความเป็นสัดส่วนและความปลอดภัย อันเนื่องจากระบบสังคมที่เปิดกว้างขึ้น แต่ก็ไม่ได้ทำให้ความสัมพันธ์ของชาวมอญในชุมชนเกิดผลกระทบมากนัก

5.6 การบวช หรือ “ปะสะมอย” ความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาของชนชาวมอญ นั้นจะถูกปลูกฝังอยู่ในระบบความคิด โดยชาวมอญมีความเชื่อว่า ประการแรกคือ การที่ตนเองได้เป็นผู้ที่มีส่วนในการสืบทอดพุทธศาสนาด้วยการบวชเป็นพระหรือการได้บวชลูกชาย นั้น ถือได้เป็นการสร้างบุญกุศลต่อตนเองและญาติพี่น้องอย่างสูง ทั้งยังเป็นการสะสมผลบุญไว้ทั้งในชาตินี้และชาติหน้า เพื่อไว้ว่าเมื่อตนได้ตายลงไปแล้วก็จะได้ขึ้นไปอยู่บนสวรรค์ไม่ต้องตกไปนอบายภูมิ ประการต่อมา ชาวมอญผู้ที่ป่เป็นพ่อและเป็นแม่ต้องการให้ลูกของตนเองได้ศึกษาพระพุทธศาสนา และพระธรรมวินัย และประการสุดท้าย ในความเชื่อของสังคมชาวมอญมีความเชื่อว่าผู้ที่ผ่านการบวชเรียนทางพระมาแล้ว ย่อมเป็นคนที่มีสมบุรณ์ เนื่องจากได้ผ่านการเรียนรู้มาทั้งสองด้านคือ ทั้งด้านทางโลกและทางธรรม ดังนั้น เมื่อลาสิกขาแล้ว ก็ย่อมมีหลักในการดำเนินชีวิต และสามารถที่จะนำพาครอบครัวได้เมื่อออกเรือน

ในเรื่องของการบวชเรียนนั้น พ่อแม่ทุกคนต้องการที่จะให้ลูกชายได้บวชเรียนอย่างน้อย 1 พรรษา ในสมัยก่อนจนถึงปัจจุบันยังคงความเชื่อที่ว่า พ่อแม่จะได้อาศัยเกาะชายผ้าเหลืองพระลูกชายขึ้นสวรรค์ ดังนั้น ผู้ที่เป็นแม่จึงไม่ชอบใจนักถ้าลูกของตนมีแฟนก่อนบวชเรียน หรือ ดังมีคำสัพยอกที่ว่า “อย่าเบียดก่อนบวช” เพราะผู้เป็นแม่เชื่อว่าตนเองจะถูกแบ่งบุญไป ธรรมเนียมของชาวไทยเชื้อสายรามัญว่าเมื่อถึงบวช คือมีอายุครบ 20 ปี บริบูรณ์ ทุกคนจะต้องบวชเพื่อทดแทนคุณบิดามารดา และผู้มีพระคุณกับทั้งการได้ช่วยสืบสานพระพุทธศาสนา เป็นเวลาอย่างน้อยคนละหนึ่งพรรษา หรือ ระยะเวลาสามเดือน แต่โดยสภาพแท้จริงแล้ว ในปัจจุบันจะหาผู้ที่บวชพระแล้วจำพรรษาได้นาน ๆ นั้นยากนัก เนื่องจากข้อจำกัดในการประกอบอาชีพ ที่ไม่สามารถลาหยุดงานได้เป็นระยะเวลานานๆ ดังนั้น ผู้ที่ครบบวชส่วนมากจึงวางแผนกำหนดวันสึกก่อน ตั้งแต่ยังไม่ได้บวชด้วยซ้ำไป เพื่อไม่ให้มีผลกระทบต่อการประกอบอาชีพของตนภายหลังจากลาสิกขาไปแล้ว ส่วนใหญ่จึงบวชเพียง 7-15 วัน เมื่อลูกชายตกลงใจบวชแล้ว พ่อแม่ก็จะพาไปวัดเพื่อขอกำหนดฤกษ์วันบวชจากเจ้าอาวาส และขออนุมัติให้ท่านได้ช่วยเป็นธุระในการนิมนต์พระอุปัชฌาย์ พระคู่สวด และพระอันดับ จำนวน 25 รูป ในอดีตนั้นผู้ที่บวชจะต้องไปอยู่ที่วัดเพื่อหัดขานนาคและ

ผู้ที่มาช่วยงาน หรือแขก เมื่อรับประทานอาหารแล้วบางส่วนก็จะกลับบ้านไป แต่ส่วนใหญ่มักจะรอเวลาอยู่เพื่อร่วมพิธีการปลงศพ หรือ โกนผมนาคน ในช่วงนี้ก็เป็นเวลาใกล้เที่ยงแล้ว ขณะเดียวกันเจ้าภาพก็จะเตรียมการโกนผมนาคน เมื่อถึงเวลาผู้อาวโสภีจะให้พ่อแม่ ปู่ย่า ตายายมานั่งพร้อมหน้ากันแล้วให้เจ้านาคกราบแล้วกล่าวขอขมาลาโทษ แล้วจึงให้พ่อแม่ขับผมเป็นลำดับแรกใส่บนถาดที่ปูผ้าขาวรองพื้น แล้ววางทับด้วยใบบัวหรือใบโพธิ์รองอยู่ และจะมีหญ้าแพรก และมูลวัวสดก้อนเล็ก ต่อมาก็จะโกนผมทั้งศีรษะ ยกเว้นคิ้วจะโกนตอนเข้าก่อนแห่นาคเข้าโบสถ์ ในระหว่างนี้ก็มีการร้องหยอกล้อเจ้านาคตลอดเวลา หรือ “ฮะอาวปะยาง” เช่น ต้นเสียงจะร้องนำว่า ฮะ ซ้ามปะยางปลาย ก่อนนายหุโปะโอง อึเปรี๊ยะ ตามไม้งเดิงโกะราว (ทำไมพ่อนาคไม่

พิจารณาผู้หญิงกรุงเทพฯนั้นเล่า) หรือ เฮะ ชามปะยางเถิดเทิง ปะโกนเยี้ยเป็ง ตอยน่ายเตี้ยะเกลิง ปะอะมอย หรือ ว่า เฮะ ชามปะยางปล่าย น่าย เกลิงปะยางเต็งอะมอย โกะน่ายสะกอนกาจะวาน น่ายตอยระฮา ฯลฯ ลูกคู่ ก็จะร้องรับ ว่า “เลี้ยะ ฮาย เล ฮายเลี้ยะ” โดยเนื้อร้องก็จะเปลี่ยนไปเรื่อยๆ และผู้ที่เข้ามาร้องนำก็เปลี่ยนสลับกันไปทั้งหญิงชาย เป็นที่สนุกสนาน ระหว่างนี้กลองยาวและแตรวงก็จะบรรเลงคลอไป นางรำที่แต่งตัวมาช่วยงานก็จะออกมารำกันเป็นที่ครื้นครึกใจให้กับเจ้าภาพและแขกที่มาร่วมงาน เมื่อโกนผมเสร็จแล้วบรรดาญาติก็จะเข้ามาช่วยกันทาขมิ้นให้ทั่วตัว นาคเสร็จแล้ว ญาติพี่น้องก็จะมาอาบน้ำให้เจ้านาคอีกครั้งหนึ่ง ด้วยการเอาขันตักน้ำในกระป๋องหรือในถังน้ำที่เตรียมไว้อาบให้นาค

ต่อมา ก็จะนำเจ้านาคไปทำการแต่งตัวด้วยชุดแห่ นาคที่เตรียมไว้ โดยทำการแต่งหน้า ทาปาก ounge ผ้าม่วง ห่มสไบเฉียง สวมเครื่องประดับต่างๆ ให้สวยงามดูภูมิฐาน เช่น สร้อยคอ กำไล ข้อมือ ข้อเท้า ฯลฯ จากนั้นก็ตั้งขบวนแห่ นาคเพื่อไปขอขมาลาโทษ นิยมเรียก “ไปขอสมัครสมา” ต่อผู้สูงอายุในหมู่บ้านและพระอุปัชฌาย์ที่วัด โดยชุดแรกของขบวนแห่จะเป็นเด็ก ถัดต่อมาก็เป็นสาว ๆ ounge ผ่าขึ้นห่มผ้าสไบเฉียงอุ้มต้นเทียน โดยจัดเป็นแถวยาวตอนเรียงหนึ่ง ต่อมาก็เป็นกลุ่มของนางรำ ถัดมาก็เป็นคณะกลองยาวหรือแตรวงตามแต่เจ้าภาพจะหามา และกลุ่มท้ายสุดก็มีผู้นำ นาค หรือ “ผู้นำขมา” จะถือพานดอกไม้ ภูบเทียน และชุดเทียนแพ และนาคที่ขี่ม้า หรือ ขี่คอเพื่อนเจ้านาคที่สลับสับเปลี่ยนกันแบก โดยในปัจจุบัน ให้เจ้านาคนั่งบนเก้าอ้นนั่งบนรถยนต์ โดยมีเพื่อน นาค คนหนึ่งทำหน้าที่กางสัปทน กันแดดกันฝนให้กับนาค ขบวนแห่ นาคนี้จะไปตามเส้นทางที่กำหนดไว้เมื่อครบถ้วนแล้วจึงแห่กลับบ้านงาน เพื่อพักผ่อนและเตรียมตัวทำพิธีทำขวัญนาค ซึ่งบ้านคงคาเหนือจะมีสองแบบคือ แบบแรกจ้างหมอมทำขวัญนาคมาทำพิธีให้ทั้งหมด และแบบที่สองคือนิมนต์พระมาเทศน์สั่งสอนนาค

ในวันที่สาม เป็นวันนำนาคเข้าโบสถ์อุปสมบทเป็นพระภิกษุ เมื่อถึงเวลานัดหมายหกโมงเช้า ก็ตั้งแถวเหมือนเช่นวันวาน เพียงแต่ของที่เจ้านาคจะไปวัดมากขึ้นกว่าเดิม เมื่อแห่ไปถึงวัดก็จะนำนาคไปไหว้ศาลตันโพธิ์ (เปี้ยะตะละทานประจำวัด) ก่อนต่อจากนั้นก็นำนาคแห่วนรอบโบสถ์สามรอบ ระหว่างนั้นก็จะวางดอกไม้ภูบเทียนไหว้พุทธสิมาโดยรอบโบสถ์ เมื่อครบแล้วก็จะนำนาคไปล้างเท้าที่ด้านนอกโบสถ์ เพื่อนๆ ก็จะอุ้มนาคผ่านประตูโบสถ์เข้ามานั่งบนเสื่อกราบบิดามารดา แล้วรับศีลจากพระสงฆ์ ต่อจากนั้นบิดามารดาก็จะวางผ้าไตรจีวรบนแขนทั้งสองของนาคที่ประนมมืออยู่ แล้วผู้นำนาคก็จะให้นาคลุกขึ้นยืนแล้วเดินขึ้นบันไดโบสถ์ระหว่างนั้น ญาติพี่น้องผู้มาร่วมงานบุญ ก็จะตั้งแถวเป็นแถวยาวตั้งแต่นาคเดินไปจนถึงบันไดทางขึ้นโบสถ์และเมื่อนาคเดินมาถึง ก็จะใส่เงินเหรียญลงไปที่มือ นาค เมื่อขึ้นถึงหน้าประตูทางเข้าโบสถ์ก็จะหว่านเงินข้ามมาด้านหลังเพื่อเป็นการทำทาน เด็กๆ ก็จะแย่งทาน กันอย่างสนุกสนาน แล้วนาคก็จะเข้าไปในโบสถ์

พระอุปัชฌาย์และพระคู่สวดก็จะทำพิธีอุปสมบทให้ระหว่างนั้นพ่อแม่ ญาติพี่น้อง ก็จะนั่งรออยู่ที่ด้านล่างด้านหน้าโบสถ์ เมื่ออุปสมบทเป็นพระสงฆ์เรียบร้อยแล้ว พระใหม่ก็จะเดินออกจากโบสถ์ลงบันไดด้านหน้า โดยมีธูปเทียนและตาลปัตร โยมแม่ก็จะเข้าไปป้อนหมากให้แก่พระใหม่หนึ่งคำ ตามธรรมเนียมของชาวมอญ พระใหม่ก็จะเคี้ยวหมากเป็นพิธี แล้วคายเก็บไว้ในย่ามถือว่าเป็นของมงคล ส่วนคนเฒ่าคนแก่ที่รออยู่ก็จะถวายดอกไม้ธูปเทียน โดยใส่เข้าไปที่ย่าม เมื่อเรียบร้อยแล้วช่างภาพก็จะถ่ายรูปพระใหม่กับโยมพ่อโยมแม่ และเหล่าญาติพี่น้อง ต่อจากนั้น ก็จะ去做พิธีถวายภัตตาหารเลี้ยงฉลองพระใหม่ที่บนศาลาการเปรียญ เป็นลำดับสุดท้าย ถือได้ว่าเป็นอันเสร็จสิ้นพิธี

5.7 การแต่งงาน สังคมของชาวไทยรามัญบ้านคงคาเหนือ ก็คงเหมือนกับสังคมของเหล่าชาติพันธุ์ต่างๆ ในสังคมโลกเช่นกัน ที่มีกฎข้อห้ามไม่ให้ญาติพี่น้องร่วมท้องเดียวกัน ตามหลักสายโลหิตที่ใกล้ชิดกันหรือคนในตระกูลเดียวกัน แต่งงานกันเอง (incest taboo) แต่ก็อาจมีข้อยกเว้นได้ในกรณีที่ป็นชั้นของญาติพี่น้องที่สืบเชื้อสายห่างกันมาหลายรุ่นมาแล้ว แต่ถ้าชาวมอญคนใดเกิดการฝ่าฝืนขึ้นมา ก็จะถือว่าเป็นการผิดผี และจะถูกลงโทษจากผีบรรพบุรุษทั้งต่อตนเองหรือคนในครอบครัวได้ ชนชาวไทยเชื้อสายรามัญ ได้มีกฎข้อห้ามที่เกี่ยวข้องกับการจัดงานพิธีแต่งงาน จากการศึกษาผลงานเอกสารทางวิชาการของ อาจารย์ จวน เครือวิชฌยาจารย์ อาจารย์ กาญจนา ชินนาค และอาจารย์ บุปผา ดีสุข พร้อมประกอบกับผู้ศึกษาเข้าไปมีส่วนร่วมสังเกตในงานพิธีกรรมการแต่งงานของคนในชุมชนบ้านคงคาเหนือ โดยสรุปขั้นตอนได้ดังนี้คือ

1. จัดงานมงคลได้เพียงปีละ 1 ครั้ง เท่านั้น
2. ห้ามจัดงานแต่งงาน ถ้าในปีนั้น ได้จัดงานรำผี โดยถือตามปีไทย
3. ห้ามจัดงานแต่งงาน เมื่อเกิดมีคนในตระกูลผีเดียวกันตายลงหรือจัดงานปลงศพ ในปีนั้น แต่เมื่อพ้นปีใหม่ไทย คือในวันเถลิงศกปีใหม่ไทยวันที่ 15 เมษายน ของปีนั้นไปแล้ว ก็สามารถที่จะจัดงานแต่งงานได้
4. ตามหลักความเชื่อของชาวมอญ ที่ห้ามจัดงานเกินสองครั้งในปีเดียวกันนั้น มีข้อยกเว้นว่า สามารถจัดงานแต่งงานได้ ถ้าเป็นการจัดงานในวันเดียวกับการเลี้ยงผีบรรพบุรุษ เพราะถือว่าอยู่ในวันเดียวกัน
5. เมื่อเกิดกรณีจำเป็น ของคู่ชายหญิงขึ้นมา และไม่อาจเลี่ยงการแต่งงานหรือการอยู่กินกันฉันสามีภรรยาได้ ก็สามารถที่จะอยู่กินกันก่อนได้ เรียกว่าการจัดงาน “ส่งลูกจ้าง” โดยฝ่ายชายจะเข้ามาอยู่ที่บ้านของฝ่ายหญิง ตามเคล็ดโบราณ เหมือนกับว่าครัวเรือนนั้น มีลูกจ้างมาช่วยทำงานในเรือนหลังนั้น เมื่อผ่านไปรอบปีหนึ่ง ก็จะทำพิธีขอมาต่อผีบรรพบุรุษ และเพื่อเป็นการบอกกล่าวผีบรรพบุรุษ ให้รับรู้ว่ามีคนขอเข้ามาอยู่ร่วมในตระกูลผี

ในอดีตนั้น เมื่อระบบสังคมยังปิดอยู่ เนื่องจากข้อจำกัดทางการคมนาคม หรือความเจริญยังมีไม่มากนัก ในช่วงนั้น การพบปะของหญิงสาวชายหนุ่ม มักจะพบกันในช่วงที่มีงานในเทศกาลต่างๆ ของวัดหรืองานในหมู่บ้าน เมื่อชอบพอกันและผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่ายเห็นชอบด้วย โดยมีข้อพิจารณาหลักๆ โดยดูจากนิสัยใจคอ การประกอบอาชีพ และฝ่ายชายบวชเรียนแล้ว พ่อแม่ทั้งสองฝ่ายก็จะจัดพิธีแต่งงานให้ การแต่งงานของชาวไทยเชื้อสายมอญ ในชุมชนบ้านคงคาเหนือชอบที่จะแต่งงานกับคนที่มีเชื้อสายมอญด้วยกันเอง ซึ่งอาจเป็นคนในหมู่บ้านเดียวกันหรือคนนอกหมู่บ้านในชุมชนชาวมอญอื่นก็ได้ ต่อมาภายหลัง สังคมชาวมอญก็เปิดกว้างมากขึ้นเนื่องจากสภาพสังคมที่เจริญขึ้นอย่างต่อเนื่อง ผู้ที่เป็นบิดามารดาหรือผู้ใหญ่ในครัวเรือน จึงให้การยอมรับในการที่บุตรหลานของตน จะไปแต่งงานกับคนเชื้อชาติอื่น เช่น คนไทย คนจีน คนลาว เป็นต้น แต่ก็ยังขัดเคืองอยู่บ้างถ้าเป็นชาวต่างชาติตะวันตก แต่ในปัจจุบันขณะนี้ ก็ถือเป็นเรื่องปกติธรรมดาไปแล้ว บิดามารดาของหนุ่มสาวชาวมอญในปัจจุบัน จะให้อิสระแก่ลูกๆ ในการตัดสินใจเลือกคู่ครอง เพียงแต่ขอให้คนที่จะมาเป็นเขย หรือสะใภ้ นั้น “เป็นคนดี ขยันหมั่นเพียร รู้จักทำมาหากิน”

เมื่อญาติผู้ใหญ่ฝ่ายชายและของฝ่ายหญิง เห็นพ้องต้องกันในเรื่องสินสอด ทองหมั้น ก็จะกำหนดฤกษ์วันแต่งงาน ทั้งสองฝ่ายก็จะเตรียมการในเรื่องการจัดงาน และทำการบอกกล่าวญาติพี่น้องวงศ์ญาติญาติให้มาร่วมงานเมื่อถึงกำหนดวันแต่งงาน ฝ่ายชายก็จะยกขบวนขันหมากไปยังบ้านของฝ่ายหญิง โดยมีเจ้าแก่ของฝ่ายชายเป็นผู้นำในการเจรจาและทำพิธีการตามขั้นตอนต่างๆ ของฝ่ายชาย โดยการจัดขบวนขันหมาก ตามธรรมเนียมที่นิยมของชาวไทยรามัญบ้านคงคาเหนือ ในขบวนจะประกอบด้วย

1. เจ้าแก่ที่เป็นชายถือพานเทียน ส่วนหญิงถือร่มคันเล็กสีแดงหรือสีชมพู
2. เจ้าบ่าว
3. เด็กสาวผู้เชิญขันหมากเอก 4 ขัน

ชั้นที่ 1 “สุธัญมา” (ชื่อนามของแม่สีของพระอินทร์) ใส่หมาก 9 คู่ ใบพลู 18 ใบ ปูนแดง 1 ถังและยาเส้น 1 ถัง วางเรียงตามทักษิณาวัตร

ชั้นที่ 2 “สุนันทา” ใส่ใบขนุน ใบเงิน ใบทอง ใบนาก ใบรัก ดอกรัก ดอกดาวเรือง หญ้าแพรก วางเรียงตามทักษิณาวัตร จำนวน 18 ใบ เป็นเลขคู่ เมื่อหารด้วย 2 เท่ากับ 9 ถือว่าเป็นเลขมงคลแก่คู่บ่าวสาว

ชั้นที่ 3 “สุจิตรา” ใส่ขนมจีน โดยปูใบตองรองถาดก่อน แล้วใส่ขนมจีนให้พูนถาด

ชั้นที่ 4 “สุชาดา” ใส่ห่อหมก 4 ห่อ ห่อทับด้วยใบตองสด

4. เด็กสาวผู้เชิญขันสินสอดทองหมั้น
5. ขาหมู ไก่ วุ้นเส้น ขนมเปี๊ยะ อ้อย เหล้าขาว ต้นกล้วย อย่างละ 1 คู่
6. ขนมาตัด ถั่วตัด พักแพงเชื่อม ขนมจันอับ ขนมปลา อย่างละ 2 ถาด
7. ผลไม้ ได้แก่ กล้วย ส้มโอ ส้มเขียวหวาน มะพร้าวอ่อน อย่างละ 2 ถาด
8. ขนมเทียน กะละแม ข้าวเหนียวแดง ข้าวต้มมัด อย่างละ 2 ถาด
9. ผ้าขาวสำหรับไหว้ผี 1 ชิ้น (ยาว 2 เมตร)

เมื่อขบวนขันหมากของเจ้าบ่าวมาถึงบ้านเจ้าสาว ก็จะมีพิธีเชิญขันหมากโดยผู้ใหญ่ฝ่ายเจ้าสาวมาเชิญขันหมากแลกเปลี่ยนหมากพลุกกัน ต่อมาก็จะมีการกันประตูต่างๆ ของฝ่ายหญิง ได้แก่ ประตูป่า ประตูเงิน ประตูนา และประตูทอง ก่อนเข้าบ้านก็จะมีพิธีถอดรองเท้าเรียกค่าไถ่ และพิธีปลูกต้นกล้วยต้นอ้อย เมื่อลำเลียงของขันหมากเข้าที่จัดเรียงเรียบร้อยแล้วก็จะทำการเจิมขันหมาก แล้วทำการตรวจนับสินสอด ต่อมาทำการไหว้ผีเรือน แล้วทำพิธีรับไหว้ แล้วจึงทำพิธีรดน้ำสังข์ และทำพิธีปูที่นอนและส่งตัวเข้าเรือนหอ ในตอนเย็นใกล้หัวค่ำ เป็นอันเสร็จพิธี โดยในปัจจุบันก็นิยมที่จะจัดงานเลี้ยงสมรสให้แก่คู่บ่าวสาวในช่วงตอนกลางวันหรือตอนเย็นก็ได้ ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมและความสะดวกเป็นหลัก เมื่อแต่งงานแล้วฝ่ายหญิงก็จะอยู่ที่บ้านของบิดามารดาของตนไปช่วงระยะเวลาหนึ่ง แล้วจึงย้ายไปอยู่บ้านของฝ่ายชาย โดยในชุมชนบ้านคงคาเหนือในปัจจุบันเมื่อแต่งงานแล้วก็ยังนิยมที่จะอยู่บ้านบิดามารดา มากกว่าที่จะแยกครัวเรือนไป ส่วนใหญ่จะแยกครัวเรือนไปเมื่อพี่น้องมีครอบครัวกันมากขึ้นและมีลูกหลานเพิ่มขึ้น บ้านปู่ย่า หรือตายาย เริ่มคับแคบ จึงจะขยับขยายแยกครัวเรือนไปสร้างบ้านที่อยู่อีกใหม่

ตามความเชื่อของชาวมอญการสืบเชื้อสายของตระกูล จะสืบเชื้อสายตามหลักสายโลหิตจากพ่อเป็นหลัก ผ่านไปยังบุตรชายคนโตและไล่ลงไปยังคนสุดท้ายตามลำดับ ส่วนลูกสาวเมื่อแต่งงานแล้วก็จะถือว่าเป็นคนละผีหรือเป็นคนนอกตระกูลผีบรรพบุรุษ (ตระกูลผีเดิม) เนื่องจากจะต้องไปนับถือผีของสามีแทน ดังนั้นเมื่อแต่งงานแล้วหากยังอยู่บ้านหลังเดิมก็ถือว่าเป็นสิ่งต้องห้าม ถ้าเกิดฝ่าฝืนก็ถือว่าเป็นการ “ผิดผี” ดังนั้น ผู้หญิงเมื่อแต่งงานแล้วก็จะย้ายไปอยู่บ้านของสามี

5.8 ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการตาย

เมื่อมีคนถึงแก่ความตายเกิดขึ้นในครัวเรือน ชาวมอญก็จะจัดพิธีกรรมเกี่ยวกับศพของผู้ตายเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตาย ด้วยการประกอบพิธีทางพุทธศาสนา โดยการนิมนต์พระสงฆ์ 4 รูป มาทำการสวดพระอภิธรรมที่บ้านผู้ตาย เมื่อในสมัยก่อน ก็จะมีการเชิญผู้มีความรู้

มาอ่านหนังสือต่าง ๆ ได้แก่ พุทธประวัติ นิบาติชาดก ฯลฯ เพื่ออยู่เป็นเพื่อนศพจนครบกำหนดวัน บำเพ็ญกุศลศพ

ในการตั้งศพผู้ถึงแก่กรรมที่บ้านเพื่อสวดมนต์บำเพ็ญกุศลให้แก่ผู้วายชนม์ ตามความเชื่อของชาวมอญนั้นมีความเชื่อว่าร่างกายของคนเรานี้เป็นของเปรอะเปื้อนสกปรก เหมือนกับผ้าขี้ริ้วที่ใช้ในครัวซึ่งได้หมักหมมสิ่งสกปรกเอาไว้ เพื่อความสะอาดบริสุทธิ์ของคนดังนั้น ก่อนที่คนเราจะพึงธรรมจากพระภิกษุสงฆ์ซึ่งถือเป็นมงคลสูงสุด จึงต้องชำระล้างร่างกายให้สะอาดหมดจดเสียก่อนในเบื้องต้น ซึ่งถือได้ว่าเป็นหลักของความเชื่อที่นำไปสู่การปฏิบัติ ด้วยเหตุนี้คนเราเมื่อตายจากไปแล้วก็ควรที่จะถูกปฏิบัติให้เป็นเช่นเดียวกันกับคนที่มีชีวิตอยู่ โดยในช่วงก่อนที่จะได้พึงพระอภิธรรมนั้นจึงต้องมีการชำระล้างสิ่งสกปรกออกไปจากร่างกายของศพเช่นกันเพื่อไม่ให้เป็นการบาปแก่ผู้ตาย ในสมัยก่อนนั้นจะมีการอาบน้ำให้แก่ศพกันจริงๆ โดยทำการต้มน้ำใส่ผงขมิ้นและใบส้มป่อย เมื่อน้ำอุ่นเย็นลงดีแล้วจึงอาบน้ำให้แก่ศพและอาบตามด้วยน้ำสะอาดที่เตรียมไว้ต่างหากอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งในปัจจุบันนิยมใช้การรดน้ำศพแทนการอาบน้ำให้ศพ ต่อเมื่อเช็ดตัวศพแห้งดีแล้วจึงทำการหวีผม ประแป้ง แต่งตัวสวมเสื้อผ้าชุดใหม่ เรียกว่า “ชุดโปงมอย” เป็นกางเกงที่ตัดจากผ้าถุงหรือผ้าซิ่น หรือผ้าขาว คล้ายกับกางเกงขาก๊วย แต่มีขากางเกงสั้นกว่า โดยเอวกางเกงจะมีขนาดสามลิบหกนิ้ว เป้ากางเกงยาวหนึ่งคืบ ใช้เชือกมัดเอวแทนเข็มขัด เวลานุ่งจะทบผ้าที่เอวเอาไว้ด้านหลัง สวมเสื้อคอกลมแขนสั้นผ่าอก ใช้เชือกผูกแทนกระดุมโดยกลับการใส่เสื้อให้กับคนตายจากปกติคือเอาด้านหลังกลับไปไว้ด้านหลัง สมัยหลังต่อมาก็ได้มีการปรับวิธีการแต่งชุดเสื้อผ้าให้แก่ศพ โดยการแต่งชุดให้กับศพเหมือนกับตอนที่ยังมีชีวิตอยู่ แล้วจึงทำการนุ่งห่มผ้าขาวทับอีกชั้นหนึ่งโดยขมวดทบปมมัดไปไว้ด้านหลัง เมื่อแต่งตัวให้กับศพเสร็จเรียบร้อยแล้วก็จะนำหมากที่ตำไว้แล้วหนึ่งคำใส่ที่ปากศพพร้อมกับใส่เงินปากผี ต่อมาจึงทำพิธีมัดตราสังศพ โดยในอดีตนั้นจะทำการมัดเป็น 4 เปลาะคือที่หน้าผาก ที่แขนกับมือ ที่หัวเข่า และที่เท้า ส่วนในปัจจุบันจะมัดตราสังเพียง 3 เปลาะเท่านั้น คือที่คอ ที่มือและที่เท้า โดยศพผู้ตายจะวางนอนอยู่บนแคร่ไม้ไผ่ตั้งศพ ชาวมอญเรียกว่า “โจ่งเหนะย” หรือ “เตียงชนะ” ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่หมายถึง ผู้ที่จะชนะได้อย่างแท้จริงคือผู้ที่หลุดพ้นแห่งวัฏสงสารตามหลักธรรมของพระพุทธเจ้า คืออริยสัจ 4 เท่านั้น และยังแสดงให้เห็นคนที่ยังมีชีวิตอยู่ได้เห็นว่าถึงแม้คนตายจะนอนอยู่บนเตียงชนะ แต่ก็ได้แค่นอนเท่านั้น ยังไม่ได้เป็นผู้ชนะที่แท้จริง โดยเตียงชนะที่ได้ทำใช้ในพิธีกรรมมีลักษณะดังนี้

บุบผา ดีสุข (2541, น.172 -175) ได้ทำการศึกษาถึงการทำเตียงชนะไว้ดังนี้ เตียงหรือแคร่นี้ทำมาจากไม้ไผ่ผ่าซีกขนาดกว้าง 2 นิ้ว ยาว 4 ศอก 4 นิ้ว จำนวน 2 อันวางขนานกัน แล้วนำไม้ไผ่ผ่าซีกขนาดกว้าง 2 นิ้ว ยาว 1 ศอก 4 นิ้ว จำนวน 2 อัน วางด้านบนปลายไม้ทั้งสองข้างด้านละหนึ่งอัน แล้วทำการมัดให้แน่น โดยทำคร่าวไม้จำนวน 4 ชุด แล้วนำมาวางซ้อนกันสูงขึ้น

เป็น 4 ชั้น ทำการปูด้วยไม้ไผ่สานหรือไม้ระแนงตามยาว จำนวน 8 อัน และทางขวางอีกจำนวน 8 อัน แล้วผูกเสาไม้ไผ่สูง 8 กำมา หรือ 6 ศอก ตรงมุมทั้งสี่ด้านกับตรงกลางด้านละหนึ่งต้น โดยผูกไม้ไผ่สานหรือไม้ระแนงกับเสาทั้ง 6 ต้น หลังคาหรือเพดานบ้านใช้ไม้ไผ่สานเป็นแผ่นตะแกรงวางบนเสาผูกให้แน่นแล้วปูทับด้วยผืนผ้าขาว แขนงดอกไม้ ธงกระดาษสี ที่ต้นเสากับเพดาน และสิ่งที่สำคัญคือการแขวนพวงเก้าจิบ กรรไกรหนีบหมากหนึ่งเล่ม และแหวนหนึ่งวง ซึ่งถูกผูกร้อยด้วยด้ายดิบให้ห่างเป็นระยะๆ ห้อยกันลงมา โดยผูกตรงกึ่งกลางของเพดานห้อยลงมาให้ตรงกับอกหรือสะดือของผู้ตาย

สืบเนื่องจากคนมอญเชื่อว่า การนำโลงศพเข้าบ้านเป็นสิ่งที่ไม่ดี จึงมีคติความเชื่อที่ว่าไม่ให้โลงศพเข้าบ้าน เมื่อทำพิธีสวดครบ 7 วัน แล้วจึงนำโลงศพมาอยู่ภายนอกบ้าน และต่อมาญาติผู้ถึงแก่กรรมก็จะช่วยกันยกศพลงจากบ้านไปใส่โลง แล้วจึงแห่ศพไปทำพิธีเผาศพที่ป่าช้า ต่อมาเมื่อเมรุสร้างเสร็จจึงได้นำศพไปประกอบพิธีปลงศพหรือเผาศพที่เมรุวัดคงคาราม เมื่อเผาศพเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็จะทำการเก็บอัฐิเถ้าถ่านที่เหลือไปลอยอังคารที่แม่น้ำแม่กลอง ส่วนกระดูกไปบำเพ็ญกุศลเจ็ดวันเสร็จแล้ว ก็จะนำกระดูกใส่โกฏไปบรรจุที่เจดีย์รอบกำแพงแก้วด้านนอกโบสถ์ ชาวมอญเชื่อการได้กระทำพิธีกรรมทางศาสนาที่ถูกต้องตามนี้จะช่วยลดความกลัวในเรื่องภูตผีวิญญาณ อันเป็นการส่งดวงวิญญาณของคนตายให้เดินทางไปในภพภูมิหรือทางที่ดี และเชื่อว่าจะเป็นการช่วยให้ผู้ตายได้ไปไหว้พระจุฬามณีในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ตลอดจนการจัดพิธีกรรมนี้เป็นการช่วยให้กำลังใจแก่ญาติพี่น้องของผู้ที่ตายซึ่งอยู่ในภาวะโศกเศร้าเสียใจ ได้คลายความทุกข์กังวลลงเกี่ยวกับชีวิตหลังความตายของญาติพี่น้องผู้ซึ่งถึงแก่กรรม

ความเชื่อของชาวมอญที่เกี่ยวกับพิธีการจัดงานศพ

1. ชาวมอญมีความเชื่อว่า ศพที่ตายไม่ดี เช่น ตายโหง ญาติผู้ตายจะต้องรับนำศพทำการฝังศพที่ป่าช้าหรือทำการเก็บศพไว้ที่โกดังให้แล้วเสร็จภายในวันนั้น ต่อมาภายหลังนับได้ 3 ปี จึงให้ชุดกระดูกขึ้นมาทำพิธีเผา
2. การฝังศพให้หันศีรษะของศพชาวมอญไปทางทิศเหนือ ตามที่เชื่อว่าเป็นทิศที่พระพุทธเจ้า หันพระเศียรไปขณะที่พระองค์ทรงเสด็จดับขันธปรินิพพาน
3. ถ้าศพตายด้วยโรคระบาดติดต่อ หรือเหตุผิดปกติจากธรรมชาติ เช่น ท้องร่วง โรคเรื้อน หรือถูกฟ้าผ่า โบราณจะให้ฝังศพไว้ตลอดไป ห้ามมิให้ชุดขึ้นมาเผา
4. ห้ามเอาโลงศพขึ้นบนบ้าน เพราะถือว่าโลงเป็นของเสนียดจัญไร ยกเว้นแต่จำเป็นต้องบรรจุศพลงโลง ก็ให้แก้ไขด้วยวิธีดังนี้ ให้ทำการต่อโลงศพนอกเรือนบ้าน เมื่อเสร็จแล้วให้น้ำส้มป่อยผสมผงขมิ้นจากกระบอกล้างโลงศพ และล้างตามด้วยน้ำบริสุทธิ์จากกระบอกล้างไม้ไผ่อีกครั้ง แล้วจึงโยนกระบอกล้างไม้ไผ่ทั้งสองทิ้งไป ต่อจากนั้นจึงยกหีบศพขึ้นบนบ้านได้

5. ให้ยกศพลงจากตัวเรือนบ้าน ได้เฉพาะทางทิศตะวันตก เท่านั้น โดยให้เรือผ่าบ้านทางทิศตะวันตกออกแล้วหย่อนศพลงมา โดยทำ “บันไดผี” ซึ่งทำจากไม้ไผ่อันเล็กๆ โดยทำเป็นบันไดคู่ คือ มี 4 ชั้น 6 ชั้น หรือ 8 ชั้น นำไปพาดบริเวณที่จะนำศพลง ต่อเมื่อได้ตั้งศพที่วัดเสร็จเป็นที่เรียบร้อยแล้ว จึงจะสามารถยกผ่าบ้านขึ้นตีตะปูตรึงกลับคืนเข้าที่ตามเดิมได้

การปลงศพของชาวไทยเชื้อสายมอญ เป็นกระบวนการในการประกอบพิธีกรรมให้แก่ผู้วายชนม์ในชุมชนบ้านคงคาเหนือ

1. ลักษณะของการปลงศพ ตั้งแต่ในอดีตมาจนถึงปัจจุบัน จากการสัมภาษณ์ผู้สูงอายุในชุมชน ทำให้สรุปได้ว่า ในการปลงศพของชาวไทยเชื้อสายมอญบ้านคงคาเหนือ จำแนกออกได้ 3 ลักษณะคือ

1.1 การทำพิธีฝังศพ โดยนำศพไปฝังในที่ดินบริเวณป่าช้า เมื่อมีผู้ถึงแก่ความตายด้วยเหตุที่ไม่ดีต่างๆ ที่โบราณห้ามมิให้เผาศพ ญาติพี่น้องก็จะไปขุดหลุมฝังศพ และนำศพไปทำการฝังให้แล้วเสร็จภายในวันนั้น โดยไม่ต้องทำพิธีอื่นใด เพียงแต่นิมิตพระ จำนวน 4 รูป มาสวดที่ปากหลุมศพและญาติผู้ตายถวายกระบุงกรวดน้ำ ก็เป็นอันเสร็จพิธี ซึ่งในกระบุงก็จะใส่ข้าวสาร พริก เกลือ หอม กระเทียม กับของใช้ต่างๆ โดยเชื่อว่าผู้ตายจะได้นำไปใช้ในภพภูมิของตน

1.2 การทำการฝังศพ หรือ เก็บศพไว้ในโกดังในเขตป่าช้า ต่อมาเมื่อครบกำหนดเวลา จึงนำกระดูกขึ้นมาทำพิธีเผาศพอีกครั้งหนึ่ง

1.3 การเผาศพ แต่ก่อนนั้นเมื่อยังไม่มีเชิงตะกอน ก่อนจะถึงกำหนดวันที่จะทำการเผาศพ ญาติของผู้ที่ถึงแก่กรรมก็ต้องจัดเตรียมฟืน ถ่าน ท่อนไม้ มาเตรียมไว้ให้พอเพียง เมื่อถึงกำหนดวันที่จะทำการเผาศพ ในช่วงตอนสาย ผู้ที่อาวุโสและมีความรู้ในพิธีกรรมของหมู่บ้าน ก็จะไปจัดเตรียมที่เผาศพ ด้วยการนำท่อนไม้ขนาดใหญ่ ยาวประมาณ 2 เมตร จำนวน 3 ท่อน มาวางเรียงตามยาวจากทิศเหนือไปสู่ทิศใต้ ต่อจากนั้นจึงนำท่อนฟืนขนาดย่อมๆ ยาวท่อนละประมาณ .50 เมตร มาวางขวางตรงด้านปลายทั้งสองด้านและตรงกลาง ต่อจากนั้นก็นำท่อนไม้ยาวและสั้นมาวางเรียงซ้อนสลับกันขึ้นไปเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า สูงขึ้นไปประมาณ 0.50 ม. แล้วจึงนำโลงศพมาวางทับลงบนท่อนฟืน พร้อมนำเศษไม้ขนาดเล็กวางสุมทับโดยรอบเพื่อเป็นเชื้อไฟ แล้วจึงทำการเผาศพ ต่อมาวัดคงคารามและชาวบ้านได้เล็งเห็นถึงความสะดวกและป้องกันการอุจาดขณะทำการเผาศพ ตลอดจนเริ่มมีทุนทรัพย์มากขึ้น จึงได้ร่วมกันบริจาคเงินสมทบทำการก่อสร้างเชิงตะกอนขึ้นมา แล้วเสร็จประมาณปี พ.ศ. 2470

2. ขนาดและลักษณะที่เผาศพ ในอดีตเชิงตะกอนโบราณวัดคงคาราม ถูกใช้เป็นสถานที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมการเผาศพของชาวไทยรามัญ ตั้งอยู่บริเวณเขตป่าช้าด้านตะวันออกของวัด ได้ถูกใช้งานอย่างต่อเนื่องจนกระทั่งเมื่อวัดคงคารามได้ก่อสร้างเมรุแบบเตาเผาสมัยใหม่ ในบริเวณเขตวัดแล้วเสร็จเรียบร้อย จึงได้เลิกใช้เชิงตะกอนโบราณ ตั้งแต่นั้นมาจนถึงปัจจุบัน จากการเข้าศึกษาในสถานที่จริงของผู้ศึกษาพบว่า เชิงตะกอนโบราณวัดคงคาราม ทำการก่อสร้างแบบก่ออิฐฉาบปูนโดยรอบ ขนาดกว้าง 1.68 เมตร ยาว 2.12 เมตร สูง 1.49 เมตร โดยตรงกลางเป็นช่องว่างสำหรับวางศพขนาดกว้าง 0.72 เมตร สูงจากพื้น 1.26 เมตร และระหว่างช่องกลางมีท่อนเหล็กวางพาดขวาง จำนวน 4 ท่อน ห่างกัน 0.50 เมตร โดยด้านข้างของเชิงตะกอนทั้งสองด้านจะมีรูกลมขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง ขนาด 2 นิ้ว ด้านละ 3 รู ห่างกัน 0.75 เมตร เพื่อติดตั้งเสาไม้สำหรับซึ่งสายสัญญาณด้านบน เป็นตาข่ายคลุม อนึ่ง เชิงตะกอนถูกสร้างบนฐานปูนรองรับขนาดกว้าง 6.20 เมตร ยาว 6.20 เมตร สูง 0.80 เมตร

3. องค์ประกอบของการเผาศพ องค์ประกอบที่หนึ่ง คือเป็นศพที่ญาติพี่น้องของผู้ตายมีความประสงค์ที่ต้องการจะทำการปลงศพโดยวิธีเผา ไม่ติดขัดข้อกฎหมาย และต้องไม่ขัดกับข้อห้ามที่โบราณของชุมชนชาวมอญ ที่ได้กำหนดห้ามไม่ให้เผาศพไว้ เช่น เป็นศพที่ตายโหงหรือตายโดยอุบัติเหตุ หรือ เรียกว่า “ศพตายไม่ดี” ศพเด็กที่อายุไม่ถึง 10 ปี องค์ประกอบที่สอง คนที่ทำหน้าเผาศพซึ่งในอดีตไม่มีสัปเหร่อ ดังนั้น จึงต้องอาศัยผู้ที่เป็นอาวุโสและญาติพี่น้องช่วยกันทำการเผาศพ โดยวัดคงคาราม มีสัปเหร่อประจำวัดเมื่อประมาณสามสิบปีที่ผ่านมาเอง เมื่อภายหลังจากสร้างเมรุเผาศพแล้วเสร็จลง องค์ประกอบที่สามคือ วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการเผาศพโดยพื้นฐาน ได้แก่ ฟืน ถ่าน ไม้ขีดไฟ น้ำมันก๊าด ดอกไม้จันทร์ ท่อนไม้ไผ่ ท่อนเหล็กสำหรับใช้กระทุ้งหรือพลิกศพขณะเผาศพ และน้ำใส่กระป๋องเตรียมไว้สำหรับราไฟและดับไฟ ประการสุดท้ายคือพระสงฆ์ญาติและผู้ที่มาร่วมงาน ในการบำเพ็ญกุศลศพให้แก่ผู้ที่ถึงแก่กรรม

4. วิธีการเผาศพ

4.1 ขั้นตอนการเตรียมการ ในอดีตนั้น ก่อนที่จะยกศพลงจากบ้านทางด้านทิศตะวันตก ผ่านบันไดฝึกลงไปยังพื้นดินนั้น จะต้องเอาหินมาตั้งเป็นเสา 3 เสา แล้วให้นำหม้อไปตั้งไว้บนเสาใส่ข้าวสุกและถ่านที่ติดไฟ หรือพินจุดไฟใส่ลงในหม้อ ปล่อยให้ไฟดับไปเอง เพื่อคดิธรรมว่าคนตายไปแล้ว แม้จะมีคนนำของมาให้ถึงใกล้ตัว ก็ไม่สามารถหยิบจับถือเอาประโยชน์ให้กับตนเองได้ ในการจัดขบวนแห่ศพไปยังป่าช้า ก็จะเป็นบุตรหลานและคนในครอบครัวช่วยกันถือของนำขบวนขณะเคลื่อนศพไปยังป่าช้า ดังนี้ กรอกรูปภาพผู้ตาย กระดาษรูป ถาดใส่เสื้อผ้าของใช้กับกระเจกเงาหนึ่งบาน โดยเดินตามกันไปตามลำดับ ต่อมาก็เป็นเหล่าพระสงฆ์เดินจับสายกุญซาโยงนำหน้ารถเข็นศพ ตามด้วยคณะดนตรีแห่ศพ และพระสงฆ์นั่งอ่านพระอภิธรรมอยู่บนรถด้านหน้า

ของโรงศพ 1 รูป ส่วนเณรที่บวชน้ำไฟซึ่งเป็นลูกหลานผู้ตายก็จะยืนเกาะโรงศพอยู่บนรตด้านท้ายของโรงศพ ส่วนญาติพี่น้องก็จะช่วยกันเข็นรถและเดินตามคลอกันไป ระหว่างที่เคลื่อนศพไปป่าช้าโดยรถเข็นศพนั้น ก็จะมีคนล่องหน้าไปต้อนน้ำให้เดือดจนแห้งแล้วทูปหม้อทิ้ง เพื่อเป็นคติธรรมว่าร่างกายของคนเรานั้น เมื่อเกิดขึ้นมาแล้วมีอยู่ แต่เมื่อตายไปไม่เหลืออะไร เปรียบได้กับน้ำที่ต้มเดือดแล้ว ก็ย่อมระเหยแห้งหายไป

ขบวนแห่ศพที่นำศพมาเผายังป่าช้านั้น จะมีคนตีกลองสองหน้าให้จังหวะและมีคนเป่าปี่ปากบานนำขบวน เมื่อมาถึงป่าช้า ญาติพี่น้องก็จะเข้าไปช่วยกันนำโรงศพมาวางพักศพยังศาลา ต่อจากนั้นพระสงฆ์ก็จะทำการสวดมาติกาบังสุกุลอุทิศส่วนกุศลแก่ผู้วายชนม์ เจ้าภาพถวายจัดปัจจัยไทยธรรมเรียบร้อย บรรดาญาติ ๆ ก็จะช่วยกันแบกโรงศพขึ้น เดินวนทวนเข็มนาฬิการอบเชิงตะกอนจำนวน 3 รอบ เมื่อครบแล้ว จึงยกโรงศพขึ้นไปวางไว้บนเชิงตะกอน ผู้อาวสุที่เป็นผู้นำจะทำการจุดธูปบอกขออนุญาต แล้วจึงทำพิธีเช่นไหว้โดยนำถาด “เปิงสะเมา” คือข้าวปั้นโรยน้ำตาล ใส่ในกระทง จำนวน 3 กระทง และน้ำ 1 แก้ว วางข้างเชิงตะกอนแล้วบอกกล่าวให้ผู้ตายมาดื่มกินเป็นครั้งสุดท้าย ต่อมาก็ทำการเปิดฝาโลง ทูปลูกมะพร้าวที่ปอกเตรียมเอาไว้ ให้น้ำมะพร้าวไหลลงล้างหน้าศพและโดยรอบร่างศพ แล้วใช้มีดหมอที่บรรจุมะคาอาคมทำการตัดด้ายสายสิญจน์ที่ผูกมัดตราสังข์ศพเอาไว้ ให้ขาดออกจากกัน ต่อมาทำการตั้งชายเสื้อที่ปูรองศพในโลงให้ศพเอียงตะแคงข้าง แล้วนำท่อนพินทอนใหญ่ ๆ วางทับด้านบนเพื่อกันศพลุกออกตัวขึ้นมา ก่อนที่จะเริ่มทำพิธีกรรมในการเผาศพแต่ละครั้ง ผู้ที่ทำหน้าที่เป็นหัวหน้าจะบริกรรมคาถาเพื่อกำกับหรือสะกดวิญญาณ และกล่าวคำขอขมาลาโทษต่อผู้ตายถึงความจำเป็นที่ต้องล่องเก็นต่อร่างกายของผู้เสียชีวิต ขณะทำการเผาศพ เช่นต้องใช้ท่อนเหล็ก ถ้าไม้ไผ่กระทงเพื่อให้ชิ้นส่วนร่างกายของศพแยกจากกันเป็นชิ้นเล็ก ๆ ให้ง่ายต่อการเผาไหม้ การพลิกกลับศพ หรือซึ่งบางครั้งอาจต้องนำชิ้นส่วนออกมาหันหรือลับ

4.2 ขั้นตอนการเผาศพ พระสงฆ์ผู้เป็นประธานจะทำการจุดไฟเผาศพเป็นลำดับแรก ต่อมาก็เป็นเหล่าพระสงฆ์ คนเฒ่าคนแก่ของชุมชน และติดตามด้วยญาติพี่น้องที่มาร่วมงานก็จะทยอยกันเข้ามาไหว้ศพและวางธูปพร้อมดอกเนียม “นอมการอะเร็ด” ภายหลังต่อมาถึงได้มีดอกไม้จันทน์ คนเผาศพก็จะเร่งไฟให้แรงลุกโชนขึ้นโดยการเติมท่อนไม้พินและถ่านตลอดเวลา เมื่อไฟลุกดีแล้วญาติพี่น้องก็จะหักยอดกิ่งหว้าหรือกิ่งไม้ที่มีก้านจุ่มน้ำพรมไปที่กองไฟ พร้อมทั้งร้องบอกให้คนตายรีบหนีไฟป่า พอเป็นพิธีตามความเชื่อพื้นบ้าน และขณะเดียวกันก็จะทำการโยนผ้าราไฟ โดยการให้คนม้วนผ้าขาวเป็นก้อนผ้า แล้วโยนข้ามกองไฟให้อีกคนหนึ่งรับโยนสลับไปมาสวมครั่ง อันหมายถึงปริศนาทางธรรม เพื่อให้คนพิจารณา ถึงความบริสุทธิ์ของจิตใจ เปรียบได้กับผ้าขาว ส่วนไฟที่ลุกโชนอยู่นั้นเปรียบได้กับกิเลสของมนุษย์ ดังนั้น บุคคลใดที่มีจิตอัน

บริสุทธิ์แล้ว ไฟแห่งกิเลสก็ไม่สามารถที่จะทำลายผู้นั้นได้ การเผาผลาญโดยปกติทั่วไปเริ่มตั้งแต่บ่า ยสามโมงเย็นเป็นต้นไป ใช้เวลาประมาณ 2 ชั่วโมง ยกเว้นบางศพที่เผายากจะต้องใช้เวลาเนิ่น นานออกไป ขึ้นอยู่กับสภาพลักษณะของแต่ละศพ

4.3 เมื่อการเผาศพเสร็จเรียบร้อย ญาติของผู้ตายจะช่วยกันเก็บกระดูกกอง เป็นรูปร่างคน โดยใช้ไม้ไผ่ที่ผ่าเป็นชิ้นเล็ก ๆ ยาวประมาณหนึ่งคืบจำนวนสองชิ้น ทำการคืบ กระดูกที่เหลือจากการเผา โดยเลือกชิ้นที่มีลักษณะสมบูรณ์ มาวางกองกันบนใบโพธิ์ จำนวน 9 กอง ๆ ละ 7 ชิ้น โดยนัยยะว่าให้ผู้ตายกลับมามีร่างกายที่ครบสมบูรณ์อีกครั้ง ในขณะนั้นพระสงฆ์ จำนวนสี่รูปก็จะทำการสวดมนต์ ต่อจากนั้น ญาติคนหนึ่งทำการผูกผ้าขาวบางโดยปลายข้างหนึ่ง ผูกไว้ที่คอ ใช้มือจับปลายผ้าทั้งสองข้างยื่นไปด้านหลัง ญาติคนอื่นก็จะนำกระดูกทั้งหมดที่เก็บไว้ มาวางใส่ตรงกลางในผ้าขาวบางแล้วก็นำขันน้ำที่ใส่ส้มป่อยและผงขมิ้นที่เตรียมไว้มาเทล้างกระดูก ให้สะอาด โดยคนที่ถือผ้าขาวบางก็จะแกว่งผ้าไปมา ซึ่งเป็นการสอนในลักษณะที่ว่า “เนื้อไม่ได้กิน หนังไม่ได้รองนั่ง แต่กระดูกเขว่นคอ” ต่อมาทุกคนก็จะช่วยกันพรมน้ำอบน้ำหอมที่กระดูก แล้วจึง บรรจุกระดูกลงในโกฏิที่เตรียมไว้ เพื่อนำกลับบ้านไปทำบุญอุทิศส่วนกุศลอีกครั้ง ซึ่งก่อนที่จะ กลับบ้านญาติทุกคนก็จะนำธงกระดาษสีที่ตัดฉลุเป็นรูปตุ๊กตา รูปปลา หรือตัดมัดจีบเป็นร่ม พร้อม นำรูปเทียนไปจุดไหว้ ณ ข้างเชิงตะกอน ชาวมอญเชื่อว่า เพื่อให้คนตายได้นำไปไหว้พระจุฬามณี ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ตามความเชื่อพื้นบ้านที่ว่าคนตายทุกคนต้องไปไหว้ท่านส่วนกระดูกและเก้า ถ่านที่ยังคงหลงเหลืออยู่ ก็ขนนำไปกองไว้ตามบริเวณที่กำหนด ขั้นตอนสุดท้ายคือการทำความสะอาดเชิงตะกอนให้สะอาดเรียบร้อย เป็นอันเสร็จพิธีกรรม

4.4 การทำพิธีฉลองพระ คือ พิธีทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตาย โดยจะทำ ในเวลาประมาณตีห้าของวันรุ่งขึ้นถัดจากวัดเผาผลาญ โดยการนำพระพุทธรูปมาทำพิธีฉลอง และ ถวายวัดเป็นการอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตาย พร้อมกับเครื่องบริวารใส่ในถาด เช่น ธงกระดาษที่ตัด เป็นรูปต่างๆ ผูกเชือกห้อยติดอยู่กับปลายไม้ไผ่ปลายธงที่เหลาให้ขนาดเล็กตรงบ้าง และตัดให้โค้ง งอลงบ้าง รูปที่ตัดบนกระดาษสีที่นิยมตัด เช่น ปลา คน จระเข้ ตุ๊กตา ลิ่นทะเล ธง ร่ม ฯลฯ ส่วนโกศ บรรจุกระดูกของคนตายก็ต้องนำมาร่วมในพิธีด้วย เมื่อพร้อมแล้วก็นิมนต์พระ 4 รูป มาทำพิธี สวดอะเนกะชา ก่อนทำพิธีต้องเตรียมถาดโลหะ 1 ใบ ใบโพธิ์ที่ใช้เก็บกระดูกผู้ตาย 7 ใบ หญ้า แพรก 7 กำ ๆ ละ 7 กิ่ง เหยี่ยวสดต่างค์ 7 เหยี่ยว ข้าวทิพย์ 49 ก้อน เทียน 49 เล่ม เมื่อพร้อมเพรียง ญาติๆ ก็จะผสมน้ำปูน ขมิ้น และน้ำในถาด จากนั้นญาติ 7 คน ทั้งชายและหญิงถือเหยี่ยวสดต่างค์ คนละ 1 อัน เมื่อพระสวดทุกคนจะเริ่มเคาะเหยี่ยวในถาดไปเรื่อยๆ เมื่อพระสวดจบหนึ่งก็พร้อมกัน ปล่อยเหยี่ยวทั้ง 7 เหยี่ยว ลงในถาดให้มีเสียงดัง เมื่อขึ้นอีกจบหนึ่ง ก็ลดจำนวนเคาะเหยี่ยวไปที่ ละ 1 คนจนครบ 6 ครั้ง ขึ้นครั้งที่ 7 แล้วจึงรวมเหยี่ยวทั้ง 7 อัน ให้คนๆ เดียวเคาะ เมื่อสวดจบจึง

ทำการปล่อยเหรียญพร้อมกันทีเดียว แล้วนำเหรียญทั้ง 7 อันถวายพระพร้อมของที่เตรียมไว้สำหรับถวายพระ ก็เป็นอันเสร็จพิธี ส่วนน้ำในถาดโบราณเชื่อกันว่าเป็นยา นิยมนำมาทาตามร่างกายที่เจ็บป่วย เชื่อว่าสามารถรักษาการเจ็บป่วยโรคต่างๆ ได้

5.9 ประเพณีการโกนผมไฟของชาวไทยเชื้อสายมอญ ซึ่งเป็นวัฏจักรแห่งการเริ่มต้นชีวิตของคนไทยเชื้อสายมอญ ซึ่งในอดีตนั้นเมื่อการแพทย์ยังไม่เจริญและประกอบกับความยากลำบากในการเดินทางไปโรงพยาบาลในอำเภอโพธาราม หญิงชาวมอญที่ตั้งท้องและเมื่อถึงครบกำหนดคลอด ต้องอาศัยการแพทย์ดั้งเดิมที่อยู่คู่กับชุมชนโบราณมาโดยตลอดในการทำคลอด คือ หมอตำแยพื้นบ้านในชุมชน เมื่อเด็กได้คลอดออกมาปลอดภัยแข็งแรง หมอตำแยก็จะตัดสายสะดือและนำรกไปฝังยังหลุมดินที่ขุดมาถมที่ตั้งเป็นเตาสำหรับการอยู่ไฟของมารดาเด็ก ปัจจุบันนี้ผู้ที่ตั้งท้องจะไปคลอดที่โรงพยาบาลกันทุกคน ผมไฟ คือผมของเด็กแรกเกิดเด็กตั้งแต่อยู่ในท้องของแม่ เนื่องจากความเชื่อชาวมอญมาแต่โบราณว่าผมมอญส่วนใหญ่แล้วจะหงวมมาก ดังนั้นการที่จะโกนหรือตัดผมเด็กครั้งแรกนั้นจำเป็นที่จะต้องทำให้ถูกต้องตามพิธีกรรม มิฉะนั้นจะเกิดการผิผหรือเกิดการอักเสบคันแสบตัวเด็กได้ ข้อกำหนดในเรื่องการโกนผมไฟของชาวมอญ

1. เมื่อคนในตระกูลเดียวกัน มีคนตายเกิดขึ้น ห้ามมิให้โกนผมไฟลูกหลานในปีนั้น ต้องรอให้พ้นปีใหม่ไทยไปเสียก่อนจึงจะทำพิธีได้

2. ถ้าเกิดการตกค้างไม่ได้โกนผมไฟ ลูกชายลูกสาวขึ้นมา แล้วต่อมาผู้เป็นแม่เกิดตั้งท้องขึ้นมาอีก ก็ห้ามมิให้โกนผมไฟ ต้องรอให้คลอดลูกคนที่ตั้งท้องก่อน

3. เดือนที่นิยมในการโกนผมไฟคือเดือนสี่ถึงเดือนหก และเดือนสิบสอง

4. ห้ามตัดหรือโกนผมไฟของเด็กทั้งทั้งหัวโดยเด็ดขาด ในเมื่อยังไม่ได้ทำพิธีโกนผมไฟ

5. ขณะที่ยังโกนผมไฟไม่ได้นั้น ต้องเก็บรักษาผมไฟ ไว้โดยการทำดังนี้คือ ปล่อยไว้อย่างนั้น เก็บไว้เป็นผมเปีย หรือ เป็นผมจุก

การโกนผมไฟของเด็กชาวไทยเชื้อสายมอญในชุมชนบ้านคงคาเหนือ ยังยึดหลักตามแบบของโบราณ ที่ชาวมอญในแถบลุ่มแม่น้ำแม่กลองปฏิบัติสืบทอดกันมา ดังนี้

1. การโกนผมไฟแบบมีพิธีสงฆ์ เมื่อก่อนถึงวันงานหนึ่งวัน ผู้ที่มีความรู้ในการทำอาหารมอญที่ประกอบการเลี้ยงผีในชุมชน จะมายังบ้านงาน แล้วตั้งเตาสามเตาเริ่มลงมือทำขนมด้วยการทอด หรือต้ม แล้วแต่ตระกูลผี ส่วนแม่ครัวก็จะเตรียมอาหารเลี้ยงพระและคนที่มาช่วยงานในวันรุ่งขึ้น ส่วนเจ้าของบ้านก็เตรียมจัดสถานที่ในการเลี้ยงพระบนบ้านและเลี้ยงแขกด้านล่างให้เรียบร้อย รวมถึงของประกอบพิธีต่างๆ เช่น ขนมทอด ผลไม้ ของที่ต้องใช้จำเพาะของแต่ละตระกูลผี ที่หมอขวัญ ที่จะต้องใช้ในการประกอบพิธี เรียกว่า “พิธีสะบะห์” เมื่อถึงวันรุ่งขึ้นใน

ตอนเช้า ตรงเชิงบันไดทางขึ้นหน้าบ้าน จะปูเสื่อลำแพนผืนใหญ่ ตั้งหม้อดินใบใหญ่ หรือ “หม้อทะนนวน” ใบแรกเป็นหม้อน้ำที่ใส่ใบส้มป่อยและผงขมิ้น ส่วนหม้อใบที่สอง นั้นจะใส่น้ำสะอาดไว้ ด้านข้างก็จะวาง พานที่ใส่ชุดแบ่งเครื่องของหอม มีดพริ้ว ขวานเสียม หินลับมีดไว้ เพื่อเป็นเคล็ดให้เด็กว่า เมื่อเติบโตก็จะได้เป็นผู้ที่ขยันทำมาหากินและมีความรู้เฉียบคม ผู้ทำพิธีก็จะเรียกให้พ่อแม่ของเด็กตักน้ำล้างมือให้กับปู่ย่าตายายในตระกูลผีก่อน โดยตักน้ำในหม้อใบที่หนึ่งก่อน แล้วจึงตักน้ำในหม้อใบที่สอง และประพรมตามด้วยน้ำอบน้ำหอม ขึ้นต่อมา จึงให้พ่อแม่ตักน้ำอาบให้แก่ลูกตามลำดับที่หนึ่งและสองของหม้อดิน เพื่อล้างสิ่งไม่ดีออกจากตัวเด็ก ต่อมาผู้ที่ป็นแม่เด็กตักน้ำรดที่มือสามีให้ล้างมือด้วยน้ำใบส้มป่อยและตามด้วยน้ำบริสุทธิ์ ก็เป็นอันเสร็จพิธี ต่อมาเมื่อพระสงฆ์จำนวน 9 รูปเดินทางมาถึง ก็จะทำพิธีตักบาตรเลี้ยงพระ เมื่อพระเจริญพระพุทธมนต์และพระปริตรอยู่ก็จะเรียกให้พ่อแม่เด็กอุ้มลูกเข้าไป พระท่านก็จะใช้กรวยไกรขลิบผมเอาเป็นเคล็ดพิธี ต่อมาขณะเมื่อพระกำลังฉันข้าว หมอขวัญก็จะเริ่มทำพิธี ด้วยการ โดยการสวดคาถาและคำกล่าวเรียกขวัญให้กับตัวเด็ก จำนวน 3 ครั้ง ในแต่ละครั้งก็จะใช้ไม้ไผ่ คล้ายคันเบ็ดผูกเชือกยาวประมาณ 1 ศอก ที่ปลายเชือกผูกแหวนผิประจำตระกูลและหมากพลูหนึ่งคำผูกติดเอาไว้ โดยทำการยกคันไม้วนไปรอบๆ ให้ปลายเชือกที่มีหัวแหวน วางลงบนจานของเช่นไข่ไก่แต่ละจานจนครบรอบจานที่ใส่ของเช่นไข่ไก่ ซึ่งจัดเรียงไว้ตรงกลางระหว่างหมอขวัญกับตัวเด็กที่พ่อแม่อุ้มอยู่ เมื่อสวดจบครบแต่ละรอบก็จะให้พ่อแม่จับแหวนไปวางเจิมบนหัวเด็ก เมื่อหมอขวัญสวดจบแล้ว ผู้ที่เป็นแม่เด็กจะใช้ผ้าขาวคลุมหัว มือสองข้างถือชายผ้าเดินลงไปยังญาติๆ ที่มาช่วยงาน ญาติๆ ก็จะรับขวัญเด็กด้วยการให้ของหรือเงิน โดยใส่เข้าไปในช่องของผ้าขาวที่แม่ของเด็กถืออยู่ เมื่อพระฉันเสร็จ ทำพิธีกรวดน้ำเรียบร้อยก็เป็นอันเสร็จพิธี ต่อจากนั้นก็เลี้ยงอาหารให้แก่บรรดาญาติพี่น้องที่มาร่วมงาน

2. การโกนผมไฟแบบสะดวง คือ กระทำในลักษณะที่ถือเอาความสะดวงและประหัดเป็นหลัก มีวิธีการดังนี้คือ เมื่อได้กำหนดวันตามโบราณแล้ว เมื่อถึงกำหนดวันโกนผมไฟ ตอนเช้าวันทำพิธี เมื่อเตรียมพื้นที่ลานดินหน้าบ้านเรียบร้อยแล้ว ก็จะทำการปูเสื่อลำแพนผืนใหญ่ ตั้งหม้อดินใบใหญ่ หรือ “หม้อทะนนวน” ใบแรกเป็นหม้อน้ำที่ใส่ใบส้มป่อยและผงขมิ้น ส่วนหม้อใบที่สองนั้นจะใส่น้ำสะอาดด้านข้างก็จะวางพานที่ใส่ชุดแบ่งเครื่องของหอม มีดพริ้ว ขวาน เสียม หินลับมีดไว้ เพื่อเป็นเคล็ดให้เด็กว่าเมื่อเติบโตก็จะได้เป็นผู้ที่ขยันทำมาหากินและมีความรู้เฉียบคม ต่อมาก็ล้างมือโกนผมเด็ก ต่อจากนั้น จึงให้พ่อแม่ตักน้ำอาบให้แก่ลูกตามลำดับที่หนึ่งและสองของหม้อดิน เพื่อล้างสิ่งไม่ดีออกจากตัวเด็ก และประพรมเครื่องแบ่งของหอมให้แก่ลูก เป็นลำดับแรก ต่อมาก็ให้แม่กับพ่ออุ้มลูกให้ตัวเด็กอยู่เหนือกองมีด พริ้ว เพื่อเป็นเคล็ดดังกล่าวมาข้างต้น

5.10 ทำบุญตรุษ ตรุษ ซึ่งแปลความหมายได้ว่า การมีความยินดีที่ชีวิตได้ผ่านพ้นอุปสรรคต่างๆ มาได้ครบปี เหมือนกับการผ่านพ้นปีเก่า และการย่างเข้าสู่ปีใหม่ที่จะมาถึง โดยช่วง

ส่วนวันที่ 15 เมษายน นั้นจะกลับมาตักบาตรที่ศาลาตักบาตรดังเดิมและมีการแสดงพระธรรมเทศนาหนึ่งกัณฑ์ระหว่างที่พระกำลังฉันข้าวบนศาลาการเปรียญ ซึ่งในปัจจุบันนี้ ที่วัดคงคาราม ก็ยังคงมีการทำข้าวแช่จัดเลี้ยงคนที่มาทำบุญตักบาตรอยู่เช่นเดิมในอดีตที่ลานต้นจันทร์ ขณะภายหลังเสร็จพิธีทำบุญตักบาตรแล้ว ส่วนกำหนดวันสงฆ์น้ำพระนั้น วัดก็จะประกาศกำหนดวันให้ชาวบ้านรับทราบในวันนั้นว่า วัดได้กำหนดวันใดเป็นวันสงฆ์น้ำพระในปีนั้น โดยจะกำหนดเป็นปีๆ ไป ขึ้นอยู่กับความเหมาะสม และเพื่อไม่ให้ตรงกับวัดอื่น ซึ่งในวันสงฆ์น้ำพระนั้น ในตอนช่วงเช้าพ่อแม่ก็จะพาลูกหลานไปทำพิธีชักบังสุกุลกระดูกบรรพบุรุษที่เจดีย์บรรจุกระดูก โดยมีพระจำนวน 4 รูป มานั่งสวดทำพิธีให้ ต่อจากนั้นก็พาลูกหลานไปจุดธูปเทียน กราบไหว้พร้อมปักธงกระดาษรูปต่างๆ ที่ข้างเจดีย์บรรจุกระดูก และนำน้ำอบเครื่องหอมประพรมที่เจดีย์โดยรอบ ต่อมาก็พากันไปสงฆ์น้ำพระพุทธรูปที่ศาลาคุณเทิก ด้านใต้ของศาลาการเปรียญ ซึ่งวัดได้นำพระพุทธรูปองค์เล็กๆ จากหอสวดมนต์มาตั้งเรียงไว้บนชั้นไม้ ให้คนได้สงฆ์น้ำพระพุทธรูปกัน ต่อจากนั้น ก็จะกลับบ้านไปทำพิธีรดน้ำดำหัวให้กับผู้สูงอายุในครัวเรือนและในหมู่บ้านด้วย โดยจัดดอกไม้ธูปเทียน สิ่งของสักการะ และน้ำอบน้ำหอมใส่โต๊ะพาน เดินทางไปกราบไหว้พร้อมให้น้ำหอมกับท่านผู้สูงอายุของหมู่บ้านที่บ้านของท่าน จากนั้นท่านผู้สูงอายุก็จะให้ศีลให้พร ก็เป็นอันเสร็จพิธี

ภายหลังจากการเลี้ยงพระฉันเพลแล้ว ผู้ใหญ่ในหมู่บ้านก็จะมาช่วยกันจัดเตรียมความเรียบร้อยในเรื่องห้องและวางน้ำสำหรับพิธีสงฆ์น้ำพระอีกครั้ง ครั้นถึงช่วงเวลาประมาณบ่ายสามโมงก็จะเริ่มพิธีสงฆ์น้ำพระ โดยการนิมนต์พระสงฆ์มาที่ห้องสงฆ์น้ำที่สร้างขึ้นชั่วคราวด้วยการปักไม้ขึ้นสี่ต้นแล้วเอาจีวรล้อมโดยรอบเปิดช่องทางเข้าสำหรับพระเดินเข้าไปได้ ต่อจากนั้น กรรมการวัดที่คอยกำหนดขั้นตอนก็ช่วยพระสงฆ์รูปนั้น เปลี่ยนจากการครองผ้ามาเป็นการนุ่งผ้าอาบน้ำฝน เมื่อเรียบร้อยกรรมการวัดก็จะให้สัญญาณโดยการการตะโกนขึ้นว่า “เท” ผู้เฒ่าคนแก่ชายหนุ่มหญิงสาว และเด็กๆ ก็จะตักน้ำในกระป๋องที่เตรียมมา โดยอาจผสมน้ำอบน้ำหอมด้วยก็ได้ เทลงไปในรางน้ำ ซึ่งเป็นรางไม้ขนาดกว้าง 6- 8 นิ้ว ตั้งโครงไม้ด้านล่างรองรับและวางตัวรางด้านบนให้เอียงลาดลงไปยังห้องสงฆ์น้ำพระ ผู้ให้สัญญาณ ก็จะให้สัญญาณเป็นระยะๆ ไป จนกระทั่งพระท่านองค์นั้นสงฆ์น้ำเสร็จ พระรูปใหม่ก็จะมาสงฆ์น้ำตามลำดับต่อกันไปจนหมดวัด เมื่อพระท่านสงฆ์น้ำเสร็จและครองผ้าเป็นที่เรียบร้อยก็จะเดินขึ้นไปยังศาลาการเปรียญเพื่อรอพระรูปหลังที่กำลังสงฆ์น้ำอยู่ ระหว่างทางเดินขึ้นศาลานั้น คนเฒ่าคนแก่ที่อยู่สองข้างทางก็จะเอาน้ำหอมน้ำอบพรมไปที่เท้าของพระตลอดทางจนถึงบันไดขึ้นศาลาการเปรียญ เมื่อสงฆ์น้ำเสร็จแล้วก็ทำพิธีมาสงฆ์บนศาลา ต่อมาพระสงฆ์ก็จะอนุโมทนา และเจริญพระพุทธมนต์ เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ผู้ที่มาร่วมพิธีสงฆ์น้ำพระและอุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพชนและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพนับถือของชุมชน ต่อจากนั้นเด็กน้อยหนุ่มสาว

ก็เล่นสาดน้ำประแป้งกันพอสมควรทั้งในเขตวัดและที่ชายแม่น้ำจนถึงเย็นจึงเลิก เป็นอันเสร็จสิ้น พิธีสงฆ์น้ำพระในช่วงวันสงกรานต์ของปีนั้น

5.12 ทำบุญเทศกาลเข้าพรรษา ในช่วงเทศกาลเข้าพรรษา วันพระขึ้น 15 ค่ำ และแรม 1 ค่ำ เดือนแปด ก็จะมีพิธีการทำบุญตักบาตรเป็นประจำทุกปี ในอดีตแต่ละวัดในเขตลุ่มแม่น้ำแม่กลองเมื่อทำบุญตักบาตรและพระฉันเช้าเสร็จแล้ว พระภิกษุสงฆ์แต่ละวัดก็ต้องมาร่วมทำสังฆกรรมในพิธีการปวารณาตัวเข้าพรรษา และแสดงความเคารพต่อพระครูบาอาจารย์ซึ่งได้สั่งสอนถ่ายทอดทั้งความรู้และภูมิธรรม ให้แก่พระที่มีพรรษาน้อยกว่าในช่วงตลอดพรรษาที่ผ่านมา ณ ที่วัดคงคาราม ตลอดทั้งเป็นการได้พบปะกันและได้ถ่ายทอดข้อความต่างๆ ที่คณะผู้ปกครองของคณะสงฆ์นิการามัญจังหวัดราชบุรี ต้องการเผยแพร่ออกไป เนื่องจากในอดีตนั้น วัดคงคาราม ได้ถูกตั้งวัดเป็นศูนย์กลางของการปกครองนิการามัญและได้ยกเลิกในภายหลังต่อมา เมื่อมีการจัดระบบทางการบริหารของคณะสงฆ์ขึ้นมาใหม่ ในวันแรกชาวบ้านก็จัดสำหรับข้าวนำไปถวายพระภิกษุสงฆ์ได้ร่วมกันฉันเพลที่ศาลาการเปรียญวัดคงคาราม และวัดก็ได้จัดให้มีการหล่อเทียนจำนำพรรษา พร้อมกับจัดให้มีมหรสพ เช่น ลิเก ภาพยนตร์กลางแปลงฉายให้ชม โดยจัดเป็นงานประจำปีตลอดมาจนบัดนี้

5.13 ทำบุญเทศกาลออกพรรษา เมื่อถึงเทศกาลออกพรรษา คือในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ในตอนเช้าที่วัดจะมีการทำบุญตักบาตร เมื่อทำบุญตักบาตรเสร็จพระเรียบร้อยแล้ว ในอดีตจะมีพิธีการชักพระพุทธรูป พระสงฆ์ตามลำแม่น้ำแม่กลอง โดยมีเรือยาวจากวัดและท้องถิ่นต่างๆ มารวมกันทำพิธีชักพระ โดยมีขั้นตอน ดังนี้คือ ชาวบ้านวัดคงคารามซึ่งเป็นวัดศูนย์กลางของชนชาวมอญในแถบลุ่มแม่น้ำแม่กลอง จะเอาเรือขนาดใหญ่ประดับประดาด้วยธงทิว ราชวัตร ฉัตร และธง ให้สวยงาม แล้วต่อมาก็จะนิมนต์พระพุทธรูปองค์ขนาดใหญ่โดยมีขบวนแห่นำลงไปสู่เรือไปประดิษฐานอยู่บนเรือที่ตกแต่งเอาไว้ เรียกว่า เรือองค์ แล้วนิมนต์พระภิกษุสงฆ์ลงเรือองค์ด้วยเป็นจำนวนมาก กับมีเรือเครื่องมหรสพพิณพาทย์ราชตะโพนติดตามเรือองค์ เมื่อจัดเรียบร้อยแล้ว ปลอ่ยเรือองค์และเรือมหรสพไปตามลำแม่น้ำแม่กลอง จนกระทั่งถึงระหว่างตำบลคลองข่อยและตำบลคลองควาย ต่อจากนั้น เรือยาวจากถิ่นบ้านและวัดต่างๆ ก็พายลงไปรับชักเรือองค์และเรือมหรสพขึ้นมาอย่างสนุกสนาน มีการร้องรำทำเพลงแห่เรือ และเล่นเพลงต่างๆ ตามประเพณีพื้นบ้าน นอกจากนี้ยังมีการ เล่นสาดน้ำกันอย่างรื่นเริงอีกด้วย เมื่อเรือยาวชักเรือองค์ขึ้นมาถึงหน้าวัดคงคารามแล้ว ก็หยุดชักเรือองค์และเรือมหรสพ ต่อจากนั้น บรรดาเรือยาว เรือพาย เรือแจว ก็จัดแข่งขันเรือกันขึ้นระหว่างกันเป็นที่สนุกสนาน ซึ่งเป็นที่น่าเสียดายว่า พิธีนี้ได้เลิกจัดไปนานแล้ว เมื่อพระฉันเช้าเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็จะมีการเทศนาธรรม เรียกกันว่า “เทศพระมาลัย สามธรรมมาสน์” ต่อจากนั้น ก็เป็นการเทศมหาชาติ หรือ มหาเวชสันดรชาดก โดยแต่ละหมู่บ้านมอญในเขต

อำเภอโพธาราม จะเป็นเจ้าของกัณฑ์เทศ เริ่มตั้งแต่กัณฑ์เทศพร เรื่อยไปจนถึงนครกัณฑ์ โดยจะจบเวลาประมาณสี่สี่ของเช้าในวันรุ่งขึ้น

5.14 ประเพณีตำนานทุกคตะ หรือ “แม่งปล่ายเด็กชะตะ” โดยชาวมอญในชุมชนจะออกเสียงเป็น “ตุ๊ก-กะ-ตะ” ซึ่งคนเฒ่าคนแก่ในหมู่บ้านคงคาเหนือได้เล่าเรื่อง ตำนานทุกคตะ โดยย่อว่า ในพุทธกาลครั้งที่ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงพระนามว่า กัสสป นั้น ณ หมู่บ้านแห่งหนึ่งในเมืองพาราณสี ได้มี สองตายายที่มีฐานะยากจนเข็ญใจ ได้อยู่อาศัยกันตามลำพังในกระท่อมท้ายหมู่บ้าน ทั้งสองตายายนี้เป็นผู้ที่มีความเชื่อมั่นและศรัทธาในพระพุทธานุภาพอย่างแรงกล้าตลอดมา แต่เนื่องด้วยยากจนเข็ญใจ จึงไม่มีทรัพย์ในการทำบุญเหมือนชาวบ้านคนอื่นเขา ต่อมา ในหมู่บ้านได้กำหนดการจัดงานเลี้ยงพระขึ้นมา และเปิดให้ชาวบ้านในหมู่บ้านได้จองพระ เพื่อรับเป็นเจ้าภาพในการถวายภัตตาหาร ด้วยความตั้งใจว่าด้วยที่ตัวเองก็แก่มาแล้ว จะตายวันตายพรุ่งก็ไม่รู้ จึงคิดว่าโอกาสที่จะทำบุญเลี้ยงพระสักครั้งหนึ่งก็เหลือน้อยลงเต็มที จึงตัดสินใจว่าก่อนที่จะตายลงไป ก็ขอให้ได้เลี้ยงพระสักหนึ่งรูปเพื่อได้เป็นอานิสงส์ผลบุญต่อไปในภายภาคหน้า จึงได้ไปจองรับพระเป็นเจ้าภาพรูปหนึ่ง ก่อนจะถึงวันที่จะต้องไปรับพระมาเลี้ยงภัตตาหารที่บ้านตนนั้น สองตายายก็ออกไปรับจ้างคนในหมู่บ้านเพื่อหาเงิน แต่ก็ได้มาเพียงเล็กน้อยยังไม่พอเพียงในการนำไปซื้อหาของมาเลี้ยงพระได้ ในช่วงฤดูนั้นชาวนาเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จพอดี เมื่อชาวนาเก็บเกี่ยวข้าวใส่ยุ้งฉางเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็ปล่อยนาพักทิ้งไป ด้วยความตั้งใจมั่นของสองตายายที่ยากทำบุญเป็นอย่างมากแต่ก็ยากจนเข็ญใจ จึงได้พากันไปเก็บเมล็ดข้าวเปลือกที่หลุดร่วงอยู่ในแปลงนา เมื่อได้มาแล้วก็มาตำเป็นข้าวสารเตรียมหุงข้าวไว้เลี้ยงพระในตอนเช้ามืดด้วยอานิสงส์อันเป็นความตั้งใจของสองตายายและจิตอันเป็นกุศลที่แรงกล้ายิ่ง ได้ร้อนไปถึงพระอินทร์ที่อยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ พระอินทร์ได้ตรวจดูด้วยญาณของพระองค์ เห็นถึงความศรัทธาของสองตายาย จึงได้เหาะลงมาเนรมิตให้ข้าวปลาอาหารที่มีอยู่น้อยนิดนั้นกลายเป็นอาหารอันอุดมสมบูรณ์เพียบพร้อม และกลิ่นหอมของอาหารนั้นได้ลอยฟุ้งไปทั่วหมู่บ้าน ชาวบ้านเมื่อได้กลิ่นหอมก็เดินตามมาดูและได้ซักถามสองตายาย สองตายายก็เล่าให้ฟังต่อมานานบุญประเพณีการเลี้ยงพระของหมู่บ้านแห่งนี้จึงได้กระทำสืบต่อกันมาโดยมิได้ขาด

การจัดงานทุกคตะ ของชุมชนชาวมอญบ้านคงคาเหนือ จะทำการเลี้ยงพระเฉพาะในปีที่มีเดือน 8 สองหน ก่อนถึงวันที่กำหนดประมาณ 1 เดือน ทางวัดคงคาราม ก็จะประกาศแจ้งให้ชุมชนในหมู่ 2,3,7 ได้แจ้งกับทางวัดว่าจองรับพระกี่รูป โดยปกติธรรมเนียมโบราณจองพระได้ครัวเรือนละหนึ่งรูปเท่านั้น แต่ในปัจจุบัน ก็ได้ผ่อนคลายเป็นเรื่องการจำกัดจำนวนพระลงเนื่องจากเหตุผลหลายประการและท้ายสุดต้องการให้ชาวบ้านได้ทำบุญร่วมกัน เมื่อครบวันก็ปิดการรับจองพระ ทางวัดโดยเจ้าอาวาสก็จะไปนิมนต์พระตามวัดต่างๆ มาให้ครบกับจำนวนพระที่

ชาวบ้านจองไว้ ก่อนวันเลี้ยงหนึ่งวันพ่อแม่ ญาติพี่น้องในครัวเรือน ก็จะช่วยกันเตรียมบ้านเรือนให้ สะอาด จัดสถานที่เลี้ยงพระ ทำการตั้งโต๊ะหมู่บูชาปูเสื่อจัดเตรียมอาสนะ เตรียมอาหารคาวหวาน และจตุปัจจัยไทยธรรม ไว้ให้พร้อม

เมื่อถึงวันเลี้ยงพระทุกคตะ ในตอนเช้าเวลาประมาณ 06.00 น. แต่ละครัวเรือนก็จะ ส่งตัวแทนของครัวเรือนไปรับพระที่วัด เมื่อพระทั้งหมดที่ได้รับกิจนิมนต์ไว้แต่ละวัดมาพร้อมเพรียง กันแล้ว คณะกรรมการวัดก็จะดำเนินการจับสลาก ด้วยการเขียนชื่อเจ้าของบ้านที่จองพระใส่ไว้ใน ชัน ใบใหญ่ ต่อมาก็ให้นิมนต์ให้พระแต่ละวัดเข้าจับสลากทีละรูป จนครบจำนวนพระทั้งหมดที่วัดได้ ไปนิมนต์มา ขณะเดียวกันนั้น ครัวเรือนเมื่อได้พระรูปใดครบตามจำนวนที่จองไว้แล้ว ผู้มารับพระ ก็จะนำพระไปยังบ้าน ในอดีตนั้นก็จะเดินนำตามกันไปบ้านพร้อมกับลูกศิษย์วัด ในปัจจุบัน การรับ พระนั้นถ้าใกล้วัดก็เดินไป ถ้าอยู่ห่างกันนิมนต์ให้ขึ้นรถจักรยานยนต์ไป หรือขึ้นรถยนต์ ไปตามแต่ ความพร้อม เมื่อไปถึง เจ้าบ้านก็นิมนต์พระขึ้นบ้านแล้ว ก็ทำการถวายน้ำร้อนน้ำชาให้ท่านได้ฉัน ขณะเดียวกันพระและเจ้าของบ้านก็จะได้สร้างความคุ้นเคยกันสักครู่หนึ่ง เนื่องจากอาจเป็นพระ ที่มาจากวัดอื่นหรือเป็นพระบวชใหม่ที่อยู่ต่างหมู่บ้าน ต่อจากนั้นเจ้าภาพก็ทำการจุดธูปเทียนบูชา พระรัตนตรัย ต่อมาจึงทำการกล่าวสมาสงฆ์ และทำการอาราธนาศีล เมื่อพระให้ศีลจบเจ้าของ บ้านกับลูกหลาน ก็จะยกนำอาหารคาวหวานและผลไม้มาวางไว้เตรียมถวาย ต่อมาก็ให้นำกล่าว ถวายข้าวพระพุทธรูป หลังจากนั้นจึงกล่าวนำถวายและถวายภัตตาหารต่อพระตามลำดับ เมื่อพระ ฉ้นเสร็จเรียบร้อยแล้วก็จะทำการถวายเครื่องไทยจตุปัจจัยไทยธรรม พระก็สวดให้พรแก่ญาติโยมทุก คนที่มาร่วมทำบุญ พร้อมกับทำพิธีกรวดน้ำ ขณะเดียวกันเจ้าบ้านก็จะเลี้ยงข้าวลูกศิษย์วัดที่ตาม พระมา พร้อมแจกเงินเป็นน้ำใจ ถือว่าเป็นลูกหลานได้มีเงินซื้อขนมกิน ต่อจากนั้นก็นำพระส่งกลับ ถึงวัดเป็นอันเสร็จพิธีเลี้ยงทุกคตะในปีนั้น

5.15 การเลี้ยงผีเจ้าพ่อหรือผีประจำหมู่บ้าน

บ้านคงคาเหนือจะมีพิธีเลี้ยงผีประจำหมู่บ้าน หรือ เรียกกันว่า “ศาลเปี้ยจู้” หรือ “ศาล เจ้าพ่อเทศ” เป็นประจำทุกปี ในช่วงเดือน 6 วันเลี้ยงผี เรียกว่า วันออกศาลเจ้า ก่อนถึงวันจัดเลี้ยง หนึ่งวันคนในหมู่บ้านก็จะมาช่วยกันทำความสะอาดสถานที่ด้านนอกและด้านในบริเวณศาลพร้อม เปลี่ยนผ้าสีที่ผูกประดับศาลใหม่ให้เรียบร้อยสวยงาม ซึ่งในสมัยก่อนจนถึงปัจจุบัน จะมีตัวแทน ชุมชนเป็นคนเดินบอกบุญเรียไรเงินตามบ้านเพื่อที่จะได้มาร่วมทำบุญกัน เงินที่ได้มาก็จะนำไปใช้ ในการจัดซื้อของมาจัดเลี้ยงผี ถวายพระ และเป็นค่าดนตรีปี่พาทย์มอญ ที่จำเป็นต้องใช้บรรเลง ประกอบพิธีการรำผีและเข้าทรงของคนทรง ที่ผีต่างๆ ในหมู่บ้านที่มาร่วมกินเลี้ยงผีในวันนั้น จะเข้า คนทรง ในการบอกบุญครั้งนี้ผู้เรียไรก็จะทำหน้าที่ในการบอกกำหนดนัดหมายและวันเวลา ให้กับ ชาวบ้านทุกคนได้รับทราบ และเชิญชวนให้มาร่วมงานพิธีเลี้ยงผีประจำหมู่บ้าน ในปีนั้น

เมื่อถึงตอนเช้าของวันเลี้ยงผี ก็จะทำการจัดสถานที่ ปูอาสนะสงฆ์ เมื่อพระสงฆ์มาถึงครบจำนวน 9 รูป แล้วก็เริ่มพิธีทำบุญตักบาตร เลี้ยงพระสงฆ์ เมื่อแล้วเสร็จก็จะเจริญพระพุทธมนต์ ชาวบ้านที่มาร่วมพิธีก็จะกรวดน้ำอุทิศกุศลผลบุญให้บรรพบุรุษและสรรพวิญญาณที่อยู่ในหมู่บ้าน เมื่อพระสงฆ์เดินทางกลับแล้ว ผู้ที่มาร่วมพิธีก็จะรับประทานอาหารร่วมกัน ซึ่งเป็นการอันเสร็จพิธีทางสงฆ์ในช่วงเช้า พิธีกรรมในช่วงบ่าย จะเริ่มประมาณบ่ายโมงเศษ โดยผู้ที่มาร่วมพิธีจะพร้อมกันทำการจุดธูปเทียน ดอกไม้ ให่วีฬีประจำหมู่บ้าน วงพิณพาทย์มอญก็จะบรรเลง เพลงตลอดเวลา คนทรงหรือ “ไต้ง” ก็จะทำพิธีเชิญผีให้มารับเครื่องเช่นไห้ต่างๆ ที่ศาล โดยการจุดเทียนบอกกล่าวแก่เจ้าพ่อ เจ้าแม่ ให้เชิญมารับเครื่องเช่นบวงสรวงต่างๆ จะมีผู้นำพิธีซึ่งเรียกว่า “ไต้ง” ทำการกล่าวเชิญผีเจ้าพ่อลงมา หรือ มาเข้าประทับ และก็จะร่ายรำท่าที่กำหนด เมื่อเจ้าพ่อลงมาประทับทรง ผู้เข้าร่วมพิธี ในขณะนั้นก็จะถือว่าตนเองเป็นลูกหลานทุกคน ก็จะสอบถามถึงเรื่องราวความเป็นไปต่างๆ ของหมู่บ้าน เช่น ฝนตกต้องตามฤดูกาลหรือไม่ การทำมาหากินได้ผลดีหรือไม่ การเจ็บป่วยของคนในครอบครัวจะหายป่วยหรือไม่ ต่อมาก็จะเป็นการร่ายรำตามจังหวะดนตรีที่บรรเลงคลอไป ขณะที่เจ้ามาประทับทรงนั้นก็แจกอาหารขนม ผลไม้ต่างๆ ให้แก่ลูกหลาน ลูกบ้าน ที่มาร่วมงานกันด้วย บางครั้งก็จะมีผีอื่นๆ มาเข้าประทับคนที่อยู่ในพิธีเพื่อบอกกล่าวข้อคับข้องใจหรือความต้องการให้คนในหมู่บ้าน หรือให้บอกไปยังลูกหลาน ก็พบเห็นอยู่บ่อย พิธีจะเลิกเมื่อเวลาประมาณ 6 โมงเย็น และในช่วงนี้ผู้ที่ได้รับบนบานไว้เมื่อปีที่ผ่านมาและประสบผลสำเร็จตามที่บนบานไว้ ก็จะเข้ามาถวายเครื่องเช่นไห้และร่วมรำผี จวบจนใกล้เย็นผีก็จะกลับออกจากการประทับทรง พิธีกรรมการรำผีประกอบในงานเลี้ยงผีประจำหมู่บ้านก็เป็นอันสิ้นสุดลงเมื่อเวลาโดยประมาณ 6 โมงเย็น

การจัดพิธีเลี้ยงผีประจำหมู่บ้านนี้จัดขึ้นเป็นประจำทุกปีมิได้ขาด เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่หมู่บ้าน ในการขอให้ “เจ้าพ่อเทศ” ซึ่งเป็นผีประจำหมู่บ้าน ได้ช่วยคุ้มครองดูแลหมู่บ้านและลูกหลาน ให้มีความสุขสงบและมีความเจริญในปีต่อไป ซึ่งถือได้ว่าเป็นงานบุญร่วมกันของคนในหมู่บ้านทั้งหมู่บ้าน และเป็นการแสดงถึงความเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน

6. วิถีความเชื่อการนับถือผีและพิธีกรรม

กลุ่มนักวิชาการได้พยายามสืบค้นย้อนกลับไปในอดีตกาล ว่าในครั้งอดีตกาลนั้น มนุษย์ในสังคมยุคบุพกาล(Primitive society) นั้น มีความคิดความเชื่ออย่างไรในสิ่งที่เป็นธรรมชาติ หรือความเชื่อในเรื่องจิต วิญญาณและสิ่งลี้ลับทั้งหลาย ต่อมาความเชื่อเหล่านี้ได้ถูกมนุษย์ในสังคมพัฒนาขึ้นมาตามลำดับ จนกลายเป็นลัทธิความเชื่อและศาสนาในปัจจุบัน ผลจากการศึกษา

ก็พบว่ามีความคิดซึ่งได้รับการยอมรับในวงการวิชาการของตะวันตก โดยได้มีการศึกษาไว้หลายแนวทางแต่ที่ได้รับการยอมรับกันในช่วงแรก คือจากผลการศึกษาของ จอห์น ลูบโบค (John Lubbock) ที่กล่าวว่าในยุคแรกๆ วิวัฒนาการทางความคิดของมนุษย์ เริ่มต้นตั้งแต่แรกนั้น ยังไม่มีแนวความคิดทางศาสนา(Atheism) ครั้นต่อมาเมื่อมนุษย์ได้เริ่มนับถือธรรมชาติว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์แล้ว ศาสนาจึงได้เกิดขึ้นตามมาในภายหลัง (ธนู แก้วโสภาส,2542,น.8,อ้างจาก จอห์น ลูบโบค)

ภายหลังต่อมา อี.บี.ไทเลอร์ (E.B. Tylor) ได้มีการเสนอแนวคิดใหม่ ที่หักล้างแนวคิดเดิม จอห์น ลูบโบค ว่าไม่ถูกต้อง โดยได้นำเสนอผลการศึกษาค้นคว้าประกอบกับหลักฐานทางโบราณคดีสรุปได้ว่ามนุษย์นั้นมีความเชื่อในเรื่องวิญญาณว่าวิญญาณมีอยู่จริง ทั้งในสิ่งที่มีชีวิตและสิ่งที่ไม่ใช่ชีวิต ความเชื่อนั้นได้ปรากฏขึ้นตั้งแต่แรกเริ่มของการเป็นมนุษย์ กาลต่อมา มนุษย์ก็ได้พัฒนาพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อในเรื่องวิญญาณ จากรูปแบบง่ายๆ โดยเพิ่มความซับซ้อนเข้าไปมากขึ้นตามลำดับของกาลเวลา จนกลายเป็นอารยธรรมของสังคมมนุษย์และได้พัฒนาโครงสร้างจนกลายเป็นองค์การทางศาสนาในปัจจุบัน โดยปัจจุบันนี้แนวคิดของไทเลอร์ ได้รับการยอมรับจากสังคมเป็นอย่างมากต่อมาเมื่อศตวรรษที่ 20 ผลจากการศึกษาของไทเลอร์ ก็ได้รับการสนับสนุนจากนักโบราณคดีที่ค้นพบหลักฐานทางโบราณคดี โดยยืนยันว่าความเชื่อในเรื่องของการมีอยู่ ของวิญญาณในสังคมมนุษย์ยุคแรกนั้นเกิดก่อนลัทธิการเคารพบรรพบุรุษ และเป็นเหตุปัจจัยให้เกิดลัทธิการเคารพบรรพบุรุษตามมาในภายหลัง โดยเป็นความเชื่อของมนุษย์ ในเรื่องของการมีอยู่ของวิญญาณบรรพบุรุษ ที่ได้ตายจากไปแล้วหรือชีวิตภายหลังการตาย ซึ่งความเชื่อนี้ได้แพร่หลายอยู่ในสังคมมนุษย์ ในช่วงของสังคมยุคแรกๆ

ระบบความเชื่อในเรื่อง การนับถือผีวิญญาณของบรรพบุรุษของคนไทยเอง นั้น ก็มีปรากฏอยู่เช่นเดียวกับสังคมอื่น นับแต่อดีตสืบมา โดยพบว่ามีมาแต่ครั้งสมัยกรุงสุโขทัย ที่มีการนับถือผีปู่ ย่า ตา ยาย ซึ่งเป็นบรรพบุรุษที่ตายไปแล้ว แต่ยังไม่ได้ไปเกิด ยังคงวนเวียนอยู่ตามบ้านเรือน เป็นผีบ้าน ผีเรือน ที่คอยปกป้องคุ้มครองบุตรหลาน โดยเชื่อว่าผีบรรพบุรุษเหล่านี้ เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่จะต้องมีการเซ่นไหว้อยู่เป็นประจำ (ดนัย ไชยโยธา,2551,น. 47)

สังคมไทยในปัจจุบันมีลักษณะเป็นพหุสังคม ที่มีความหลากหลายทางด้านเชื้อชาติและเผ่าพันธุ์ ดังนั้นชนกลุ่มน้อยแต่ละชนชาติจึงมีความเชื่อ วิถีวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี และศาสนาที่นับถือแตกต่างกันออกไป แต่ทั้งนี้ โดยหลักการของคำสั่งสอนหรือกรอบอันเป็นแบบแผนแห่งการปฏิบัติของผู้คนในสังคม ซึ่งในทุกหลักการนั้น ต่างต้องการและมุ่งประสงค์ต่อเป้าหมายที่จะให้ทุกคนในสังคมทุกระดับได้กระทำแต่ความดี ละเว้นสิ่งในอันที่จะก่อให้เกิดการเบียดเบียนต่อตนเองและผู้อื่นโดยรวม ดังนั้น วัฒนธรรมและพิธีกรรมในการนับถือผีบรรพบุรุษของชาวมอญ จึงเป็นความเชื่อของชนชาวมอญที่ต้องการให้ลูกหลานของคนในตระกูล ได้กระทำ

แต่การอันเป็นสิ่งที่ดี เกิดความยึดมั่นในเรื่องของความกตัญญูทเวที่ ต่อบรรพบุรุษที่ได้ล่วงลับไปแล้ว อันนำมาซึ่งความสามัคคี เอื้อเพื่อแบ่งปันระหว่างกันภายในตระกูล และในระดับสังคม ซึ่งเป็นผลที่ติดตามมาต่อมาในภายหลัง

ความเชื่อในเรื่องการนับถือผีของชาวมอญ ในอดีตเมื่อครั้งที่ตั้งถิ่นฐานอาศัยอยู่ในเมืองมอญ (สุธีรา เฝ้าโกสธิตย์, 2537, น. 177-178, อ้างจากสุเอ็ด คชเสนี, 2534, น. 60-66) ได้ศึกษาถึงสาเหตุของการนับถือผีของชาวมอญ พบว่า ชาวมอญมีความเชื่อในเรื่องวิญญาณและการนับถือผีมาตั้งแต่อดีตในสมัยพุทธกาลเป็นต้นมา และยังคงดำรงการนับถือผีมาจนถึงปัจจุบัน โดยผีที่ชาวมอญนับถือนี้มีเรื่องเล่าสืบต่อมา ถึงสาเหตุของการนับถือผีของชาวมอญว่า ในสมัยพุทธกาลนั้น ได้มีเศรษฐีที่มีฐานะร่ำรวยคนหนึ่ง ต่อมาเศรษฐีคนนี้ได้เกิดมีเมียน้อยขึ้นมาและมีลูกกับเมียน้อย ทำให้เมียหลวงเกิดความอิจฉา จึงได้วางแผนและฆ่าลูกของเมียน้อยจนตาย เมื่อต่างฝ่ายได้ตายลงไปแล้ว ก็ยังคงผูกพยาบาทต่อกันอย่างแรงกล้า โดยขณะที่ฝ่ายใดเป็นฝ่ายอยู่นั้นก็ได้ไปกินลูกหรือไปฆ่าลูกของอีกฝ่ายหนึ่งสลับกันไปมาทุกภพชาติ จนท้ายสุด ฝ่ายที่เป็นมนุษย์อยู่ในขณะนั้นได้หนีไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าทูลขอให้ทรงโปรดช่วยเหลือ พระพุทธองค์ได้ทรงพิจารณาถึงเหตุและความเป็นไปแล้ว จึงได้ตรัสเทศนาให้ทั้งสองฝ่าย ได้ทราบถึงโทษแห่งการจองเวรซึ่งกันและกัน ครั้นทั้งสองฝ่าย ที่เป็นมนุษย์กับนางผีได้สดับฟังพระธรรมเทศนาแล้ว ก็ได้มีใจหลุดพ้นจากการจองเวรต่อกัน ภายหลังต่อมา นางผีก็ได้ไปอาศัยอยู่กับนางที่เป็นมนุษย์ และได้ช่วยเหลือแนะนำในการประกอบอาชีพให้แก่นางมนุษย์กับชาวบ้าน จนเกิดความเจริญรุ่งเรืองมั่งคั่งในทรัพย์สมบัติ ต่อมาเมื่อชาวเมืองใกล้เคียง ได้ทราบเหตุที่มาแห่งความเจริญจึงได้หันมานับถือผีตามกันมา นับแต่นั้นมา

6.1 ประเภทของผีหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวมอญนับถือ เมื่อครั้งอดีต ในสมัยที่มอญได้ตั้งเป็นอาณาจักรมอญปกครองดินแดนบริเวณตอนกลางของพม่าก่อนที่จะตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า ในปี พ.ศ. 2300 นั้น ชาวมอญนับถือผีหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อ โดยจำแนกได้เป็น 3 กลุ่ม ดังนี้คือ

1. ผีมะพร้าว เป็นผีที่ชาวมอญที่อาศัยอยู่ในแคว้นเมืองพะสิม หรือ“พาแซม” นับถือ โดยในแคว้นนี้มีหัวเมืองรวมได้ 32 หัวเมือง หรือเรียกกันว่า “มอญเต็” ผู้ที่นับถือจะเอามะพร้าวแห้งทั้งลูกที่มีลักษณะสมบูรณ์และจะต้องมีหนวดมะพร้าวที่ติดอยู่ด้วย นำผ้าแดงและผ้าขาวมาผูกไว้ แล้วนำไปแขวนไว้ที่หัวเสาเอกของบ้าน โดยคนในบ้านต้องช่วยกันดูแลรักษาไม่ให้หนวดมะพร้าวหลุดร่วง หรือเมื่อมะพร้าวเกิดออกขึ้นมา จะต้องทำการหาลูกมะพร้าวใหม่มาแขวนทดแทนลูกเดิมที่จะต้องถูกเปลี่ยนออกไป

2. **ผีผ้า** คือผีที่ชาวมอญในแคว้นเมืองหงสาวดี หรือ พะโค หรือ เปียะกู้ ซึ่งมีหัวเมืองขึ้นต่อแคว้น 32 หัวเมือง หรือเรียกมอญพวกนี้ว่า “มอญเตี้ยะ” มอญพวกนี้จะนับถือผีผ้า ซึ่งประกอบไปด้วยชุดผ้าถุงห่มของฝ่ายชายและฝ่ายหญิงอย่างละ 1 ชุด โดยมีรายละเอียดดังนี้คือ ผ้าถุงของผู้ชายและผู้หญิงอย่าง 1 ผืน เสื้อผู้ชายสีขาวแบบแขนยาวผ่าอก 1 ตัว ผ้าสไบสีขาวกับสีแดง อย่างละ 1 ผืน และแหวน 1 วง

3. **ผีกระบอกไม้ไผ่** หมายถึง ผีที่ชาวมอญในแคว้นเมืองสะเทิม ซึ่งมีหัวเมืองขึ้นต่อแคว้นถึง 32 หัวเมืองเช่นเดียวกับทั้งสองแคว้น หรือเรียกมอญกลุ่มนี้ว่า “มอญญะ” มอญพวกนี้นับถือผีกระบอกไม้ไผ่ โดยการนำไม้ไผ่ลำขนาดเล็ก มาตัดเป็นปล้องยาวพอประมาณให้มีข้อปล้องอยู่ตรงส่วนด้านล่าง จำนวน 7 อัน เติมน้ำจนเต็มแล้วใส่ใบหว่าลงไปกระบอกละ 1 ใบ นำไปแขวนไว้ที่เสาเอกของบ้าน คนในบ้านต้องดูแลรักษาไม่ให้กระบอกไม้ไผ่ผุพัง น้ำในกระบอกแห้งหรือใบหว่าเน่าเปื่อย ถ้าพบว่าสิ่งใดชำรุดหรือพร่องลงไป คนในบ้านจะต้องรีบจัดหามาเปลี่ยนแก้ไข เพิ่มเติมให้เรียบร้อย

6.2 **ความเชื่อเรื่องผี หรือ “อะลัก” ของชาวมอญลุ่มแม่น้ำแม่กลอง** ในเขตพื้นที่อำเภอโพธารามและอำเภอบ้านโป่ง นั้นสืบเนื่องต่อมาจากครั้งเมื่ออาศัยอยู่ในเมืองมอญ หลังจากมอญตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าแล้ว ได้อพยพหนีภัยสงครามเข้ามาอาศัยอยู่ในไทย และได้นำเอาความเชื่อในด้านพุทธศาสนา วัฒนธรรม ตลอดจนการนับถือผีกับพิธีกรรมต่างๆ ติดตามเข้ามาด้วย ทั้งยังได้สืบสานวิถีแห่งความเชื่อกับการดำเนินวิถีชีวิต มาจนถึงปัจจุบัน ถึงแม้ว่าจะมีการปรับเปลี่ยนไปบ้างตามบริบทแวดล้อมทางสังคม ซึ่งจากการศึกษาถึงที่มาของความเชื่อ ในการนับถือผีบรรพบุรุษของชาวมอญในเมืองไทยเมื่อภายหลัง พบว่ามีความต่างกับกับความเชื่อของชาวมอญ เมื่อครั้งอาศัยอยู่ในเมืองมอญ (กาญจนา ชินนาค, 2543, น.73 อ้างจาก วิจิตร บัวแดง, 2537, น.4) ได้กล่าวถึงที่มาของผีบรรพบุรุษของชาวมอญในภาคกลาง ยืนยันถึงเรื่องแล้วว่า เป็นผีกระหังที่ยกลอยนำมา มีคนมอญนำมาเลี้ยงแล้วมีโชคลาภ กลายเป็นความนิยมแพร่หลายในบรรดาคนมอญ ในทางกลับกันการเลี้ยงผีประเภทนี้มีข้อปฏิบัติมากมาย บางครั้งก็ก่อให้เกิดปัญหาในการปฏิบัติเกิดการผิดพลาดได้ง่าย อาจยกเลิกไม่นับผีต่อไป ก็ทำได้ โดยการนำเครื่องหมายของผี หรือกระบอกผีไปทิ้งให้ไหลไปตามแม่น้ำ

โดยสรุปความเชื่อเรื่องผีที่ชาวมอญลุ่มแม่น้ำแม่กลองนับถือ ตั้งแต่อดีตเมื่อมาตั้งถิ่นฐานจนถึงปัจจุบัน แบ่งผีที่ชาวมอญนับถือออกเป็นประเภทหลักได้ 2 ประเภท ดังนี้คือ

1. **ประเภทผีดี หรือ ผีที่เป็นคุณ** คือประเภทของผีที่ให้การคุ้มครองดูแล ปกป้องรักษาครัวเรือนของชาวมอญ ช่วยให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองในชีวิต ในด้านการทำมาหากินก็ก่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ และช่วยให้อยู่เย็นเป็นสุข แต่ในบางครั้งก็อาจให้โทษได้เช่นกัน เมื่อผู้

ที่นับถือทำผิดต่อกฎหรือข้อกำหนดต่างๆ เช่น ไม่เคารพต่อผี หรือไม่จัดเลี้ยงผีตามธรรมเนียม โดยสามารถจำแนกผีได้ออกได้เป็น 3 กลุ่มหลัก ดังนี้

1.1 ผีบรรพบุรุษ หรือในภาษามอญเรียกว่า “อะลักฮ้อยห์” คือวิญญาณของบรรพบุรุษของแต่ละตระกูลที่ตายไปแล้ว แต่เชื่อว่ายังไม่ได้ไปเกิด ยังคงวนเวียนอยู่ที่บ้านเรือนคอยคุ้มครองดูแลลูกหลานที่ปฏิบัติดี แต่ก็จะมีโทษหากทำลูกหลานได้เมื่อประพฤติตนไม่ดีหรือไม่เคารพต่อผีบรรพบุรุษ เพื่อกำกับให้ลูกหลานประพฤติตนอยู่ในขนบธรรมเนียม

1.2 ผีประจำหมู่บ้านหรือผีบ้านกลาง ซึ่งในภาษามอญเรียกว่า “เปี้ยจู้” หรือ “ปะจู้ตันเจ๊ะ” โดยคำเรียกขานและสำเนียงในการออกเสียงของคนมอญแต่ละชุมชน อาจจะแตกต่างกันไปบ้างเล็กน้อย แต่เมื่อพูดคุยกันก็เป็นที่เข้าใจได้ตรงกัน ชาวมอญเชื่อว่าผีประจำหมู่บ้านเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของหมู่บ้าน ที่จะคอยช่วยดูแลคุ้มครองคน สัตว์เลี้ยง ตลอดจนพืชพันธุ์ธัญญาหารที่ได้เพาะปลูกไว้ ให้มีความปลอดภัยจากเหตุเภทภัยต่างๆ และบังเกิดความอุดมสมบูรณ์ ในแต่ละหมู่บ้านจะมีการสร้างศาลเจ้าไว้ ณ บริเวณที่เป็นศูนย์กลางอันเหมาะสมของชุมชน เพื่อใช้เป็นสถานที่ในการประกอบพิธีกรรม เช่น การเลี้ยงผีและเซ่นไหว้ ในช่วงเดือน 6 ของทุกปี อันเป็นการแสดงถึงความเคารพนับถือของชาวมอญในชุมชนนั้น

1.3 ผีเทพยดาอารักษ์หรือผีตามธรรมชาติ คือผีที่ชาวมอญเชื่อว่ามีอยู่ตามธรรมชาติ ถ้าผู้คนไม่ไปลบหลู่ ดุหมิ่น หรือรบกวนในบริเวณที่ผีอาศัยอยู่ก็ไม่มีปัญหาอะไร แต่ถ้าวัดไปรบกวนเข้าก็จะทำให้ผีโกรธและลงโทษเอาได้ โดยการบันดาลให้เกิดภัยพิบัติ เจ็บป่วย หรือเกิดเรื่องเดือดร้อนแก่ตนเองและบุคคลในครอบครัวได้ เช่น แม่คงคา แม่โพสพ เจ้าป่า เจ้าเขา รุกขเทวดาที่สิงสถิตอยู่ตามต้นไม้ใหญ่ได้แก่ ต้นโพธิ์ ต้นไทร ต้นตะเคียน หรือสิ่งที่ได้สร้างขึ้นตามความเชื่อในภายหลัง เนื่องจากต้องการให้ช่วยเหลือคุ้มครองให้ครัวเรือนมีความเป็นอยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุข เช่น พระภูมิเจ้าที่ ศาลเพี้ยงตา ฯลฯ

2. ประเภทผีร้าย หรือ ผีที่ให้โทษ คือผีที่ชาวมอญเชื่อว่ามีมาจากการที่ตายด้วยเหตุไม่ดีต่างๆ เช่น จากอุบัติเหตุ การถูกฆ่าตาย การตายที่ผิดปกติ การที่ผู้มิวิชาทางไสยเวทย์ตายลง หรือจากวิญญาณที่หมอผีเลี้ยงไว้กล้าแข็งขึ้นจนไม่อาจบังคับควบคุมไว้ได้อีกต่อไป ผีร้ายที่ชาวมอญเชื่อว่ามีอยู่จริงและเกรงกลัวกัน ได้แก่ ผีตายโหง ผีตายทั้งกลม ผีปอบ ผีกะหัง และผีที่เกิดจากการปล่อยขอลงอาคมของผู้มิวิชา ชาวมอญจะรู้เรื่องราวผีร้ายเหล่านี้เป็นอย่างดี จากการบอกเล่าของผู้สูงอายุในครัวเรือน เพื่อจะได้ทราบถึงวิธีการหลีกเลี่ยง วิธีป้องกัน และการแก้ไข เมื่อประสบกับเหตุการณ์เหนือธรรมชาติ หรือการเจ็บป่วยที่ไม่ทราบสาเหตุได้ ตัวอย่างความเชื่อในเรื่องผีร้าย เช่น ต้องไม่ตกเมื่อมีเสียงดังเกิดขึ้นในตอนกลางคืน เพราะเชื่อว่าเป็นวิญญาณผีร้าย หรือเกิดจากการปล่อยคุณไสยทางวิชาไสยศาสตร์ การที่จะต้องตักแบ่งของกินที่ซื้อหามาทิ้งไป

เล็กน้อยขณะเมื่อกลับถึงบ้านเพื่อเซ็นผี พร้อมกับเรียกเชิญผีที่ติดตามมาให้มากิน และบอกกล่าว ว่าอย่ามารบกวนคนในบ้าน ด้วยเนื่องจากเส้นทางกลับบ้านได้ผ่านทางแยกหรือทางข้ามที่เคยมี อุบัติเหตุคนตาย โดยเชื่อว่าเป็นการป้องกันผีตามกิน ที่อาจก่อให้เกิดการเจ็บป่วยโดยไม่ทราบ สาเหตุแก่เด็ก คนแก่ หรือผู้ที่มีเคราะห์ในครัวเรือนได้ หรือเมื่อคนในครอบครัวเกิดเจ็บป่วยและไป รับการรักษาจากแพทย์แล้ว ตรวจไม่พบสาเหตุหรือรักษาไม่หาย ก็เชื่อว่าอาจเกิดจากการถูกผี ร้ายกระทำเอา

โดยในอดีตนั้นการรักษาการเจ็บป่วยที่ผิดปกติ ตามความเชื่อในชุมชนชาวมอญนั้นมี หลายวิธี จากชั้นต่ำจนถึงชั้นตามลำดับ ดังนี้คือ วิธีการขั้นแรกในทุกครัวเรือนชาวมอญใช้คือ **“การทำพิธีทิ้งกบาล”** โดยการที่ผู้ทำพิธีตักแบ่งเอาข้าวสุกพร้อมกับข้าว หรืออาจใช้ข้าวสาร พริกแห้ง หอมกระเทียม แทนกันได้ ให้นำมาอย่างละเล็กน้อย ตักวางใส่ในฝาหม้อดินหรือ“ฝาละมี” จากนั้น ก็จะเรียกผีที่เชื่อว่าสิงอยู่ในตัวผู้ป่วยหรือติดตามมากับผู้ที่เคราะห์ร้ายให้ออกมากินของเช่น หนึ่งเดียวกันผู้ทำพิธีก็จะถือฝาละมียกไล่ผ่านจากศีรษะไปยังปลายเท้าของผู้ป่วย ที่นั่งหรือนอนอยู่ จำนวนสามครั้ง ส่วนมืออีกข้างหนึ่งที่ถือมีดอยู่ ก็จะเอาปลายมีดไล่จี้กรีดปาด ตามไปด้วย เพื่อเป็น การข่มผีร้ายที่ตามกินและเป็นการขับไล่ผีร้ายให้ออกไปกินของเช่นไหว้แล้วก็ให้จากไป ต่อมาก็จะ นำเครื่องเช่นเลี้ยงผี ไปสาดทิ้งในที่อื่นไกลจากตัวเรือนบ้าน ก็เป็นอันเสร็จพิธี ชาวมอญเชื่อว่าเมื่อ ทำพิธีเสร็จแล้วจะทำให้หายจากการเจ็บป่วย วิธีการต่อมาคือ **“การรดน้ำมนต์”** โดยญาติจะพา คนป่วยไปวัดเพื่อให้พระทำการรดน้ำมนต์ปิดเป่าให้ หรือการไปเชิญผู้ทรงอาคมของชุมชนมารด น้ำมนต์ให้กับคนป่วยที่บ้าน แต่ถ้าอาการยังไม่ดีขึ้น ขั้นต่อมาคือ **“การทำพิธีการสะเดาะเคราะห์ ต่อชะตา”** โดยการปั้นตุ๊กตาดินเป็นรูปคน พร้อมทำพิธีปัดรังควานสะเดาะเคราะห์ โดยเสมือนให้ ตุ๊กตารับเคราะห์แทนคนป่วย เมื่อเสร็จพิธีก็นำตุ๊กตาดิน ของเช่นไหว้ ซึ่งใส่ไว้ในกระเบซึ่งขัดสาน จากซี่ไม้ไผ่ หรือกระทงที่ทำจากกาบกล้วยและใบตอง พร้อมปักธงสี นำไปทิ้งไว้ที่ทางสามแพร่ง ของหมู่บ้าน และสุดท้ายคือ **“การไล่ผี”** ซึ่งนานมากถึงจะได้มีพิธีสักครั้งหนึ่ง โดยญาติของคน เจ็บป่วยจะไปหาหมอผีที่มีความรู้ทางไสยศาสตร์ มาทำพิธีขับไล่ผีร้ายที่เข้าหรือสิงอยู่ในตัวคน เจ็บป่วย ให้ออกไป

ในเรื่องของความเชื่อในเรื่องผีนี้ ได้มีเหตุการณ์ที่ผู้ศึกษาได้พบกับ น.ส.พวงผกา หลวงจอก ในชุมชนบ้านคงคาเหนือ หมู่ที่ 3 ท่านอาจารย์ได้เล่าให้ฟังว่า คนมอญมีความเชื่อเรื่องผี ตามกิน (อะลกเปี้ยกเจียะ) ครั้งหนึ่งป่าของดิฉันหาบของไปขายที่ตลาด ขากลับก็ซื้อขนมมาฝาก หลาน พอหลานกินขนมไปสักครู่ก็รู้สึกปวดท้องอย่างรุนแรง ร้องให้ดิฉันไปมา ป่าจึงนึกขึ้นได้ว่าลืม ทิ้งขนมให้ผีตามกิน จึงหยิบขนมมาบินิดหนึ่งแล้วโยนไปที่หน้าบ้าน แล้วพูดเป็นภาษามอญว่า

“เปี้ยกอา เปี้ยกเกลิง เกลิงเจี้ยะ เกลิงเซิงทะ” แปลว่า ตามไปตามมา มากินเสีย พอป่าพุดจบ หลานก็หายปวดท้องทันที

7. การนับถือผีบรรพบุรุษและพิธีกรรมของชาวมอญ

การนับถือผีบรรพบุรุษหรือ ในภาษามอญเรียกว่า “อะลักฮ้อยห์” หรือในบางครั้งก็เรียกว่าผีบ้าน ผีเรือน ได้เช่นกัน ซึ่งคำเรียกเหล่านี้ คนในชุมชนชาวมอญจะเป็นที่เข้าใจได้ตรงกัน การนับถือผีบรรพบุรุษหมายถึง การที่คนมอญหรือคนไทยเชื้อสายมอญ(รามัญ) ที่ยังมีชีวิตอยู่ในปัจจุบันได้แสดงออกถึงความเคารพ ความเชื่อถือศรัทธา และความยึดมั่นกตัญญูต่เวทิตา ต่อบุพบรรพชนหรือบุพการีของตนเองที่ได้ถึงแก่กรรมไปแล้ว อาทิเช่น ปู่ ย่า ตา ยาย ทวด ฯ โดยที่บุคคลเหล่านี้เป็นญาติผู้อาวุโสแห่งตระกูล ซึ่งเป็นผู้ที่มีพระคุณที่ได้ให้การเลี้ยงดูอบรมสั่งสอนบุตรหลาน ตั้งแต่เยาว์วัยจนเติบโตใหญ่ ชาวมอญมีความเชื่อว่าผีบรรพบุรุษของแต่ละตระกูลผี จะทำหน้าที่คอยดูแลปกป้องคุ้มครองลูกหลานให้เกิดความปลอดภัย และดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างเป็นสุข

7.1 สื่อสัญลักษณ์ของตระกูลผี

ทุกสายตระกูลของชาวมอญนั้น จะต้องมียุทธลักษณะผีของตระกูลตนเอง ซึ่งถูกกำหนดและได้สืบทอดติดต่อกันมาจวบจนปัจจุบัน โดยสื่อสัญลักษณ์ของผีบรรพบุรุษในด้านความเชื่อ ซึ่งเป็นด้านนามธรรมนั้น จะถูกกำหนดให้สัญลักษณ์ผีของแต่ละตระกูลเป็นสัตว์ หรืออาจเป็นสิ่งของต่าง ๆ เพื่อช่วยในการจำแนกกลุ่มตระกูลผีของแต่ละกลุ่มวงศ์ญาติเชื้อสายมอญ ให้มีความชัดเจนแยกขาดออกจากกัน อันมุ่งหวังผลต่อการสืบทอดสายผีของแต่ละกลุ่มต่อไปในภายหน้า โดยสื่อสัญลักษณ์ของตระกูลผี ที่พบเห็นได้ในกลุ่มชาวมอญเขตลุ่มแม่น้ำแม่กลอง อาจจำแนกได้เป็น 2 ประเภท ได้แก่

1. **สื่อสัญลักษณ์ของตระกูลผีที่เป็นนามธรรม** หมายถึงระบบสัญลักษณ์ที่แต่ละสายตระกูลได้กำหนดไว้ตั้งแต่แรกเริ่มของการตั้งตระกูล แล้วว่าจะใช้อะไร ที่เป็นเสมือนสื่อสมมุติศุณย์กลางให้คนในตระกูลได้คิดว่าเป็นศุณย์รวมจิตใจของกลุ่ม ที่มีความเหมือนกันและตนเองก็เป็นส่วนหนึ่งของระบบนั้น

1.1 **ผีงู** กลุ่มลูกหลานที่อยู่ในสายตระกูลผีงู ใช้งูเป็นสื่อสัญลักษณ์ โดยกลุ่มนี้จะนับถืองู โดยลักษณะของงูที่นับถือจะเป็นงูที่มีขนาดตัวใหญ่สีดำเรียกว่า“งูเจ้า” หรือเรียกว่า

“ซุ่มหีบเปี้ยจู้” เมื่อพบเห็นงูเข้ามาที่บ้านหรือที่อื่นใด ก็จะหลีกเลียงไป โดยจะไม่ทำร้ายงูเป็นอันตราย หรือบอกกล่าวด้วยคำพูดที่ดี เพื่อให้งูพ้นจากไปเสีย

1.2 ผีเต่า กลุ่มในสายตระกูลผีเต่านี้ มีเต่า เป็นสื่อสัญลักษณ์ เรียกว่า “อะลิกหู่ด” กลุ่มนี้เมื่อพบเห็นเต่าจะต้องจับมาแกงหรือทำอาหาร ซึ่งเมื่อทำเสร็จแล้วก็ต้องตักแบ่งไปเช่นไหว้ผีบรรพบุรุษ แต่ถ้าไม่ยอมฆ่าเต่าก็มีวิธีเลี่ยง โดยการพูดเป็นเคล็ดเพื่อเลี่ยงว่า “เต่าเน่า” หรือ “เต่าเหม็น” หรือ “ปะชะ”

1.3 ผีไก่ กลุ่มชาวมอญที่อยู่ในสายตระกูลผีไก่ มีไก่เป็นสื่อสัญลักษณ์ของตระกูล หรือเรียกว่า “อะลิกจันฮ์” กลุ่มนี้เมื่อนำไก่มาทำอาหาร จะต้องตัดแบ่งหัวไก่ไปเช่นไหว้ผีบรรพบุรุษ

1.4 ผีปลา กลุ่มชาวมอญที่อยู่ในสายตระกูลผีปลา จะมีปลาเป็นสื่อสัญลักษณ์ของตระกูล หรือเรียกว่า “อะลิกกะฮ์”

1.5 ผีม้า กลุ่มชาวมอญที่อยู่ในสายตระกูลผีม้า จะมีม้าเป็นสื่อสัญลักษณ์ของตระกูล หรือเรียกว่า “อะลิกแซะฮ์” คนในตระกูลผีม้านี้จะนับถือม้า จึงถูกห้ามไม่ให้ขี่ม้า เมื่อบวชนาคก็ต้องเลี่ยงการแห่หน้าด้วยการขี่ม้า ไปขี่คอเพื่อนนาค หรือ นั่งเครื่องแห่อย่างอื่นแทน

1.6 ผีข้าวเหนียว กลุ่มสายตระกูลนี้ จะนำข้าวเปลือกใส่ให้เต็มกระบุงนำไปวางไว้ที่เสาดิ เมื่อถึงคราวทำพิธีเลี้ยงผีก็จะนำข้าวไปหุงใช้ในพิธี ครั้นถึงช่วงเก็บเกี่ยวข้าวใหม่ก็จะนำมาเติมในส่วนที่พร่องไปให้เต็ม ซึ่งในการนับถือผีข้าวเหนียวนี้จะทำให้กลุ่มนี้ต้องหวงแหนข้าวของตนเอง จะไม่ยอมให้ข้าวแก่ใคร เพราะถ้าให้ไปแล้วจะเป็นเหตุให้เดือดร้อนหรือเจ็บป่วยขึ้นแก่คนในตระกูล แต่ถ้าจำเป็นต้องให้ ก็จะหลีกเลียงโดยการใช้เคล็ดที่ว่า ให้คนอื่นมาลักเอาข้าวไปโดยเจ้าตัวไม่รู้

1.7 ผีตุ๊กตา กลุ่มชาวมอญที่อยู่ในตระกูลที่นับถือผีตุ๊กตา จะมี“ตุ๊กตา” เป็นสื่อสัญลักษณ์ของตระกูล โดยมีข้อห้าม มิให้คนในตระกูลเล่นหรือนำตุ๊กตาเข้ามาในบ้าน

1.8 กลุ่มผีอื่นๆ ชาวมอญที่มีสัญลักษณ์ ของตระกูลที่นับถือแตกต่างไปจากกลุ่มซึ่งได้กล่าวมาข้างต้น โดยพบว่าในแถบลุ่มน้ำแม่กลองมีจำนวนอยู่ไม่มากนัก เช่น ผีหมู ผีวัว

2. สื่อสัญลักษณ์ของตระกูลผีที่เป็นรูปธรรม หมายถึง สัญลักษณ์ของตระกูลผีบรรพบุรุษ ซึ่งสามารถพบเห็นได้อย่างเป็นรูปธรรมชัดเจน อันเป็นเสมือนตัวแทนของผีที่อยู่ภายในบ้าน ที่ทุกครัวเรือนที่จะต้องมี และได้จัดทำรักษาไว้สืบต่อกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ได้แก่

2.1 ผีผ้า กลุ่มลูกหลานที่อยู่ในสายตระกูลผีผ้า ใช้ชุดเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มผี เป็นสื่อสัญลักษณ์ โดยกลุ่มนี้จะนับถือ ชุดเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มผี คือเสื้อผ้าอาภรณ์ที่เป็นเสมือนตัวแทนของบรรพชนที่ล่วงลับไปแล้วของฝ่ายชายและฝ่ายหญิงอย่างละ 1 ชุด ของชายจะ

ประกอบด้วยผ้าถุง 1 ผืน เสื้อสีขาวคอกลมแขนยาวผ่าอกตลอดโดยใช้ผ้าผูกแทนกระดุม 1 ตัว ผ้าโพกหัวหรือผ้าขาวม้า 1 ผืน และแหวนพลอยสีแดงหรือสีทับทิม 1 วง ส่วนของผู้หญิง ประกอบด้วยผ้าถุงมีเชิงแดงขาว หรือผ้าถุง หรือผ้าโจงกระเบน 1 ผืน และผ้าสไบเฉียงสีขาว 1 ผืน โดยผ้าผืนนี้จะถูกพับไว้อย่างเรียบร้อย และวางเรียงซ้อนกันตามลำดับจากล่างสุดขึ้นบน ดังนั้นคือ ให้วางชุดถุงห่มของฝ่ายหญิงอยู่ล่างสุด ต่อมาวางทับตามด้วยผ้าฝ่ายชาย และวางแหวนพลอยอยู่ด้านบนสุด โดยชุดผ้าผืนและแหวนผืนนี้จะถูกห่อไว้ด้วยผ้าผืนสีขาวหรืออาจใช้ผ้าสีก็ได้ และผูกมัดชายผ้าเรียบร้อยแล้วนำไปเก็บไว้ในหีบผ้าผืน ซึ่งภาชนะที่เก็บผ้าผืนนี้อาจแตกต่างกันไปได้ในแต่ละครัวเรือน ขึ้นอยู่กับฐานะและความนิยมของครัวเรือน เช่น หีบไม้ หีบโลหะ กระบุง หรือตะกร้าสานจากไม้ไผ่ โดยหีบผ้าผืนจะวางไว้กับพื้นด้านหน้าของเสาดิน หรือตั่งติดไว้ที่ต้นเสาดินก็ได้ แต่ถ้าเป็นกระบุงผ้าผืนหรือตะกร้าผ้าผืนก็จะแขวนไว้ที่เสาดินในห้องผีของแต่ละครัวเรือน โดยผู้ที่สืบทอดผีเรียกว่า“ต้นผี” หรือ“ตอมอะลัก” รวมถึงบุตรหลานในครัวเรือนจะต้องช่วยกันดูแลเอาใจใส่ หีบผ้าผืน ผ้าผืน และเครื่องไหว้ โดยชาวมอญลุ่มน้ำแม่กลองส่วนใหญ่จะนับถือผีผ้า

2.2 ผีกระบอกไม้ไผ่ กลุ่มลูกหลานที่อยู่ในสายตระกูลผีกระบอกไม้ไผ่ จะใช้กระบอกไม้ไผ่ที่ใส่ใบชาไถดำ จำนวน 7-9 กระบอก เป็นสื่อสัญลักษณ์ โดยกลุ่มนี้จะนำไม้ไผ่ที่มีขนาดเล็กขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1-2 นิ้ว มาตัดเป็นท่อนโดยให้ติดข้อไว้ด้านล่าง ยาวประมาณหนึ่งคืบเศษ จำนวน 7-9 กระบอก ทำการปอกผิวโดยรอบกระบอกเมื่อเสร็จแล้ว จะล้างด้วยน้ำใบส้มป่อยผสมผงขมิ้น ต่อจากนั้นล้างด้วยน้ำสะอาดอีกครั้งหนึ่ง ต่อมานำด้ายขาวด้ายแดงมาพันรอบกระบอกช่วงก่อนถึงข้อปล้อง ผูกมัดปลายด้ายให้เรียบร้อย นำน้ำสะอาดมาเติมลงในกระบอกให้เกือบเต็ม แล้วใส่ใบชาไถดำหรือใบเสนียด ซึ่งเป็นไม้พุ่มขนาดเล็กลำต้นมีสีดำขนาดใกล้เคียงกับดินสอ ใบมีลักษณะแหลมเรียวยาวสีเขียวเข้ม เมื่อจัดเสร็จแล้ว ก็นำกระบอกไม้ไผ่ทั้งหมดใส่ลงตะกร้าไปแขวนไว้ที่เสาดิน และทำพิธีให้ผีตามธรรมเนียมของตระกูลผีต่อไปลำดับ ต้นผีและคนในครัวเรือนจะต้องช่วยกันดูแลไม่ให้กระบอกไม้ไผ่แตกร้าวหรือ เมื่อพบเห็นมอด ปลวก หรือมดขึ้นทำรัง ก็ต้องทำความสะอาด จัดการแก้ไข หรือต้องรีบหามาเปลี่ยน ส่วนใบชาไถดำ เมื่อครบรอบปีที่เลี้ยงผี ก็เปลี่ยนใหม่

7.2 สถานที่อยู่อาศัยของผีบรรพบุรุษ

ปัจจัยสี่มิใช่เพียงสิ่งที่จำเป็นสำหรับมนุษย์เท่านั้น แต่ยังเป็นความจำเป็นของผีด้วยเช่นกันโดยมนุษย์เป็นผู้กำหนดกับสร้างความต้องการของผีขึ้นมา จนกลายเป็นกฎเกณฑ์หรือความเชื่อโดยให้ผีเป็นผู้รับสมอ้างโดยปริยายอย่างไม่อาจปฏิเสธได้ ซึ่งตามความเชื่อในการนับถือ

ผีของชาวมอญ นั้น ได้มีการจัดที่อยู่อาศัยและการแบ่งเขตพื้นที่ให้กับผี ในลักษณะของการสร้างที่อยู่แบบถาวรกับแบบชั่วคราวให้กับผีบรรพบุรุษ อันแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ กันอย่างใกล้ชิดระหว่างมนุษย์กับสิ่งที่เหนือธรรมชาติในระดับโครงสร้างสังคมครัวเรือน อันเป็นสถาบันระดับเล็กสุดที่เป็นรากฐานของระบบสังคม ตามระบบความเชื่อของชาวมอญ ในการกำหนดเขตพื้นที่และที่อยู่ของผีบรรพบุรุษมอญ มีดังนี้

1. **ห้องผีในเรือนหลังใหญ่** ในการสร้างบ้านเรือนแต่ละหลัง นั้น จะมีการกำหนดและการจัดพื้นที่ในการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับผี โดยมีการแบ่งพื้นที่ออกเป็นสัดส่วนชัดเจน ชาวมอญได้ กำหนดแบ่งตัวบ้านออกตามลักษณะของความสำคัญตามความเชื่อเป็น 3 ส่วน คือ **“ตัวเรือนใหญ่”** หมายถึงตัวเรือนบ้านหลังใหญ่หรือเรือนประธาน ต่อมาคือ ส่วนที่ต่อออกมาจากเรือนใหญ่ซึ่งมีระดับต่ำกว่า เรียกว่า **“นอกชาน”** หรือ **“กะเมียงฮ้อยห์”** และสุดท้ายคือส่วนด้านนอกสุดของเรือนบ้านจะอยู่ต่ำสุดคือ ส่วนที่เรียกว่า **“ระเบียงบ้าน”** หรือ **“ฮะฮ้อยห์”** โดยส่วนที่เป็นตัวเรือนใหญ่หรือเรียกว่า **“เบ้อฮ้อยห์”** ซึ่งได้กั้นฝาเป็นห้องใหญ่ไว้โดยอยู่ทางทิศตะวันออกด้านสกัดของตัวเรือน ใช้เป็นห้องนอนและเป็นที่อยู่ของเจ้าของบ้าน หรือ“ต้นผี”ในห้องนี้จะมีเสาเอกซึ่งถูกกำหนด ให้เป็นที่อยู่ของผีบรรพบุรุษอย่างถาวรเช่นกัน นอกจากนี้ บริเวณพื้นที่ด้านหน้าของเสาเอก จะถูกกำหนดไว้ให้เป็นพื้นที่ ใช้ในการประกอบพิธีกรรมของครัวเรือน ในวาระต่างๆ เช่น การไหว้ผี การบอกกล่าวผีเพื่อขอขมาลาโทษ การเลี้ยงผีประจำปี ฯลฯ ดังนั้น เรือนหลังใหญ่กับห้องผีนี้ ชาวมอญจึงถือว่ามีความสำคัญสูงสุดในบ้านหลังนั้น เพราะเชื่อว่าเป็นที่อยู่ของผีบรรพบุรุษกับเป็นที่อยู่ของต้นผีที่เป็นเจ้าของเรือน ซึ่งมีนัยยะแห่งการแสดงถึงซึ่งอำนาจของบรรพบุรุษ กับผู้ที่สืบทอดอำนาจของตระกูลในลำดับปัจจุบัน จึงได้มีข้อห้ามไม่ให้คนนอกตระกูลผีเข้ามาในห้องนี้

2. **โรงรำผี** เป็นโรงเรือนที่ถูกสร้างขึ้นมา อันเป็นการเฉพาะกิจชั่วคราว เพื่อใช้ในงานพิธีกรรมการรำผีของตระกูลผีมอญแต่ละตระกูล ซึ่งอาจแบ่งได้เป็น 2 ระดับ คือระดับสามัญ เป็นของชนชั้นสามัญชนโดยทั่วไป ซึ่งตัวโรงรำผีจะทำเป็นโรงธรรมดา กับระดับสูงซึ่งเป็นของชนชั้นที่สืบเชื้อสายมาจากเจ้าเมืองมอญสมัยเมื่อครั้งที่อยู่ในเมืองมอญกับเจ้าเมืองมอญทั้งเจ็ดที่อพยพจากเมืองกาญจนบุรีลงมาตั้งถิ่นฐานบริเวณลุ่มน้ำแม่กลอง โดยตัวหลังคาโรงรำผีจะทำการยกขึ้นสูงขึ้นอีกหนึ่งชั้นรวมเป็นสองชั้น ในภาษาพื้นถิ่นของลุ่มแม่น้ำแม่กลอง คำว่า“โรงรำผี” นี้จะมีการเรียกชื่ออยู่หลายชื่อ เช่น โรงผี โรงเรือนรำผี ปะรำพิธี หรือ โรงประจำพิธี

การกำหนดรูปแบบ ขนาด และวัสดุที่ใช้ในการสร้าง ได้มีมาตั้งแต่สมัยโบราณแล้ว เปรียบได้กับแบบมาตรฐานงานก่อสร้างในปัจจุบัน ทั้งนี้อันเป็นผลของภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชน ที่อยู่ในรูปของการจดจำไว้ หรือการบอกเล่าถ่ายทอดจากความจำ และทักษะความชำนาญที่เคยได้ทำมาแต่ครั้งในอดีตซึ่งมีละเอียดชัดเจน ตลอดจนการผนวกแฝงไว้ด้วยนัยยะ ใน

การที่จะให้คนในตระกูลเดียวกัน กับผู้คนในสังคมชุมชนได้เอื้อเฟื้อช่วยเหลือซึ่งกัน ทั้งยังได้กำหนดวิธีที่จะปฏิสัมพันธ์กับธรรมชาติโดยรอบอย่างสอดคล้อง อาทิเช่น การกำหนดวัสดุที่จะใช้ในการสร้างนั้น ให้ใช้สิ่งของที่หาได้ง่ายใกล้ตัว ซึ่งมีอยู่แล้วตามธรรมชาติในเขตหมู่บ้าน เช่น ไม้ไผ่ ที่นำมาใช้เป็นเสา เกลาเป็นไม้ระแนงทำเป็นตะแกรง หรือจักเป็นตอก ใบตาลหรือทางมะพร้าวที่นำมาใช้ในการมุงหลังคา เชือกลาน ป่าน ปอ ที่ใช้ผูกมัดเครื่องบนตัวเรือน ฯลฯ ในด้านของเทคนิควิธีสร้างก็เป็นแบบโบราณพื้นบ้านที่พบเห็นได้คือ แบบของลักษณะเรือนเครื่องผูกโบราณ คือในการต่อหรือตรึงไม้เข้าด้วยกัน โดยจะใช้วิธีการผูกมัดด้วยเชือกเป็นหลัก โดยเชือกที่นิยมใช้ผูกมัด เช่น เชือกลาน เชือกปอ เชือกด้ายดิบควั่นเกลียวทั่วไป แบบต่อมาคือการเจาะรูบนลำไม้ไผ่ แล้วใส่สลักไม้สอดขัดเข้าไปในรู และมัดทับด้วยเชือกให้แน่น วิธีการต่อมาคือ การบากลำไม้ไผ่ส่วนปลายข้างที่ต้องการต่อให้ลึกเข้าไปครึ่งหนึ่งของความโต ความยาวจากปลายถึงรอยบากประมาณ 2 คืบ แล้วผ่าแบ่งครึ่งจากปลายไปยังรอยบาก ตัดทิ้งส่วนที่บากออกไปครึ่งหนึ่ง ส่วนที่เหลืออยู่จะเป็นบ่า ใช้ค้อนทุบส่วนปลายที่เหลือจากการบาก จนไม้แตกนิ่มสามารถพับโค้งงอลงมาได้ หรืออาจใช้วิธีการถากท้องไม้ด้านในให้บางลง ก็ช่วยให้การพับงอลงมาง่ายขึ้น ต่อมาก็วางพาดไม้ไผ่ลำที่ต้องการต่อให้แนบบ่า แล้วพับตลบบ่าสูงที่บากและทุบไว้แล้ว ให้พับงอมาหุ้มไม้ไผ่ลำนำที่วางพาดอยู่บนบ่าแล้วมัดด้วยเชือกอีกครั้งเพื่อความแข็งแรง กับแบบสุดท้ายคือแบบวิธีใช้การผ่าไม้ไผ่เป็นซีกกว้างประมาณ 3 นิ้ว ทุบให้นิ่มตรงกึ่งกลาง แล้วนำไปคล้องกับส่วนที่ต้องการยึดต่อ ของโครงสร้างส่วนนั้น แล้วพับปลายทั้งสองข้างลงมา หุ้มประกบกับไม้ไผ่อีกท่อนหนึ่ง มัดให้แน่นติดกันด้วยเชือก อาจสรุปได้ว่า การปลูกโรงรำผีนี้ตามโบราณแล้วได้กำหนดให้ใช้ไม้ไผ่ คือ ไม้ไผ่สีสุก โดยจะไม่ใช้ไม้ไผ่ประเภทอื่น เช่น ไม้ป่า ไม้รวก ไม้ตง เพราะเชื่อว่าชื่อไม่มงคล ดังนั้น การใช้เครื่องผูกจึงทำให้โรงเรือนมั่นคงแข็งแรงกว่าวิธีอื่น เนื่องจากไม้ไผ่มีลักษณะทรงกลมและผิวลื่น ดังนั้นการใช้ตะปูจึงมีข้อจำกัดสูง หรืออาจเป็นด้วยในสมัยโบราณยังไม่มีตะปู หรืออาจซื้อหาได้ยาก จึงได้มีข้อบอกสืบต่อกันมาแต่โบราณว่า ไม่ให้ใช้ตะปูในการต่อไม้ ซึ่งการสร้างโรงรำผีในปัจจุบัน ก็ยังใช้วิธีการต่อไม้ตามแบบวิธีการโบราณดั้งเดิม ดังกล่าวมาข้างต้น

การสร้างโรงรำผีนี้จะต้องทำการสร้าง ให้แล้วเสร็จภายในวันเดียว และเมื่อการรำผีเสร็จสิ้นลงแล้ว ก็จะต้องเร่งรีบทำการรื้อถอนโรงรำผี ให้เสร็จสิ้นภายในวันนั้นเช่นกัน ซึ่งแสดงให้เห็นว่า โรงรำผีเป็นที่อยู่อาศัยของผีบรรพบุรุษ ที่มีลักษณะของการเป็นที่อยู่อาศัยของวิญญาณ ที่ไม่ถาวรเป็นเพียงชั่วคราวครั้งคราวเพียงขณะหนึ่ง หรืออาจเรียกได้ว่าเป็นการอยู่อาศัยเฉพาะกิจ ในช่วงของการประกอบพิธีกรรมรำผีที่เชื่อกันว่า เป็นช่วงเวลาของการติดต่อสื่อสารกัน ระหว่างผีกับมนุษย์ หรือ “ผีบรรพบุรุษกับลูกหลานในสายตระกูลผีกลุ่มเดียวกัน” โดยการก่อสร้างโรงรำผี สรุปได้ดังนี้

2.1 รูปแบบตัวเรือนของโรงรำผี นับแต่โบราณสืบมา ได้มีการกำหนดขนาด

สัดส่วนมาตรฐานของตัวโรงพิธี ไว้ดังนี้คือ โรงเรือนต้องหันหน้าไปทางทิศตะวันตก ขนาดกว้าง 2 ศอกกับ 1 คืบ ความยาว 6 ศอกกับ 1 คืบ สูง 6 ศอก ยกพื้นสูง 1 คืบ (15 เซนติเมตร) แต่ก็มีที่แตกต่างกันบ้างในขนาดความกว้างของโรงเรือน โดยในเขตอำเภอบ้านโป่งจะกว้างกว่าเขตอำเภอโพธาราม 1 ศอก ส่วนอื่นเท่ากัน การปักเสาจะใช้ไม้ไผ่ลำขนาดใหญ่ ปักเสาจากทิศตะวันออกไปยังทิศตะวันตก จำนวน 6 ต้น โดยแบ่งครึ่งตามยาวออกเป็น 2 ช่วง ปักเสาช่วงละ 2 ต้นขนานกันไปตามยาว โดยเมื่อฝังเสาแล้วสูงจากพื้นดินถึงปลายเสา 6 ศอก(3 เมตร) หลังคาเป็นทรงหน้าจั่วชั้นเดียว มีลักษณะสอบแคบลงมา เสาตั้งของตัวเรือนด้านสกัดทั้งสองด้านสูงประมาณ 2 ศอก(1 เมตร) หลังคามุงด้วยใบมะพร้าว ใบตาล ตับแฉก หรือตับจากแล้วมัดด้วยตอก แต่ที่นิยมกันจะเป็นการมุงด้วยตับจาก เนื่องจากสะดวกในการซื้อหาได้ง่าย โดยการมุงหลังคาส่วนบนสูงสุดช่วงติดกับตัวแป๋บนไกลักกับอกไก่อ้นั้น จะมีลักษณะพิเศษคือ การมุงตับจากจะทำการมุงจากแถวล่างขึ้นสู่ข้างบนของโรงเรือน ข้อที่แตกต่างจากการมุงทั่วไป คือการมุงโรงรำผีเมื่อมุงถึงตับแถวสุดท้ายด้านบนสุด ก็จะหยายเอาส่วนปลายที่เป็นปลายใบจากแขนงขึ้นสู่ท้องฟ้า โดยทำการมุงแบบนี้ตลอดแนวบนสันหลังคาทั้งสองข้าง ส่วนด้านข้างทั้งสี่ทิศต่อเป็นพะไลยื่นออกไป ในลักษณะลาดเอียงหลุบต่ำลงมา ความยาวของพะไลขึ้นกับความเหมาะสมในการใช้งาน และจะมุงด้วยเครื่องมุงเช่นเดียวกับตัวเรือน โดยพื้นที่ส่วนใต้พะไลด้านทิศเหนือ ใช้เป็นที่วางเครื่องดนตรีของวงปี่พาทย์ มอญกับเครื่องดนตรีของผี ส่วนด้านทิศตะวันออกจะยกพื้นขึ้นมา เป็นนั่งร้านสูงประมาณ 3 ศอก ปลูกด้วยแผ่นไม้กระดาน เพื่อวางขาของเครื่องใช้ผีและเครื่องเซ่นไหว้ เช่น กระบุงผ้าผี ดาบ หอก อาหารเครื่องเซ่น ฯลฯ ส่วนพะไลด้านทิศใต้ใช้เป็นพื้นที่วางเครื่องเซ่นไหว้ ที่เตรียมไว้ใช้ระหว่างประกอบพิธีกรรม กับใช้เป็นที่อยู่ของผู้ช่วย “ไต้ง” หรือ “ผู้นำในพิธีกรรม” รวมถึงบุตรหลานในตระกูลผีขณะทำพิธี ส่วนพะไลด้านหน้าทางทิศตะวันตกจะมีลักษณะพิเศษ คือตรงช่องกลางของพะไลที่ยื่นออกมานั้น จะทำเป็นแผ่นฝาขนาดกว้าง 2 ศอก ยกแขนงขึ้นทั้งแผงวางทับบนหัวเสาพะไลคู่นอก ด้านหน้าของโรงพิธี ซึ่งเป็นเสมือนประตูทางเข้าออกของผีบรรพบุรุษ ส่วนในโรงพิธีด้านบนหัวเสาใต้หลังคาของโรงเรือน จะใช้ตะแกรงไม้ไผ่ที่ขัดสานด้วยซี่ไม้ไผ่เล็กๆ ขวางสลับกันไปมาเป็นช่องสี่เหลี่ยมตารางโปร่งๆ ขนาดกว้าง 2 ศอก ยาว 6 ศอก ตรึงติดระหว่างช่องว่างหัวเสาทั้งหกต้นแล้วปลูกด้วยผ้าขาวด้านบนตะแกรงไม้ ส่วนด้านข้างนอกของเสาทั้งหกต้น ก็จะใช้ผ้าขาวหน้ากว้างประมาณหนึ่งศอกซึ่งตั้งโดยรอบ ส่วนที่ตะแกรงไม้ไผ่เปรียบได้กับผ้าเพดานก็จะแขวนห้อยประดับด้วยกรวยดอกไม้ ที่ใช้ใบตองทำเป็นกรวยใส่ดอกไม้มงคล เช่น ดอกรัก หรือดอกดาวเรือง จำนวน 9 กรวย และบริเวณใต้คานบนตัวกลางในเรือน จะผูกผ้าหน้าแคบห้อยยาวลงมาถึงพื้นหนึ่งฟืน เรียกว่าผ้าลงผี หรือ “ยาดหะลั่ว” ผูกไว้สำหรับให้ผู้ที่ออกจากผีจับยึดเอาไว้ เสาเรือนทั้งหก